

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNA I HERCEGOVINA
TUZLANSKI KANTON
OPĆINA GRAČANICA**

ANALITIČKA PODLOGA

ANALIZA POLOŽAJA ŽENE U RURALNOM PODRUČJU NA PROSTORU OPĆINE GRAČANICA I AKCIONI PLAN DJELOVANJA ZA PERIOD 2014-2016 GODINE

Projekat „Unapređenje položaja žene na selu na lokalnom nivou u FBiH“

Finansiranje projekta: UN WOMEN i Austrijska razvojna agencija (ADA)

Realizacija: Udruženje VESTA

Gračanica, oktobar 2013. godine

Austrian

Development Cooperation

Priprema Analitičke podloge

Projektni tim Udruženja Vesta

Indira Prljača, voditeljica tima i konsultantica

Dragana Bulić, konsultantica

Sabina Malkić, asistentica

uz podršku

Vikica Šunjić, ekspertica, Gender centar Federacije BiH

Fernada Helić-Čamdžić, šef odjeljenja za lokalni razvoj, Općina Gračanica

Nusreta Badžić, savjetnik za poslove savremene tehnologije i informacionih sistema, Općina Gračanica

Nermina Trutović, viši stručni saradnik za poljoprivredu, vodoprivredu i zaštitu okoliša, O. Gračanica

Jahić Abida, viši stručni saradnik, Udruženje poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara

Azemina Ahmedbegović, predsjednica, Udruženje „Gračaničko keranja“

Priprema ovog dokumenta je podržana kroz regionalni projekat “Promoviranje rodno odgovornih politika u Jugoistočnoj Evropi”(2011-2013) koji provodi UN-ova Agencija za ravnopravnost spolova i osnaživanje žena (UN Women) a finansijski podržava Austrijska razvojna agencija (ADA). Stajališta iznesena u ovoj publikaciji izražavaju mišljenje autora/ki, te nužno ne predstavljaju stavove UN Women, ADA-e, Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge njihove agencije.

Posebnu zahvalnost izražavamo respektabilnim finansijerima projekta UN WOMEN i ADA, čiji su istaknuti programi i tehnička asistencija u prethodnim godinama doprinijeli pozitivnim i vidljivim pomacima u oblasti rodno odgovornog djelovanja, Gender centru Federacije BiH, koji u kontinuitetu osigurava podršku i ekspertizu u realizaciji projekta, čiji je cilj unapređenje rodne ravnopravnosti u FBiH i Gender centru Republike Srpske koji je stavio na raspolaganje Metodologiju za lokalne ROB inicijative ovom projektu i čiji je metodološki pristup djelimično korišten u izradi Analitičke podloge. Također našu zahvalnost izražavamo općinskoj upravi i administraciji, koja je osigurala punu podršku i stavila na raspolaganje relevantnu dokumentaciju u procesu pripreme ovog dokumenta i članovima Savjetodavne grupe, koji su uzeli učešće u procesu konsultacija pri izradi Analitičke podloge i Akcionog plana.

SADRŽAJ		
1.	Uvod	5
2.	Kratki pregled politika i mehanizama podrške ženama na selu u svjetlu implementacije važećeg pravnog okvira za ravnopravnost spolova na nivou Federacije BiH	6
2.1.	UN CEDAW, izvještaji i zaključni komentari nadležnog UN CEDAW Komiteta	7
2.2.	Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (ZORS BiH)- prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“ br. 32/10)	10
2.3.	Gender akcioni plan BiH (GAP BiH)	11
2.4.	Akcioni plan za uvođenje gender odgovornih budžeta u Budžet Federacije BiH 2010-2012 (AP GOB F BiH 2010-2012)	13
3.	Pregled stanja, trenutnih strategija i programa podrške ženi sa sela na području općine Gračanica u različitim oblastima društveno-ekonomskog djelovanja	19
3.1.	Osnovne intervencije u oblasti ruralnog razvoja i stanje poljoprivrede na području općine Gračanica	25
3.2.	Predstavljanje strukture registriranih nositelja i članova poljoprivrednog gazdinstva sa prikazom učešća žena nositeljica i članica poljoprivrednog gazdinstva	26
3.3.	Prikaz programa poticaja poljoprivrednoj proizvodnji i stimulativnih mjera kojim su podržane žene poljoprivredni proizvođači	30
3.4.	Pregled potencijala za diversifikaciju proizvoda i usluga, pretpostavki za ekonomsko osnaženje žena na selu, uz ostale važne segmente sveukupnog osnaženja žena na selu u političkom i drugim aspektima društvenog djelovanja	35
3.5.	Zaključna razmatranja na nivou općinskih intervencija	43
4.	Analiza fokus grupa i ankete provedene među ženama na selu	45
4.1.	Zaključni nalazi provedenih fokus grupa	63
5.	Akcioni plan za unapređenje položaja žene u ruralnim područjima općine Gračanica	65

1. Uvod

Općina Gračanica je potpisivanjem Memoranduma o saradnji sa Udruženjem VESTA iz Tuzle pokazala odlučnost da sistematski pristupi poboljšanju položaja žene na selu u okviru projekta **“Unapređenje položaja žene na selu na lokalnom nivou u FBiH”**, čije finansiranje osigurava UN WOMEN i ADA. Organizacija VESTA je izabrani partner UN WOMEN u provođenju podrške u dvije općine, na području dva kantona FBiH, a Općina Gračanica je partnerska Općina na području Tuzlanskog kantona.

Period realizacije projekta je april-oktobar 2013. godine, sa osnovnim ciljem kreiranja metodološki validnog osnova za stratešku podršku unapređenju položaja žene sa sela u lokalnoj zajednici. Projektom je osigurana podrška u procesu pripreme Analitičke podloge, edukacije članova Savjetodavne grupe, razvoja Akcionog plana i promocije projektnih rezultata, kao primjera dobre prakse na lokalnom nivou. Projektne intervencije se temelje na potrebama, zakonima, konvencijama i rezolucijama, posebice UN CEDAW Konvenciji. Član 14. UN CEDAW Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena se upravo odnosi na žene sa sela. BiH je kao potpisnica ove Konvencije u obavezi da radi na unapređenju socio-ekonomske situacije za žene sa sela, njihovog pristupa resursima, tržištu i informacijama, te pristupa osnovnoj infrastrukturi i javnim uslugama.

U saradnji sa Općinom na temelju Odluke Općinskog načelnika uspostavljena je i interresorna Savjetodavna grupa, čije je cilj osiguranje lokalnog vlasništva nad procesom i podrška u svim fazama realizacije projekta. Savjetodavnu grupu (SG) čini 13 članova, među kojima su predstavnici javnog, privatnog i civilnog sektora i to:

- Nusreta Badžić, koordinator SG, savjetnik za poslove savremene tehnologije i informacionih sistema, Općina Gračanica
- Fernada Helić, šef odjeljenja za lokalni razvoj, Općina Gračanica
- Nermina Trutović, viši stručni saradnik za poljoprivredu, vodoprivredu i zaštitu okoliša, Općina Gračanica
- Jahić Abida, viši stručni saradnik, Udruženje poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara
- Azemina Ahmedbegović, predsjednica, Udruženje „Gračaničko keranja“
- Saima Zaketović, općinski službenik za budžet, Općina Gračanica
- Martić Danica, Komisija za ravnopravnost spolova, OV Gračanica
- Hadžić Ezeneta, Komisija za ravnopravnost spolova, OV Gračanica
- Abdagić Huso, direktor „Sirko“ d.o.o.
- Hadžić Hasan, direktor „Slatka varoš“
- Džafo Adem, Zemljoradnička zadruga „Gračanka“
- Erhad Brkić, Udruženje građana „Anea – Mladi Gračanice“
- Hrvić Haris, savjetnik za lokalnu samoupravu i poslove bezbjednosti i zaštite

Analitičku podlogu čine tri ključna elementa: Institucionalni okvir; Ocjena stanja na lokalnom nivou i Analiza stavova žena na selu kroz provođenje anketa i fokus grupa i ista je pripremljena u periodu maj – august 2013. godine. Analitička podloga i Akcioni plan za unapređenje položaja žene na selu koji je razvijen u direktnim konsultacijama sa predstavnicama/cima Savjetodavne grupe, u periodu septembar–oktobar 2013. godine, će biti sastavni dio politika za ruralni razvoj, čime će lokalni nivo vlasti osigurati potrebne pretpostavke za unapređenje rodne ravnopravnosti u ruralnim sredinama, u skladu sa međunarodnim i domaćim institucionalnim okvirom i kreirati platformu za opravdane intervencije i sufinansiranje projekta iz domaćih izvora, EU i fondova bilateralnih donatora.

U ime projektnog tima
Indira Prljača
Projekt menadžerica

2. Kratki pregled politika i mehanizama podrške ženama na selu u svjetlu implementacije važećeg pravnog okvira za ravnopravnost spolova na nivou Federacije BiH

2.1. UN CEDAW, izvještaji i zaključni komentari nadležnog UN CEDAW Komiteta

Države članice Ujedinjenih naroda su, prije 30-tak godina, postigle globalni dogovor o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, koji je rezultirao usvajanjem Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (UN CEDAW), 18. decembra 1979. godine, Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih naroda, br. 34/180 u decembru 1979. godine, a koja je stupila na snagu 3. septembra 1981. godine. Konvencijom su žene dobile međunarodnopravni instrument u borbi protiv diskriminacije na osnovu spola. Svrha Konvencije je priznavanje de jure jednakih ljudskih prava, ali i njihovo de facto ostvarivanje, koje podrazumijeva eliminaciju svih oblika diskriminacije žena u svim oblastima javnog i privatnog života. Na osnovu Konvencije (član 17.), osnovan je i Komitet za eliminaciju diskriminacije žena radi praćenja napretka ostvarenog u primjeni Konvencije. Komitet čine 23 stručnjakinje/ka i isti nadzire primjenu Konvencije na osnovu razmatranja izvještaja država potpisnica Konvencije. Sistem zaštite prava iz Konvencije znatno je ojačan usvajanjem Opcionog protokola 10. decembra 1999., koji je stupio na snagu 22. decembra 2000. godine. Opcioni protokol uvodi dodatni međunarodni nadzor zaštite ženskih ljudskih prava koji provodi Komitet za eliminaciju diskriminacije žena kroz dva postupka: pojedinačne pritužbe i istragu o teškom ili sistemskom kršenju prava žena.

Uvažavajući posebno težak položaj žene na selu i realnost višestruke diskriminacije, poseban član UN CEDAW je posvećen toj problematici, *Član 14.-Žene iz ruralnih oblasti. BiH je kao potpisnica Konvencije, obavezana da uzima u obzir posebne probleme s kojima se suočava žena na selu, kao i značajnu ulogu koju ona ima u ekonomskom opstanku svoje obitelji, uključujući njen rad u sektorima privrede u kojima se ne ostvaruje dohodak, i da poduzima sve odgovarajuće mjere kako bi osigurala da se odredbe ove konvencije primjenjuju na žene iz ruralnih oblasti. Isto tako, BiH se obavezala poduzeti sve odgovarajuće mjere radi eliminacije diskriminacije žena u ruralnim područjima kako bi osigurala, da one po osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena, učestvuju u razvoju sela i da od toga imaju koristi, posebno da bi osigurala njihovo pravo na:*

- *učešće u izradi i provođenju planova razvoja na svim nivoima;*
- *pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući informacije, savjete i usluge u vezi sa planiranjem obitelji;*
- *direktno korištenje programa socijalne zaštite;*
- *stjecanje svih vrsta obuke i obrazovanja, formalnog i neformalnog, uključujući opismenjivanje, kao i pristup svim uslugama u okviru mjesne zajednice, kao i savjetodavnim uslugama, inter alia, radi proširenja njihovih općih tehničkih znanja;*
- *organiziranje grupa za samopomoć i zadruga kao bi ostvarile jednak pristup privrednim djelatnostima putem zapošljavanja ili obavljanja samostalne djelatnosti;*
- *učešće u svim aktivnostima mjesne zajednice;*
- *dostupnost poljoprivrednih kredita i zajmova, olakšica za prodaju proizvoda, odgovarajuće tehnologije i jednakog tretmana u zemljišnoj i agraranoj reformi, kao i programa za ponovno naseljavanje;*
- *adekvatne životne uvjete, posebno u pogledu stanovanja, higijenskih uvjeta, električne energije i snabdijevanja vodom, saobraćaja i veza.*

UN CEDAW Komitet je, na 721. i 722. zasjedanju, održanom 16. maja 2006. godine, razmatrao Kombinirani inicijalni, drugi i treći periodični izvještaj o primjeni Konvencije u Bosni i Hercegovini,

za period 1993-2005. U Izvještaju, koji se odnosi na područje Federacije BiH konstatirano je slijedeće¹:

- uništen je stočni fond, oranice i voćnjaci su unutar minskih polja, objekti za stanovanje i gospodarski objekti su u većini slučajeva devastirani,
- žene na selu imaju veoma značajnu ulogu u opstanku i razvoju svoje porodice, u ekonomskom smislu, ali i u poslovima gdje se ne ostvaruje dohodak. One su takođe preuzele odgovornost i kod vaspitavanja i odgoja djece,
- žene na selu, osim što obavljaju teške fizičke poslove van kuće, obavljaju i kućne poslove uz zanemarljivu pomoć muškaraca,
- istraživanja su potvrdila da je stepen gender senzitivnosti kod ruralnog stanovništva veoma nizak,
- loš socio-ekonomski status žena iz ruralnih područja opterećuje dodatno i činjenica da lokalne službe socijalne zaštite zbog nedostatka finansijskih sredstava i nedovoljnog broja socijalnih i drugih stručnih radnika u ovim službama slabo, ili nikako ne odlaze u ova područja da bi na licu mjesta utvrdili stanje socijalne potrebe i socijalne ugroženosti ovih žena,
- ne postoji jedinstvena identifikaciona karta socijalne ugroženosti stanovništva u FBiH i jedinstvena baza korisnika socijalne zaštite,
- žene na selu su takođe nedovoljno informisane,
- ekonomski, ali i u svakom drugom pogledu, one su upućene na muškarce,
- žene na selu imaju iste mogućnosti kao i muškarci oko dobijanja kredita, olakšica za prodaju proizvoda, nabavku odgovarajuće tehnologije i svih ostalih mogućnosti od značaja za viši standard.

Da bi žene ravnopravno iskoristile ove mogućnosti morale bi biti vlasnice bar dijela imovine, što uglavnom nije slučaj,

- zbog siromaštva u državi većina porodica se odlučuje da finansijski podrži školovanje muške djece, što je jedan od uzroka većeg broja ženske populacije na selu. Zakonski su žene ravnopravne, ali tradicionalno to nije takav slučaj,
- pristup zdravstvenim uslugama, uključujući informacije, savjetovalištim o planiranju porodice ženama na selu je ograničen zbog nepostojanja istih, geografske udaljenosti ili neinformisanosti što ne znači da nepostoji interesovanje za takve vrste institucija,
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti nije donesen na nivou države što stvara posebne probleme povratnicima.

Izvještaj je pozitivno ocijenjen, ali istovremeno je izražena i zabrinutost što se u poslijeratnom periodu nekoliko faktora negativno odražava na žene i njihovo uživanje ljudskih prava. Iz tog razloga Komitet zahtijeva od BiH, kroz zaključne komentare, između ostalog:

- da uključi žene u sve političke, ekonomske i transformacijske procese na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou, kako bi bile ravnopravne sa muškarcima i da gender analize budu sastavni dio tih procesa,
- da ubrza postupak harmoniziranja propisa sa Konvencijom i Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH,
- uspostavi prioritete u prikupljanju podataka i uključi opsežne statističke podatke razvrstane po spolu u slijedeći izvještaj, radi prikazivanja de facto stanja,
- da se sprovodi ZORS, te da se osigura da državna i privatna preduzeća odgovaraju pred nadležnim sudovima za kršenje odredbi ZORS-a,
- osigura da svi državni programi za ublažavanje siromaštva, razvijeni u okviru Srednjoročne razvojne strategije i implementirani od strane ministarstava u potpunosti služe ženama, posebno marginaliziranim grupama žena, u skladu sa njihovim potrebama i okolnostima

¹ Gender Centar F BiH.2005.Kombinirani inicijalni, drugi i treći periodični izvještaj o primjeni UN CEDAW U Federaciji BiH 1993-2005

- Komitet je dao i niz preporuka za poboljšanje položaja žena u oblastima: zdravlja, socijalne skrbi, obrazovanja, nasilja, rada, prometa i komunikacija, javnog života, koje se također odnose na ženu na selu,
- Komitet je prepoznao kao najveće probleme u višestrukoj diskriminaciji žena na selu, postojanje jako ukorijenjenih patrijarhalnih stereotipa, nepriznavanje njene ključne uloge u ekonomiji brige, kao i nedovoljnu uključenost žena u kreiranje politika i donošenje odluka, uz odsustvo gender analize.

Zaključne komentare UN CEDAW Komiteta je Gender Centar Federacije BiH dostavio, krajem 2006. godine, organima zakonodavne i izvršne vlasti na svim nivoima organiziranja vlasti, uključujući i organe državne uprave na federalnom nivou, kao i nevladinim organizacijama, radi njihovog uključivanja u relevantne politike i strateške dokumente, kao i u redovne planove i programe rada.

Vlada FBiH je na svojoj 146. sjednici, održanoj 10.06.2010. godine, prihvatila Kombinirani četvrti i peti izvještaj o primjeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena za Federaciju BiH koji se odnosi na period od 2006. do 2009. godine, s posebnim osvrtom na realizaciju preporuka iz Zaključnih komentara UN CEDAW Komiteta (Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena) državi BiH povodom razmatranja Kombiniranog inicijalnog, drugog i trećeg periodičnog izvještaja naše zemlje. U dijelu Izvještaja koji se odnosi na položaj žene na selu je zaključeno da je položaj žena na selu izuzetno težak u svakom segmentu javnog i privatnog života, što se najkraće može sažeti u²:

- uloga žene na selu nije na adekvatan način priznata od društva. U okviru porodice preopterećene su radom i poslovima brige za porodicu,
- aktivnosti žena na selu uglavnom se svode na individualnu poljoprivrednu proizvodnju, sa eventualnim plasmanom robe na gradskim pijacama. Njihovi proizvodi teško nalaze put do tržišta, i gotovo da uopće nisu zastupljeni u izvoznim aranžmanima,
- nema podataka o zastupljenosti u organima koji donose odluke zadrugarske proizvodnje ili u organima koji donose odluke o primjeni tehnologija,
- mjere za poboljšanje položaja žena u ruralnim oblastima uglavnom su usmjerene na finansijske poticaje kroz poljoprivredu i obrt, ali posmatrano u omjeru na ukupan budžet resornih ministarstava te su mjere nedovoljne,
- ova populacija još uvijek se ne tretira na način da je značajan faktor u rješavanju problema i značajan resurs u oblasti ekonomije, poljoprivrede, šumarstva (nedrvni proizvodi, medicinsko bilje, proizvodnja biomase, itd.) okoliša, naročito u segmentu obnovljivih izvora energije, recikliranja otpada, proizvodnje biomase, turizma, transporta itd.,
- radne grupe zadužene za izradu strateških dokumenata najčešće kreiraju neutralne strateške ciljeve, bez uvažavanja specifičnih potreba žena i muškaraca i mali je broj žena koji se može naći u sastavu takvih radnih grupa ili komisija,
- pristup obrazovanju, zdravstvu, aktivnostima u kulturi i sportu uveliko je ograničen siromaštvom i patrijarhalnim kulturnim obrascima življenja,
- problemi i potrebe žena na selu nisu na adekvatan način obuhvaćene medijskom pažnjom.
- migracije u potrazi za poslom dovode do promjene demografske slike na selu, gdje uglavnom ostaju samo stari,
- priličan broj nevladinih organizacija posvećuje pažnju ekonomskom osnaživanju žena na selu i podizanju svijesti o ljudskim pravima, dokvalifikaciji, zdravstvenim temama itd.

Gender Centar je na osnovu predočenog stanja u Izvještaju predložio i set mjera kako bi svi nivoi vlasti intenzivirali aktivnosti na unapređivanju ravnopravnosti spolova, što uključuje sljedeće³:

² Gender Centar Federacije BiH. 2010. *Kombinirani četvrti i peti izvještaj o primjeni UN CEDAW u Federaciji BiH 2006-2009*

³ Ibid

- kreirati povoljnu klimu za poboljšanje položaja žena u ruralnim oblastima i osigurati sistematično posvećivanje pažnje njihovim potrebama, prioritetima i doprinosima, uključujući i pojačanu suradnju i gender perspektivu, te osigurati njihovo puno učešće u razvoju, implementaciji i provedbi makroekonomskih politika, uključujući i razvojne politike i programe i strategije za iskorjenjivanje siromaštva;
- osigurati političko i socio-ekonomsko osnaživanje žena iz ruralnih oblasti i podržavati njihovo puno i ravnopravno učešće u donošenju odluka na svim nivoima; pružanje podrške kroz afirmativnu akciju, za ženske organizacije, sindikate ili druga udruženja i grupe civilnog društva koje promoviraju prava žena u ruralnim oblastima;
- promovirati konsultacije sa ženama iz ruralnih oblasti i njihovo učešće, uključujući i žene sa invaliditetom, u izradi, razvoju i provedbi programa za ostvarivanje ravnopravnosti spolova i ruralnog razvoja i strategija kroz njihove organizacije i mreže;
- integrirati gender perspektivu u izradu, implementaciju, praćenje i evaluaciju razvojnih politika i programa, uključujući i budžetske politike, na način da se posveti veća pažnja potrebama žena u ruralnim oblastima, kako bi se osiguralo da i one imaju koristi od politika i programa usvojenih u svim sferama;
- osigurati pristup ključnim ruralnim infrastrukturama i njihovo korištenje, kao što su energija i transport, izgradnju kapaciteta i mjere za razvoj ljudskih kapaciteta, te osigurati sigurno i pouzdano vodosnabdijevanje i sanitarije, programe za obrazovanje i opismenjavanje i zdravstvene programe i programe mjera za socijalnu podršku, uključujući i oblast seksualnog i reproduktivnog zdravlja i HIV/AIDS-a, tretman, zaštitu i podršku; osigurati pristup najvišim mogućim standardima zdravstvenih usluga za žene u ruralnim oblastima, uključujući u te potrebe i seksualno i reproduktivno zdravlje, kao što su prenatalnu i postnatalnu zdravstvenu njegu, hitnu obstetričku njegu, informiranje i podizanje svijesti o planiranju porodice, podizanje svijesti i podršku za preveniranje seksualno prenosivih bolesti, uključujući i HIV/AIDS;
- osigurati da se vodi računa o pravima starijih žena u ruralnim oblastima u pogledu ravnopravnog pristupa osnovnim socijalnim uslugama, odgovarajućoj socijalnoj zaštiti/mjerama socijalne zaštite, ravnopravnom pristupu ekonomskim resursima i kontroli nad njima, kao i u pogledu osnaživanja starijih žena kroz pristup finansijskim uslugama i uslugama infrastrukture;
- izraditi specifične programe podrške i savjetodavnih usluga za promoviranje ekonomskih vještina žena u ruralnim oblastima za bankarske usluge, moderne trgovačke i finansijske procedure i osiguravanje mikrokredita i drugih finansijskih i poslovnih usluga za veći broj žena u ruralnim oblastima, posebno za ona domaćinstva koja vode žene; poboljšati pristup ženama postojećim štednim i kreditnim shemama kroz zvaničnu razvojnu pomoć i programe koji osiguravaju ženama finansijska sredstva, znanje i instrumente za jačanje njihovih ekonomskih kapaciteta.

Ovi prijedlozi su usvojeni samim usvajanjem Izvještaja od strane Vlade Federacije BiH, i tako su postali i zvanično uputstvo i obaveza za nadležna federalna ministarstava, u smislu njihovog uključivanja kod razvoja redovnih planova i programa, strateških dokumenata i sektorskih politika, kao i kod izvještavanja. U julu 2013.g., delegacija BiH je uspješno odbranila i ovaj Izvještaj, nakon kojeg su uslijedili komentari sa preporukama nadležnog CEDAW Komiteta. Pitanje žena na selu je u ovom dokumentu obrađeno unutar poglavlja koje je posvećeno naročito/višestrukom ugroženim grupama žena. CEDAW Komitet je izrazio zabrinutost za položaj višestrukom ugroženih grupa, što uključuje žene Romkinje, raseljene žene, smještene još uvijek u kolektivnim centrima, manjinske povratnice, *žene na selu*, starije žene i žene sa invaliditetom, jer su naročito osjetljive na siromaštvo i u velikom riziku od višestrukog diskriminacije u oblastima obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, zapošljavanja i učešća u političkom i javnom životu. U tom smislu, Komitet preporukom poziva nadležne vlasti u BiH da poduzmu efektivne mjere za eliminaciju diskriminacije svih nabrojanih ugroženih grupa žena u nabrojanim oblastima društvenog života i rada, što uključuje i poduzimanje privremenih specijalnih mjera zbog ubrzanja procesa postizanja nediskriminatorne prakse u BiH u nabrojanim oblastima. Isto tako, Komitet preporučuje da nadležne vlasti, u saradnji sa civilnim i

nevladinim sektorom rade na unapređenju informacija i podataka iz ove oblasti i da iste uključi u slijedeći izvještaj.

2.2. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (ZORS BiH)- prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“ br. 32/10)

Ovim Zakonom je prvi put u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine regulisana ravnopravnost spolova kao jedno od osnovnih ljudskih prava i osnovnih vrijednosti demokratskog društva i propisana je eksplicitna zabrana diskriminacije zasnovane na spolu i rodu. Poduzimanje potrebnih mjera u cilju provođenja odredbi ZORS-a, prevashodno se odnosi na harmonizaciju zakona i drugih propisa sa istim kao i sa međunarodnim standardima iz oblasti ravnopravnosti spolova, odnosno donošenje novih, izmjenu i dopunu postojećih. S druge strane uvođenje principa ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života i rada u javnoj i privatnoj sferi podrazumijeva izgradnju institucionalnih mehanizama za gender pitanja na državnom, entitetskom, kantonalmom i općinskom nivou. Mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u Bosni i Hercegovini obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti.

ZORS BiH određuje „jednaka prava spolova“ u svim oblastima koje tretira, dodajući zabranu diskriminacije na osnovu spola u svakoj od tih oblasti (obrazovanje, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, socijalna i zdravstvena zaštita, sport, kultura, javni život i mediji).

ZORS BiH garantuje jednaka prava oba spola u pristupu ekonomskom poslovanju, što uključuje pristup ekonomskim resursima, privatizaciji, kreditima i drugim vidovima finansijske pomoći, te jednaka prava u vezi sa dozvolama i registracijama za poslovanje. Posebno je u ovom dijelu Zakona naglašen zahtjev za nediskriminacijom, te davanjem jednakog tretmana i mogućnosti ženama na selu, u smislu da se nabrojano osigura ženama na selu radi njihovog ekonomskog opstanka i opstanka njihove porodice.

Iako se samo u čl.15 Zakona direktno pominje položaj žene na selu, zapravo on svim svojim drugim odredbama direktno daje obavezu svim nivoima vlasti da u okviru svojih nadležnosti osiguraju ravnopravan položaj žene na selu, definirajući posebne mjere i način na kojih ih propisuju svi nivoi vlasti u BiH, uključujući i multisektoralan pristup problematici položaja žene na selu propisujuću zabranu diskriminacije na temelju spola u oblastima *obrazovanja, zapošljavanja, rada i pristupa svim oblicima resursa, socijalne i zdravstvene zaštite, sporta, kulture, javnog života i medija*. Nadalje, propisanom obavezom vođenja statistike razvrstane po spolu, u svim ovim oblastima je de facto osiguran temelj za razvoj gender indikatora za praćenje položaja žene na selu, a naročito u smislu poštivanja još jedne odredbe propisane ovim Zakonom, koja obavezuje sve nivoe vlasti na redovitu gender analizu i praćenje stanja u svim oblastima, te izradu programa mjera radi postizanja ravnopravnog položaja žena i muškaraca.

Primjer:

Program rada Vlade F BiH i Plan rada Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstava u 2012.g. u prioritet je stavio rad na izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi, Zakona o novčanim podrškama i rad na izradi nove srednjoročne strategije sa akcionim planom, u oblasti ruralnog razvoja. Razvojem inicijative za uvođenje gender odgovornog budžetiranja su izvršene gender analize postojećeg pravnog okvira, te su na temelju istih sačinjene preporuke, koje su usvojene od strane Vlade F BiH, i koristit će se u radu tijela zaduženih za kreiranje novog pravnog okvira. Osim toga, u Ministarstvu se radi redovna gender analiza korisnika novčane podrške, koja će se između ostalog, prezentirati u Zelenom izvještaju. Ministarstvo radi i gender analize pokazatelja iz registara (evidencija) koje se vode u Ministarstvu, a koja je propisana sektorskim propisima (uključuje spol, dob, preko 65.g., umirovljenici, prema radnoj aktivnosti- isključiva, pretežna, dodatna djelatnost). Na taj način su osigurani preduvjeti za razvoj osnovnih gender indikatora na temelju kojih

Ministarstvo prati položaj žene na selu, te na godišnjem i trogodišnjem nivou utvrđuje prioritete djelovanja, razvija ciljeve i mjere sa očekivanim rezultatima, koji uključuju postizanje ravnopravnosti spolova, u okvirima nadležnosti Ministarstva. Gender analiza je pokazala, da je u odnosu na ranije, uveliko povećan broj žena koje su upisane kao nositeljice poljoprivrednih gazdinstava, te je ustanovljeno da je povećan i broj žena koje su upisane u određenim poljoprivrednim gazdinstvima.

2.3. Gender akcioni plan BiH (GAP BiH)

Prema definiciji iz ZORS BiH, Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine je strategija kojom se definiraju programski ciljevi za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na sjednici, održanoj 14. 09. 2006. godine, usvojilo prvi GAP BiH 2006-2011, kao strateški dokument iz oblasti ravnopravnosti spolova koji je usklađen sa obavezama i međunarodnim standardima koje proizlaze iz dokumenata Ujedinjenih nacija, Evropske unije i Vijeća Evrope, kao i odredbi ZORS BiH. Osnovni cilj ovog dokumenta je ostvarivanje principa ravnopravnosti spolova u 15 oblasti javnog i privatnog života u BiH (Europske integracije u svjetlu ravnopravnosti spolova, Saradnja i jačanje kapaciteta, Makroekonomske i razvojne strategije, Gender senzitivni budžeti, Politički život i donošenje odluka, Zapošljavanje i tržište rada, Socijalna inkluzija, Gender senzitivni mediji, Cjeloživotno obrazovanje, Zdravlje, prevencija i zaštita, Nasilje u porodici, nasilje na temelju spola, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i trgovina osobama, Uloga muškaraca, Usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, Gender i održivi okoliš, Informacione i komunikacione tehnologije). Za svaku oblast definisane su aktivnosti, odgovorne institucije, partneri i vremenski okvir realizacije aktivnosti. Zajednički strateški ciljevi u svim oblastima rada su: usklađivanje zakonodavstva u svakoj oblasti sa domaćim i međunarodnim standardima; unapređenje baza podataka, istraživanja i socio-ekonomska analiza stanja ravnopravnosti spolova; edukacija i podizanje svijesti o potrebi uvođenja ravnopravnosti spolova u sve oblasti; izgradnja kapaciteta i podsticanje participativnog pristupa svih institucionalnih i vaninstitucionalnih aktera u BiH. Kao što se da primijetiti iz naziva poglavlja/oblasti GAP BiH, ni jedno nije posvećeno samo ženama na selu, ali istovremeno, svih petnaest poglavlja/oblasti podrazumijevaju praćenje stanja i poduzimanje mjera od strane nadležnih vlasti za postizanje ravnopravnosti spolova među muškarcima i ženama na selu, što se jasno očekuje vidjeti i u nadležnom pravnom okviru, programima, planovima, izvještajima i budžetima nadležnih institucija, odnosno, uključivanje obaveza iz GAB BiH u redovne programe rada i budžete nadležnih institucija svih nivoa vlasti .

Na 5.sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, održanoj 18.04.2012. godine, razmotren je i usvojen *Izveštaj o realizaciji GAP BiH 2006-2011*. Vijeće ministara je, uz Izveštaj, usvojilo i Prijedlog strukture GAP BiH 2013-2017 i zadužilo Agenciju za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, da koordinira njegovu izradu. Ovaj dokument je, u fazi odobravanja od strane entitetskih vlada nakon razmatranja nacrtne verzije u entitetskim gender centrima, i sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi.

GAP BiH 2013-2017⁴ godine, predviđa tri strateška cilja u okviru kojih su definisane prioritetne oblasti djelatnosti, odnosno programi i mjere koji su potrebni za ostvarivanje tog cilja:

STRATEŠKI CILJ 1: Izrada, sprovođenje i praćenje programa mjera za unaprjeđenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima:

I.1. Sprječavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovine osobama; I.2. Javni život i donošenje odluka; I.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima; I.4. Obrazovanje, nauka, kultura i sport; I.5. Zdravlje, prevencija i zaštita; I.6. Socijalna zaštita

---

⁴ Gender Centar Federacije BiH. 2013. *Nacrt GAP BiH 2013-2017*

STRATEŠKI CILJ 2: Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, sa prioriternim oblastima: II.1. Koordinacija provedbe i nadzor nad provođenjem Gender akcionog plana BiH; II.2. Praćenje i unapređenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova; II.3. Jačanje i saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova; II.4. Podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva; II.5. Podrška programima i projektima institucionalnih i vaninstitucionalnih partnera; II.6. Praćenje i ocjena napretka u postizanju ravnopravnosti.

STRATEŠKI CILJ 3: Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva, sa prioriternim oblastima: III.1. Saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou; III.2. Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima, akademskom zajednicom.

Svaka oblast podrazumijeva: kratku analizu stanja, uključujući i važeće domaće i međunarodne propise i dokumente; programe mjera u skladu sa ZORS BiH; nadležne nosioce odgovornosti i rokove (primarni nosioci odgovornosti u strateškim ciljevima 2 i 3 su institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, a u strateškom cilju 1, primarni nosioci odgovornosti su nadležna tijela državne uprave u skladu sa zakonski propisanim djelokrugom rada); obavezu izvještavanja.

Za postizanje sva tri strateška cilja od jednakog značaja su i transferzalne oblasti, koje predstavljaju integralni dio svih navedenih prioriternih oblasti: mediji; unapređenje položaja višestruko marginalizovanih grupa žena i muškaraca; uloga muškaraca: usklađivanje, privatnog i profesionalnog života.

Iz svega ranije rečenog, pitanje/problem položaja žena na selu je, dakle, obuhvaćen kroz sva tri strateška cilja i utvrđene prioriternne oblasti i dodatno pojačan kroz jednu od transferzalnih oblasti- unapređenje položaja višestruko marginalizovanih grupa žena, što žene na selu i jesu. To potvrđuje i činjenica da GAP BiH 2013-2017 daje okvir za definisanje mjera po svim oblastima na način da se definišu prema slijedećoj strukturi⁵:

- Uvođenje i primjena međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova, kao obaveza koje direktno ili indirektno regulišu pitanja ravnopravnosti spolova, što uključuje i cijeli set međunarodnih dokumenata posvećenih poboljšanju položaja žene na selu
- Provođenje analiza sa aspekta ravnopravnosti spolova (gender analiza) zakona, strategija, akcionih planova, programa i drugih akata
- Vođenje statističke evidencije, analiza i redovno objavljivanje podataka, razvrstanih po spolu
- Izrada i provođenje mjera za unaprijeđenje ravnopravnosti spolova u institucijama u skladu sa obavezama iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH
- Provođenje obuka o ravnopravnosti spolova
- Provođenje promotivnih aktivnosti, informacionih kampanja i kampanja za podizanje svijesti javnosti o ravnopravnosti spolova
- Redovno praćenje i izvještavanje o napretku institucija u primjeni međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova

GAP BiH 2013-2017, između ostalog predviđa i mjere⁶, od kojih samo neke navodimo, a kojima se, u tom smislu, obavezuju nadležne institucije svih nivoa vlasti da:

-daju podršku istraživanjima i programima za povećanje učešća žena u radnoj snazi i smanjenje nezaposlenosti, razvoja ženskog poduzetništva, kao i o zastupljenosti u poljoprivrednoj proizvodnji i neformalnom sektoru, te ekonomskog i društvenog osnaživanja žena

- daju podršku istraživanjima i programima koji se odnose na unaprijeđenje položaja žena u oblasti ruralnog razvoja, kao i integrisanje gender/rodnih pitanja u programe vezane za održivi razvoj i zaštitu životne sredine

- organizuju programe obuka za žene, s ciljem osposobljavanja za traženje, izbor i dobivanje adekvatnog zaposlenja, uključujući prekvalifikaciju i samozapošljavanje, pokretanje i razvijanje poduzetništva i na selu.

⁵ Gender Centar Federacije BiH.2013.Nacrt GAP BiH 2013-2017

⁶ Ibid

- unaprjeđuju mjere za usklađivanje poslovnog i privatnog života uključujući zaštitu materinstva i očinstva, unaprjeđuju odredbe o plaćenom porodiljskom odsustvu, plaćenom roditeljskom odsustvu za oba roditelja, kao i posebne mjere koje olakšavaju zaposlenicima/ama usklađivanje profesionalnih i porodičnih obaveza i na selu.
- provode promotivne aktivnosti, informacione kampanje i kampanje za podizanje svijesti javnosti o pravu žena i muškaraca na jednak pristup zapošljavanju, tržištu rada i ekonomskim resursima u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja i razvoja sela
- prate napredak i izvještavanje o zastupljenosti žena i muškaraca u oblasti rada, zapošljavanja i pristupa ekonomskim resursima, kao i u oblasti ženskog poduzetništva, uključujući i aktivnije učešće žena na selu
- stvaraju jednake mogućnosti i pristupe na obrazbi, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, sportu, kulturi, medijima, mjestima na kojima se donose odluke, za dječake i djevojčice, žene i muškarce u bilo kojoj životnoj dobi, uključujući pripadnice vulnerabilnih grupa, na ruralnom i urbanom području i sa istim perspektivama za budući profesionalni i privatni život.

Jačanje kapaciteta i koordinacija rada institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova jedan je od važnih preduslova za efikasnu provedbu GAP BiH na svim nivoima vlasti, te u okviru njega kreiranja i provođenja mjera za poboljšanje položaja žena na selu. U BiH su već osnovani brojni institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u nadležnim institucijama vlasti ali i lokalnom nivou. Iako do sada nije ostvaren ujednačen pristup u uspostavljanju ovih mehanizama kao i u njihovim nadležnostima u skladu sa ZORS BiH, ovi mehanizmi bi morali biti nadležni za: provođenje ZORS BiH na nivou vlasti na kojem su osnovani; koordiniranje realizacije programskih ciljeva iz GAP BiH; osiguravanje provođenja međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova, odnosno, za podršku nadležnim tijelima izvršne i zakonodavne vlasti na nivou na kojem su osnovani da ispunjavaju obaveze utvrđene Zakonom. Poglavljem II.2. GAP BiH 2013-2017 predviđeno je da Agencija i gender centri nastave da iniciraju uspostavu i pružaju stručnu podršku u radu institucionalnih mehanizama na svim nivoima vlasti.

Sa ciljem koordinacije provedbe i nadzora nad provođenjem GAP BiH uspostaviti će se Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provedbe Gender akcionog plana BiH kojeg čine direktorice Agencije za ravnopravnost spolova, Gender centra Vlade RS i Gender Centra FBiH. Upravni odbor će biti zadužen za usvajanje smjernica za izradu godišnjih operativnih planova, odobravanje godišnjih operativnih planova kao i za izvještavanje Vijeće ministara BiH i Parlamentarne skupštine BiH. Koordinacioni odbori će biti uspostavljeni od strane Vijeća ministara BiH, Vlade Federacije BiH i Vlade RS i biti će nadležni za izradu i usvajanje godišnjih operativnih planova kao i za izvještavanje Koordinacionog odbora GAP BIH. Koordinacioni odbori će do kraja mjeseca oktobra svake godine provedbe GAP BiH u skladu sa usvojenim Smjericama izrađivati prijedloge godišnjih operativnih planova koji će u smislu ujednačenog pristupa u provedbi aktivnosti biti dostavljeni Upravnom odboru na mišljenje. Na ovaj način će se osigurati da implementacijom GAP BiH 2013-2017 svi nivoi vlasti preuzmu svoj dio odgovornosti, te svako u okviru svoje nadležnosti prati položaj žene na selu i razvija nove mjere u skladu sa važećim pravnim okvirom, koje će se ogledati i biti vidljive u svim sektorskim politikama, planovima, programima, izvještajima, kao i budžetnim prioritetima.

2.4. Akcioni plan za uvođenje gender odgovornih budžeta u Budžet Federacije BiH 2010-2012 (AP GOB F BiH 2010-2012)

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine donijela je Odluku Vlade Federacije Bosne i Hercegovine V. broj 532/10 o usvajanju AP GOB F BiH 2010-2012 u pilot oblasti «Rad i upošljavanje» («Službene novine Federacije BiH», broj 38/10), te ju objavila u službenom glasilu Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine Federacije BiH», broj 44/10). Za realizaciju ove odluke zaduženi su Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo financija, Federalno

ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta i Federalni zavod za upošljavanje, svatko u okviru svoje mjerodavnosti. Tri federalna ministarstva i jedan zavod izabrani su kao „pilot sektori“ u kojima se provedbom AP GOB F BiH 2010-2012 treba razviti specifični model Federacije BiH za uvođenje GOB-a u budžetni proces na izabranim pilot programima/transferima/grantovima, u pilot oblasti «Rad i upošljavanje».

Realizacijom ovog akcijskog plana, kroz uvođenje gender odgovornog budžetiranja u budžetni program „Poljoprivreda“, uključena je i problematika položaja žene na selu, u dijelu koji se odnosi na sektorske politike u poljoprivredi i budžetna sredstva koja se u tom smislu izdvajaju iz Budžeta Federacije BiH. U trogodišnjem periodu implementacije, uspješno su realizirane aktivnosti i postignuti očekivani rezultati.

U nastavku ovog teksta dajemo samo neke od ključnih postignutih rezultata sa primjerima-originalnim tekstovima/podacima iz izvještaja nadležnog federalnog ministarstva za oblast poljoprivrede⁷.

a) izvršena gender analiza relevantnog pravnog okvira i preporuke za njihovo poboljšanje usvojene od strane Vlade Federacije BiH

Primjer: Tokom 2010.g., prema utvrđenom programu rada, RG-a je identificirala relevantni pravni okvir za odabrani budžetni program „Poljoprivreda, čiju gender analizu treba izvršiti. Rezultati gender analize su slijedeći:

Zakon o poljoprivredi u Federaciji BiH(„Službene novine Federacije BiH“ br.88/07 i 4/10)

- Kreatori javne politike su prilikom izrade Zakona o poljoprivredi u Federaciji ispravno procijenili da je ranije evidentirana neusklađenost sektorskih politika sa obavezama po domaćem i međunarodnom pravnom okviru iz oblasti ravnopravnosti spolova, te su u postupku pripreme ovog zakona procijenili položaj žena i muškaraca u odnosu na učešće, resurse, norme vrijednosti i prava i kroz propisane norme uveli princip ravnopravnosti, te predvidjeli posebne mjere, aktivnosti i programe.

- Prepoznata je potreba unapređenja ravnopravnosti spolova, te su kao opći princip za sve mjere poljoprivredne politike odredili obligatornost međusobne usklađenosti i provođenje poljoprivredne politike u svim mjerama djelovanja prema načelima neutralnosti i ravnopravnosti, sa mogućnošću uvođenja posebnih mjera za naročito isključene kategorije i grupe.

- Prema odredbama ovog zakona, podrške osnaživanju spolne i dobne zastupljenosti poljoprivrednika provode se radi poboljšanja spolne, dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, unapređenja njihove privredne mogućnosti i afirmacija žena i mladih kao poljoprivrednih proizvođača, nosilaca porodičnog poljoprivrednog gazdinstva i učesnika u ostvarivanju strateških razvojnih ciljeva u poljoprivredi.

- Posebno je značajno što su uvedene mjere strukturne politike koje omogućavaju uvođenje specifičnih programa posebno u segmentu ruralnog poduzetništva, te novčano stimulisanje i poticaj uvođenja mladih u poljoprivredu, stimulisanje dopunskih aktivnosti u ruralnim područjima i afirmaciju žena, putem implementacije donesenih politika kroz akcione planove za ravnopravnost spolova i posebno gender dizajnirane programe.

- Zakon o poljoprivredi je de jure osigurao ekonomsko osnaživanje i poboljšanje položaja žena jer po prvi put je u oblasti poljoprivrede donesen propis koji nije rodno neutralan jer su propisane mjere i podrške kroz davanje posebnih olakšica i stimulacija za investicije u ruralnim područjima, što će se definisati posebnim programom Vlade Federacije za svaku budžetsku godinu na prijedlog Federalnog ministarstva poljoprivrede.

⁷ Gender Centar Federacije BiH.2013. Završni izvještaj o rezultatima provedbe AP GOB F BiH 2010-2012

Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju u F BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj: 42/10

- Ovaj Zakon upravo daje niz mogućnosti da se definišu novčane i ostale podrške osnaživanju spolne, dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika u cilju unapređenja njihovih gospodarskih mogućnosti u osiguranju dohotka kako sebi tako i članovima svog poljoprivrednog gazdinstva, odnosno, domaćinstva, te se istim značajno može de jure poboljšati položaj žene na selu i preduprijeti njena višestruka diskriminacija.

- Kroz ovaj Zakon nisu dovoljno razrađene odredbe krovnog Zakona o poljoprivredi koji je gender pitanjima posvetio dužnu pažnju, što je u konkretizaciji pojedinih mjera kroz javnu politiku novčanih podrški čak u pojedinim dijelovima nedovoljno ispravno definisano i istaknuto. Zakon o poljoprivredi je osigurao ekonomsko osnaživanje i poboljšanje položaja žena jer po prvi put je u oblasti poljoprivrede donesen propis koji nije rodno neutralan, propisane su mjere podrške kroz davanje posebnih olakšica i stimulacija za investicije u ruralnim područjima, međutim ova javna politika koja je nadogradnja krovnom Zakonu o poljoprivredi, nije ovaj segment ispravno prepoznala odnosno posebno razradila i istakla. Kreatori javne politike su, dakle, prilikom izrade ovog Zakona velikim dijelom zanemarili odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i Gender akcionog plana BiH (osim u modelu podrške dohotku i djelimično u modelu ruralnog razvoja) i nužne su njegove izmjene i dopune. Posebno je značajno da se razrade mjere koje omogućavaju uvođenje specifičnih programa posebno u segmentu ruralnog poduzetništva, te novčano stimulisanje i poticaj uvođenja mladih u poljoprivredu, stimulisanje dopunskih aktivnosti u ruralnim područjima i afirmaciju žena, putem implementacije donesenih politika kroz akcione planove za ravnopravnost spolova i posebno gender dizajnirane programe.

-Ističemo kao izuzetno pozitivno propisivanje kroz ovu javnu politiku modela podrški dohotku (jer je gender najprepoznatljiviji) iz razloga što je uveo mjere radi poboljšanja dobne strukture poljoprivrednika.

- Za sve modele novčanih podrški koji su propisani ovom javnom politikom, predviđeno je da federalni ministar poljoprivrede donosi poseban propis kojim se bliže i detaljnije određuju uslovi i način ostvarenja novčane podrške po svim modelima (ukupno 5 provedbenih propisa), te je to prilika da se razrade mjere i kriteriji vezano za uvođenje principa ravnopravnosti spolova, određivanje prioriteta i donošenje posebnih programa,

- Uvažavajući da Vlade Federacije za svaku budžetsku godinu na prijedlog Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva donosi Program novčanih podrški u kojem se decidno navode pozicije i određuju opći i posebni kriteriji, i to je prostor za razradu gender komponente, što se trenutno i dešava kroz implementaciju Akcionog plana za uvođenje gender odgovornog budžetiranja u Budžet Federacije BiH.

- b) Izvršena gender analiza i radi se na unapređenju internih procedura za strateško planiranje i izvještavanje, Internih procedura za planiranje budžeta, procesa i procedura izvršavanja budžeta (program utroška, uputstva i obrazaca, izvještaja o utrošku sredstava u poljoprivredi i ruralnom razvoju)

Primjer:

Prilikom planiranja i pripreme proračuna za narednu godinu primjenjuju se Interne procedure o procesu izrade proračuna, koje uređuju proces finansijskog planiranja u Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i to:

- a) Proces srednjoročnog planiranja,
- b) Proces izrade zahtjeva za dodjelu sredstava iz proračuna za narednu fiskalnu godinu i
- c) Proces izrade operativnih planova.

Pregled rezultata analize:

- Prilikom procesa srednjoročnog planiranja, procesa izrade zahtjeva za dodjelu sredstava iz budžeta za narednu fiskalnu godinu i procesa izrade operativnih planova nije osigurana ravnopravna zastupljenost pripadnika oba spola,

- Nije predviđena obaveza preduzimanja svih mjera radi ostvarivanja principa ravnopravnosti spolova prilikom planiranja i pripreme budžeta za narednu godinu,
- Nije predviđena ravnopravna zastupljenost spolova u tijelima odlučivanja i upravljanja budžetom,
- Procedure za izradu budžeta nisu usklađene sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Preporuke:

- ✚ Izvršiti usklađivanje Procedura o izradi budžeta sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH;
- ✚ U tijelima i organima odlučivanja osigurati ravnopravnu zastupljenost pripadnika oba spola;
- ✚ Osigurati upotrebu gender senzitivnog jezika u označavanju funkcija i zvanja;
- ✚ U budžetu predvidjeti sredstva kojim će se podstaći utvrđene mjere za promicanje ravnopravnosti spolova;
- ✚ Sektoru trebaju poduzeti mjere u vezi sa integriranjem pitanja ravnopravnosti spolova u svojim programima u kojima će ravnopravno aplicirati za sredstva oba spola,
- ✚ Za državne službenike i namještenike potrebno je organizovati edukaciju (seminare itd.) radi podizanja svijesti o potrebi poduzimanja svih mjera za promicanje ravnopravnosti spolova;

c) Na godišnjem nivou se radi gender analiza korisnika novčanih sredstava podrške

Primjer:

Radi ograničenih budžetnih sredstva u 2012. godini, na poziciji Programa - ruralni razvoj, prema podacima Komisije za ruralni razvoj FMPVŠ, do sada je odobreno samo 149 aplikacija u ukupnom iznosu od 18.113.995,20 KM. Od toga: 12 klijenata su žene, odobren iznos 282.219,55 KM; 70 klijenata su pravne osobe i obrti, odobren iznos 13.723.639,73 KM; 67 klijenata su muškarci, odobren iznos 4.108.136,00 KM.

Iz datih nepotpunih podataka vidljivo je da je da u ovu vrstu podrški nisu uvedeni kriteriji za davanje posebnih olakšica i stimulacija za investicije u ruralnim područjima ženama, jer je izuzetno mali broj klijenata žena koje su po ovom osnovu ostvarile pravo na novčanu podršku. Još uvijek nije vršena gender analiza za 70 klijenata po ovom osnovu, a gdje su pravne osobe i obrti ostvarili novčanu podršku za ruralni razvoj u veoma visokom iznosu od 13.723.639,70 KM.

Realizacija Programa je u vrijeme izrade ovog Izvještaja još uvijek bila u toku, te će se tek početkom naredne godine kada se završi obrada svih aplikacija i završi isplata podrški, pristupiti i gender analizi po ostalim pozicijama Programa novčanih podrški, vezano za model poticaja biljnoj i animalnoj proizvodnji kao i analiza po modelu ostalih vrsta podrške.

d) Radi se gender analiza pokazatelja iz registara (evidencija) koje se vode u Ministarstvu (uključuje spol, dob, preko 65.g., umirovljenici, prema radnoj aktivnosti- isključiva, pretežna, dodatna djelatnost)

Primjer:

Poduzete su mjere radi osiguranja praćenja podataka razvrstanih po spolu u postojećim evidencijama, registrima unutar Ministarstva, a posebna pažnja je usmjerena kroz uspostavu Registra poljoprivrednih gazdinstava u Federaciji BiH, na način da su obrasci prilagođeni potrebama iskazivanja gender statistike. Urađena je analiza strukture upisanih osoba po spolu nosilaca i članova obiteljskih poljoprivrednih gospodarstva na teritoriji Federacije BiH u Registar poljoprivrednih gazdinstava sa posebno utvrđenim podacima muškarci – žene po svim općinama u Federaciji BiH. Temeljni kriterij koji je značajan za predmetnu gender analizu je razvrstavanje prema radnoj aktivnosti na muškarce i žene, pri čemu je dat podatak i o broju umirovljenih i starijih preko 65 godina, a koji su upisani u registre iz razloga što se bave poljoprivredom u određenom obimu (isključiva, pretežna ili dodatna djelatnost).

U daljoj analitici je u svakom kantonu utvrđen broj upisanih sa aspekta gender komponente te je tačno naveden broj muškaraca odnosno žena, prema stupnju radne aktivnosti, sa aspekta bavljenja

poljoprivredom i sa njom povezanim djelatnostima. Nakon urađene gender analize po kantonima, može se zaključiti da je u izvještajnom razdoblju u odnosu na ranije, povećan umnogom broj žena koje su upisane kao nositeljice obiteljskih poljoprivrednih gazdinstava te je ustanovljeno da je povećan i broj žena članica upisanih u određenom poljoprivrednom gazdinstvu. Nadležno ministarstvo je upravo i željelo motivirati žensko poduzetništvo, odnosno osigurati primjeren životni standard ženama koje se bave poljoprivredom i sa njom povezanim uslužnim djelatnostima, posebno u ruralnim područjima, jer sve ranije gender analize su ukazivale na neravnopravnost u ostvarivanju prava na novčane podrške. Još uvijek ima prostora za utvrđivanje kriterija koji će ženama osigurati prioritetne projekte u poljoprivredi. Evidentno da je u Federaciji BiH ukupan broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava 47.130. Ovaj broj se odnosi na zbroj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i pravnih subjekata koja su registrirana kao poljoprivredna gospodarstva (podatak dobiven izvještajem na dan 12.12.2012).

Nadalje, ukupan broj registriranih osoba koje žive i rade na svim registriranim poljoprivrednim gospodarstvima u Federaciji Bosne i Hercegovine je 100.864, od toga je žena registrirano 42.313 a muškaraca je 58.551.

Iz svega navedenog vidljivo je da je FMPVŠ osiguralo praćenje podataka po spolu u postojećim evidencijama i registrima što nam je bio cilj, odnosno prioritet, u Planu aktivnosti provedbe AP GOB FBiH za 2011. i 2012. godinu. Ovi podaci su od velikog značaja u primjeni pri realizaciji usklađivanja procesa strateškog planiranja po zahtjevima GOB-a generalno, ali i posebno u odobranim pilot programima i osigurava uvjete za daljnje praćenje trendova.

- a) Budžetni zahtjev resornog ministarstva sadrži i informaciju o „uticaju na ravnopravnost spolova“

Primjer:

Postupajući po Bužetnim instrukcijama broj 1.

pripremljene su i Federalnom ministarstvu financija dostavljene programske tabele za:

Program 1. Poljoprivreda, posebno vezano za transfer koji se izdvaja iz budžeta za poljoprivredne proizvođače i ostale klijente po modelima propisanim Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. U programskom formatu su:

- kao nositelji odgovornosti- rukovoditelji programa navedeni 2M i 1 Ž.;
- u pravnom uporištu programa je, pored seta sektorskih propisa naveden i ZORS BiH;
- u posebnom dijelu formata je naveden i Uticaj na ravnopravnost spolova, kako slijedi: “Ovaj program je imao utjecaja na ravnopravnost spolova, s tim što do sada ovaj uticaj nije sistematski razmatran, niti su preduzimane odgovarajuće mjere kako bi se podržala ravnopravnost polova. Dosadašnja politika poticaja za poljoprivredu i ruralni razvoj nije uzimala u obzir različite potrebe žena i muškaraca i činjenicu da su muškarci većinom vlasnici gazdinstava. To je na neki način samo produbljivalo nejednakost između polova koja u ovoj oblasti postoji. Kao posljedicu navedene politike imamo slijedeće implikacije:- ženska populacija nije tretirana sukladno modelu koji se primjenjuje u okviru CAP-a, nema dodatnog bodovanja u okviru rangiranja projekata, nema dodjele dodatnog iznosa javnih sredstava po osnovi spola što nije doprinjelo ispunjavanju obaveza iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH.”
- unutar programske tabele su razvijeni i budžetni indikatori: stopa uvećanja učešća žena 1,5% (2013), 2,3% (2014), 2,85% (2015); broj privatnih radnji u vlasništvu žena 350 (2013), 470 (2014), 720 (2015).

Dakle u narednom razdoblju će se izvršiti izračun efekata i utjecaja proizvoda i pruženih usluga na odnose između spolova, posebno sa aspekta dodjele novčanih podrški i realizacije pilot projekata u poljoprivredi, jer kroz posebno određene kriterije treba stvoriti uvjete da se poveća stupanj učešća žena u svim programima iz poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Za navedeno imamo i zakonsku obavezu jer je, članom 22. Zakona o poljoprivredi, predviđeno donošenje posebnog programa u cilju davanja novčane i stručne potpore radi poboljšanja spolne,

dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika na obiteljskim poljoprivrednim gazdinstvima, te unapređenja njihove proizvodne mogućnosti, a posebice afirmacije žena i mladih kao poljoprivrednih proizvođača, kao upisanih u registre nosilaca/članova obiteljskog poljoprivrednog gazdinstva. Ova vrsta podrške provodi se kroz davanje posebnih olakšica i stimulacija za investicije u ruralnim područjima ženama, što će se definisati posebnim programom Vlade Federacije za svaku budžetnu godinu na prijedlog Federalnog ministarstva poljoprivrede.

Da se uvođenju GOB u poljoprivredi treba posvetiti više značaja, vidljivo je i iz člana 24. Zakona o poljoprivredi: dopunske aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima, Podrška dopunskim aktivnostima na poljoprivrednim gazdinstvima usmjerena je na poticanje tradicionalnih proizvodnji sa sela i razvijanje seoskog turizma i eko-seoskog turizma, preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda u proizvode veće dodate vrijednosti, kao i za izravnu prodaju poljoprivrednih proizvoda i druge aktivnosti kojima se može ostvariti veći i dodatni dohodak na poljoprivrednom gazdinstvu. Izuzetno su povoljan oblik za afirmaciju i uključivanje žena u sistem novčanih podrški i primjenom ovog programa se može osigurati gender analiza koja će kao krajnji rezultat prikazati efekte i utjecaj proizvoda i pruženih usluga na odnose između spolova.

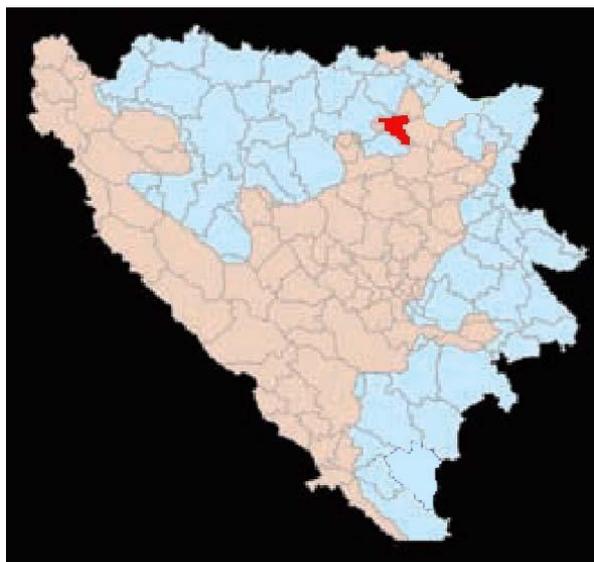
Vlada Federacije BiH je, na svojoj 75. sjednici održanoj 11.03.2013. godine, usvojila Završni izvještaj o provedbi AP GOB F BiH 2010-2012, u čijem anex-u se nalazila i Analitička podloga za izradu Strateškog plana za uvođenje gender odgovornih budžeta u Budžet F BiH 2013-2016 (SP GOB F BiH 2013-2015). Ovaj dokument će osigurati nastavak razvoja inicijative za uvođenje gender odgovornog budžetiranja u Budžet Federacije BiH. U njegovoj implementaciji će učestvovati pilot institucije koje su učestvovala u provedbi AP GOB FBiH 2010-2012, kako bi se finalizirale nedovršene aktivnosti i osigurala održivost postignutih rezultata, a u prvoj godini implementacije će se uključiti i sljedeća nova federalna ministarstva/budžetski korisnici: Federalno ministarstvo zdravstva, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Federalno ministarstvo kulture i sporta. Iako će i dalje fokus biti na budžetnim programima koji podstiču zapošljavanje i samozapošljavanje, i dalje se nastavlja kontinuitet praćenja uticaja politika i budžetnih sredstava na položaj žene na selu, s tim što će sada biti moguće djelovati multisektoralno na predupređenje višestruke diskriminacije, jer će se raditi i gender analize i pratiti uticaj budžetnih prioriteta u oblasti obrazovanja, zdravstva, sporta i kulture, odnosno, sem "poticaja" u poljoprivredi pratit će se i "poticajna" sredstva u turizmu i njihov uticaj na diversifikaciju seoskih djelatnosti, sa akcentom na potrebe seoske žene.

3. Pregled stanja i trenutnih strategija, politika i programa podrške ženi na selu na području općine Gračanica u različitim oblicima društveno ekonomskog djelovanja

Ukratko o Općini

Općina Gračanica se nalazi u Regiji Sjeveroistočne BiH, pripada Federaciji BiH, u sastavu je Tuzlanskog kantona kao šesta općina sa površinom od 219,5 km².

Teritorij općine Gračanica se prostire između 44° i 45° sjeverne geografske širine, u pojasu umjereno-kontinentalne klime sa umjereno toplim ljetima i umjereno hladnim zimama. Gračanica ima prosječnu godišnju temperatura 10,0 °C, a prosječne godišnje padavine iznose 830 mm/m².

Slika 1: Položaj općine Gračanica

Slika 2: Mjesne zajednice općine Gračanica

Prema procijenjenim podacima statistike općine Gračanica iz 2009.godine, u Gračanici živi 58.926 stanovnika, a prema statističkim podacima iz 1991.godine je bilo 59.134 stanovnika, od čega 30 % stanovništva živi u urbanom dijelu općine. Struktura stanovništva s obzirom na spolnu pripadnost pokazuje tendenciju većeg učešća ženskog u odnosu na muško stanovništvo. Prosječna starost stanovništva kao i dobna struktura potvrđuju tendenciju demografskog starenja.

Sa gustom naseljenosti od 268 stanovnika na km² općina Gračanica ima intenzivnu naseljenost u odnosu na prosjek Tuzlanskog kantona od 168 stanovnika /km² i Federacije BiH od 90 stanovnika /km². *Prema popisu stanovnika iz 1991. godine 88,5 % stanovništva je živjelo u ruralnom dijelu općine Gračanica. Prema podacima prikupljenim od strane mjesnih zajednica 2009.godine taj procenat je smanjen na 69,8 %. Očigledan je pritisak na urbanu mjesnu zajednicu Gračanica sa vrlo visokom gustom naseljenosti od 925 stanovnika /km², što ukazuje između ostalog i na potrebu balansirano razvoja i kontinuiranog ulaganja u unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima.*

Administrativno, Općina je podijeljena u 173 naselja organizovanih u 25 mjesnih zajednica: (MZ Babići, MZ Buk, MZ Doborovci, MZ Gornji Doborovci, MZ Donja Lohinja, MZ Donja Orahovica, MZ Džakule, MZ Gornja Orahovica, MZ Gračanica, MZ Lukavica, MZ Malešići, MZ Miričina, MZ Piskavica, MZ Pribava, MZ Prijeko Brdo, MZ Rašljeva, MZ Soko, MZ Stjepan Polje, MZ Škahovica, MZ Trnovci, MZ Vranovići, MZ Lendići, MZ Gornja Lohinja, MZ Donji Skipovac i MZ Gornji Skipovac (Slika 2).

Ova naselja su svrstana u dvije grupe i to: gradskog urbanog tipa i seoskog-razbijenog tipa, od čega su samo dva urbana naselja i to Gračanice i MZ Pribava.

Prema pokazateljima Federalnog Zavoda za zapošljavanje,⁸ sa aprilom 2013.godine na području općine Gračanica, prema registrovanoj evidenciji nalazilo se 8.477 zaposlenih lica i 9.256 nezaposlenih lica. Ovom podatku nisu dadati podaci o zaposlenim licima izvan granica BiH, kao i podaci o mogućem broju zaposlenih u poljoprivredi (cca 2200 prema površini obradivog zemljišta,) a koji nisu ušli u proces registracije poljoprivredne djelatnosti. U prethodnom periodu kao većina općina i općina Gračanica je imala porast nezaposlenosti i smanjenje zaposlenosti.

Zemljište

Od ukupne površine Općine, 62 % površine je poljoprivredno zemljište odnosno površina od 13,3 hiljade hektara ili 0,23 ha /stanovniku, što je ispod prosjeka BiH koji iznosi 0,7 ha/stanovniku, šume i šumska zemljišta su oko 31 % površine i 7 % površine je neplodno zemljište. Oranice su zastupljene sa 9.056 ha, voćnjaci sa 1.765 ha, livade 1.015 ha, pašnjaci 1.460 ha i šume 6.451 ha. Relativno velik potencijal u poljoprivredi (posebno oraničnim površinama kojih ima 9.056 ha) je važna dugoročna osnova za razvoj poljoprivrede i prehrambene industrije.

Od prirodnih bogatstava zastupljene su **nemetaličke mineralne sirovine**. Ovo područje je bogato **izvorima termo-mineralnih voda** koje predstavljaju dobar resurs za razvoj zdravstvenog turizma.

Sa susjednim općinama Tuzlanskog kantona općina je povezana **mrežom magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva** koji prolaze kroz naseljena mjesta općine. Što se tiče povezanosti općinskog područja općine Gračanica može se zaključiti da je javni prijevoz putnika dobro razvijen, te da su sve mjesne zajednice i u ruralnim područjima uvezane u sistem javnog prijevoza putnika.

Privredu općine Gračanica, čini ukupno 1170 privrednih subjekata (sa privatnim kapitalom), od toga 438 pravnih i 732 fizička lica (samostalne djelatnosti). **Mala i srednja preduzeća** u oblasti prerađivačke industrije (proizvodnja i prerada plastike, drveta, tekstila, odjeće i obuće, proizvodnja mašina i uređaja, proizvodnja namještaja i reciklaža), trgovine i građevinarstva, **su specifičnost ovog područja**, kao jednog od područja sa najrazvijenijom poduzetničkom kulturom i decenijskom tradicijom u FBiH i BiH, što se pokazalo kao prednost i snaga razvoja.

Kada govorimo o samostalnim djelatnostima (uslužna i zanatska proizvodnja) 60% svih djelatnosti djeluje na urbanom području MZ Gračanica, a 5 % na području MZ Pribava. Ostalih 35% samostalnih djelatnosti djeluje u 23 ruralne mjesne zajednice. Uglavnom su zastupljene djelatnosti trgovine (136), ugostiteljstva (60), prerađivačke industrije (30), saobraćaj (25) i dr., što ukazuje na relativno dobru snabdjevenost mjesnih zajednica najvažnijim uslugama iz pomenutih djelatnosti.

Snabdjevanje električnim energijom obezbjeđeno je iz termoelektrane Tuzla i isporuka je uredna. Područje općine Gračanica je pokriveno mrežom mobilne internet telefonije i internet je u funkciji. *Međutim broj korisnika interneta BiH telekoma izražen kroz broj konekcija u odnosu na broj stanovnika (cca 2%) je nepovoljan i ukazuje na nedostatnu informatičku pismenost.*

Vodosnabdjevanje, energetika, kanalizacija i održavanje čistoće predstavljaju najvažnije prioritete s obzirom da se na njima stvaraju uslovi za život i nesmetano funkcionisanje lokalne zajednice. *Snabdjevanje vodom na nivou mjesnih zajednica riješeno je mjesnim vodovodima iz prirodnih izvorišta i bunara, ali postoji potreba uspostavljanja kvalitetnijeg sistema upravljanja vodovodima mjesnih zajednica.*

Kanalizacijom je obuhvaćen uglavnom općinski centar dok je problem još uvijek evidentan u većini mjesnih zajednica u kojima stanovništvo koristi sopstvene septičke jame sa ili bez preliva

---

⁸ Bilten 04/13 Federalni zavod za zapošljavanje Sarajevo, maj 2013. godine

(9% od ukupnog broja priključenih na vodovod). *Djelimično je riješena kanalizaciona mreža u MZ Miričina, Pribava, Stjepan Polje i Malešići. Rješavanje ovog problema je otežano i zbog specifične konfiguracije zemljišta koje otežava i poskupljuje izgradnju.*

Pokrivenost izgrađenom javnom rasvjetom je relativno dobra. Dužina izgrađene javne rasvjete na području općine Gračanica iznosi preko 150 kilometara, od čega se 25% nalazi u gradu, a ostatak od 75% na području mjesnih zajednica. Izgrađenost javne rasvjete nije ravnomjerno raspoređena po mjesnim zajednicama. *Mjesne zajednice u kojima je pokrivenost javnom rasvjetom veoma dobra su Stjepan Polje (13,64 km), Donja Orahovica (14,60 km), Malešići (13,44 km), Gornja Orahovica (10,96 km) itd. Mjesne zajednice sa najslabijom pokrivenošću javnom rasvjetom su Piskavica (360 m), Rašljeva (320 m) i Vranovići (240 m), dok u mjesnoj zajednici Buk nije riješeno pitanje javne rasvjete.*⁹

Razvojne strategije i politike razvoja

Razvoj Općine Gračanica se temelji na prostorno planskoj dokumentaciji i strateškim dokumentima razvoja: Prostorni plan Gračanice do 2021. godina; Regulacioni plan Centar-Gračanica; Regulacioni plan „Radna zona I, II i III“ Gračanica.

Pored prostorno planske dokumentacije lokalni razvoj se temelji i na strateškim dokumentima:

1. Strategiji lokalnog razvoja Općine Gračanica 2011- 2020.godine
2. LEAP-Lokalnom ekološkom akcionom planu Općine Gračanica 2012.-2017.god.
3. Strategiji za mlade
4. Komunikacijskoj strategiji
5. Politici kvalitete Općine Gračanica
6. Strategiji razvoja ljudskih resursa u organu uprave Općine Gračanica
7. Strategiji partnerstva sa građanima
8. Studiji „Planiranje razvoja i načina korištenja zemljišta na području općine Gračanica“
9. Akcionom planu jačanja socijalne zaštite i inkluzije djece i odraslih u Općini Gračanica za 2013-2014.godinu
10. Program kapitalnih ulaganja 2010-2014

Strategija lokalnog razvoja općine Gračanica 2011.-2020. godine je usvojene na sjednici Općinskog Vijeća Gračanica održanoj u aprilu 2011. godine. Ovaj planski strateški dokument rađen je u skladu sa politikama i strategijama na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine kao i razvojne strategije Tuzlanskog kantona. Također je usklađena sa međunarodnim pravnim aktima koji se odnose na poštivanje ljudskih prava, prava djece, prava manjina lica sa posebnim potrebama kao i drugim relevantnim preporukama međunarodnih institucija. Na inicijativu Načelnika općine Gračanica uz podršku Općinskog Vijeća uspostavljen je Općinski razvojni tim kao operativno i koordinaciono tijelo zaduženo za vođenje participativnog procesa izrade integrirane Strategije razvoja Općine Gračanica uz poštovanje MiPRO metodologije i uključivanjem predstavnika javnog privatnog i nevladinog sektora s ciljem stvaranja integrisanog dokumenta koji uvažava društveni, ekonomski i ekološki razvoj. U sastav Tima za izradu Strategije lokalnog razvoja za period 2011-2020.godine uključeno je 30% žena.

U toku izrade Strategije lokalnog razvoja, Općina Gračanica se opredijelila za slijedeće fokuse:

- Iskoristiti konkurentnost općine kao poduzetničkog centra, za otvaranje novih radnih mjesta;
- Zadržati i privući mlade;
- Iskoristiti potencijale u poljoprivredi;
- Jačati međuopćinsku saradnju;
- Korištenje prednosti prekogranične saradnje.¹⁰

⁹ Dokumentacija nadležnih službi Općine Gračanica, odjeljenje za lokalni ekonomski razvoj

¹⁰ Strategija lokalnog razvoja općine Gračanica 2011-2020.

Ključne poveznice između strateških dokumenta i unapređenja položaja za žene sa selu

Zadržavanje i privlačenje mladih

Jedan od principa na kojima je zasnovana MiPRO metodologija planiranja lokalnog razvoja je održivost u domenu odgovornog upravljanja prirodnim resursima. Održivost znači da se životno važni resursi trebaju koristiti na način da zadovoljavanje sadašnjih potreba ne ugrožava mogućnosti budućih generacija, sa posebnim akcentom na ekonomski i socijalni aspekt kvaliteta života. Polazeći od gore navedenog, posebnu pažnju treba posvetiti mladim ljudima, koji trebaju podršku u domenu zapošljavanja. *U tom pravcu usvojena je i strategija mladih Općine Gračanica, sa programskim sadržajima koji se odnose i na mlade u ruralnim područjima, što stvara dobar osnov za ostanak i mladih žena i kreiranje prilika za zapošljavanje i samozapošljavanje u ruralnim područjima.*

Korištenje poljoprivrednih potencijala

Poljoprivreda može da doprinese otvaranju novih radnih mjesta, u domenu proizvodnje zdrave hrane i drugih inputa za razvoj prerađivačke industrije. *Registracija poljoprivrednih gazdinstava koja je započela u 2010.godini je šansa za pristup podsticajima u poljoprivredi i razmjeni dobrih praksi kroz prekograničnu saradnju, kao i ohrabivanje žena da uzmu aktivniju ulogu u programima poticaja poljoprivrednim gazdinstvima.* U okviru Strategije lokalnog razvoja za dostizanje ciljeva **ekonomskog razvoja** pored unapređenja biznis infrastrukture u skladu sa prostorno planskom dokumentacijom, promocije imidža Općine kao poduzetničkog centra, operativnim ciljem tri planirano je „razviti 800 tržišno orijentiranih i održivih registriranih poljoprivrednih gazdinstava do 2015.godine“. Ovaj cilj se planira ostvariti kroz Program organizovanja i tržišnog usmjeravanja poljoprivredne proizvodnje, Program podrške organskoj proizvodnji kod registrovanih poljoprivrednih proizvođača i Program edukacije iz oblasti poljoprivrede. Savremeni koncept integralnog pristupa ruralnom razvoju u kojem poljoprivreda zauzima najvažnije mjesto, postaje dominantan način razmišljanja koji prelazi okvire Evropske Unije i postaje aktuelan razvojni model mnogih drugih evropskih zemalja. Stoga je i u strateškim opredjeljenjima Općine Gračanica prihvaćen koncept razvoja poljoprivrede u seoskim područjima u sklopu integralnog pristupa ruralnom razvoju

Kroz sektor okoliša poseban naglasak se daje konceptu održivog razvoja koji je neposredno vezan uz unapređenje kvalitete turističke destinacije. Očuvanje prirodnog okoliša, očuvanje kulturno-historijske baštine, pozitivan odnos stanovnika - turista kao i kulturni identitet čine elemente turističke destinacije. Gračanica ima niz pretpostavki za razvoj selektivnog turizma. *Tradicionalni proizvodi u poljoprivredi i kućnoj radinosti su realne prilike za kreiranje turističke ponude u kojoj žene sa sela imaju značajnu ulogu.*

Socio-ekonomska analiza, kao početni dokument, na osnovu koje je rađena Strategija zasnovana je na rodno svrstanim indikatorima društvenog i ekonomskog razvoja. Praćenje implementacije projekta se vrši po istoj metodologiji. Strategija integriranog lokalnog razvoja (koja je rađena po „Mi-PRO“ metodologiji), obuhvatila je sve aspekte društvenog i ekonomskog razvoja, kao i sve aktivnosti oko ruralnog razvoja i razvoja sveobuhvatne seoske infrastrukture, uz pokretanje kako poljoprivrede, tako i nepoljoprivrednih aktivnosti. Na taj način djelovanje poljoprivrede će biti sinhronizovano sa drugim programima i aktivnostima seoskog življenja.

LEAP-Lokalni ekološki akcioni plan Općine Gračanica 2012.-2017.

Drugi važan strateški dokument je Lokalni ekološki akcioni plan Općine Gračanica (LEAP) 2012.-2017.god. Izrada Lokalnog Ekološkog Akcijskog Plana (LEAP-a) za općinu Gračanica je bazirana na participatornom pristupu i aktivnom uključenju građana.

Tokom pripreme Lokalnog ekološkog akcionog plana Tim za izradu LEAP-a na području Općine Gračanica je sproveo anketu o trenutnom stavu građana po pitanjima okoliša na području općine. Dugoročno gledano, općina Gračanica želi smanjiti zagađenje tla, vode i atmosfere. Za dostizanje ovog cilja u pravcu razvoja poljoprivrede planira se edukacijom obuhvatiti 85 % poljoprivrednih proizvođača od toga 25 % uvesti u primjenu principa integralne poljoprivredne proizvodnje. U cilju smanjenja zagađenja atmosfere planira se 50 % građana educirati i upoznati sa mogućnostima primjene osnovnih principa energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije.¹¹

Finansijski kapaciteti općine Gračanica

Ukupni općinski prihodi značajno su povećani u posljednjih pet godina. Najvećim dijelom općinskih prihoda pokrivaju se kapitalni projekti oko 33 %, plaće i naknade zaposlenih oko 27% i materijalni troškovi oko 15%.¹² Kapitalni izdaci pokazuju rastuću tendenciju pa se iz godine u godinu izjednačavaju sa administrativnim izdacima. Razlog tome je uvođenje indirektnih poreza pa samim time i povećanje prihoda koji daju mogućnost većeg investiranja, kao i korištenje kreditnog zaduženja, te na taj način investiranja u kapitalne projekte. Lokalna samouprava izdvaja dio svojih budžetskih sredstava za podsticanje poljoprivrede ali ona nisu dovoljna za rastuće potrebe poljoprivrednih proizvođača i ruralni razvoj. Pored budžetske pozicije za podsticanje poljoprivrede u budžetu je i posebna pozicija za podsticaj rada Udruženja poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara koja je otvorena od 2001. godine, kada je ovo udruženje osnovano kroz projekat EUQIF-Sredstva brzog djelovanja. Podrška iz budžeta NVO ostvaruje se i kroz projekte domaćih i međunarodnih organizacija koji su sufinansirani a koji su obrađeni u dijelu Projekati implementirani u prethodnom periodu. Pored posebne pozicije za NVO koje djeluju u djelatnosti sporta, značajno je istaći i poziciju u budžetu „stipendije“ namijenjene studentima i učenicima srednjih škola, koje se raspoređuju na osnovu javnog poziva i kriterija za raspodjelu sredstava. Na ovaj način podstiče se obrazovanje svi mladih a posebno mladih žena, što pokazuju podaci o prethodno raspoređenim sredstava za stipendije, u kojima su djevojčice/djevojke učestvovala sa cca 60% od ukupno dodijeljenih stipendija. **Od ove godine svi javni pozivi prema nevladinom sektoru zasnovani su na rodno svrstanim kriterijima, mada nisu rodno razvrstani kao budžetska pozicija.** Prioritetni kapitalni projekti utvrđuju se na osnovu kriterija utvrđenih Planom kapitalnih investicija koji se ažurira svake godine. Pored ulaganja u komunalnu i putnu infrastrukturu ruralni razvoj se podstiče i drugim budžetskim pozicijama, kao što su (plan budžeta za 2013.godin): podsticaji za poljoprivredu 45,000 KM, protivgradna zaštita 247.000 KM, udruženje poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara- sufinansiranje aktivnost 10.000 KM, uređenje poljoprivrednog zemljišta 150.000 KM (iz promjene namjene poljoprivrednog u građevinsko zemljište i ulaganje u poljoprivrednu infrastrukturu u MZ), cijepljenje stoke 25.000 KM, zbrinjavanje pasa lualica 30.000 KM, finansiranje pripravnika volontera (uključujući i volontere koji su završili poljoprivredni fakultet), stipendiranje studenata i učenika i dr.

Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

Ukupan broj zaposlenih u Općini Gračanica je 114, od toga je 57 žena i 58 muškaraca, što ukazuje na iznimno visok stepen rodne ravnopravnosti u Općinskoj administraciji.

Ključni instrumenti podrške i politike rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou

- Imenovana je Komisija za ravnopravnost spolova,
- Donesen je Akcioni plan za ravnopravnost spolova,
- Potpisana Izjava od strane Načelnika o opredijeljenosti uvođenja principa ravnopravnosti polova u svim oblastima društvenog i javnog života koje su u nadležnosti lokalne zajednice.

Općina Gračanica je u okviru Projekta upravne odgovornosti **u decembru 2011. godine donijela Akcioni plan jednakosti i ravnopravnosti spolova za 2012. godinu**, koji podrazumijeva

¹¹ Lokalni ekološki akcioni plan Općine Gračanica 2012-2017, usvojen 30.08.2012.god. pod brojem 01.05-03685/12

¹² Budžet Općine Gračanica

slijedeće korake u procesu implementacije: Mapiranje napretka općine u odnosu na Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini / izrada studije procjene stanja; Uspostavu radne grupe i/ili Savjetodavnog odbora; Razvijanje detaljnog plana implementacije koji uključuje plan obuke za članove radne grupe; Sprovedbu obuke za članove radne grupe; Izradu akcionog plana jednakosti i ravnopravnosti spolova; Izradu plana implementacije i zagovaranja za implementaciju Akcionog plana; Monitoring sprovođenja projekata iz akcionog plana; Procjenu kapaciteta općine u smislu rodno-osjetljivog budžetiranja; Sprovedbu obuke na temu rodno-osjetljivog budžetiranja; Vrednovanje sprovođenja akcionog plana ravnopravnosti spolova.

Tokom izrade Akcionog plana jednakosti i ravnopravnosti spolova, sprovedena je analiza napretka općine u odnosu na Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Gender akcioni plan BiH.

Odlukom općinskog načelnika u decembru 2011. potvrđeno je da rukovodstvo lokalne zajednice izražava opredijeljenost da se u lokalnoj zajednici prihvati i implementira koncept rodno-odgovornog budžetiranja, odnosno da se na osnovu izvršenih socio-ekonomskih i drugih analiza položaja žena i muškaraca generalno i u specifičnim oblastima, te njihovih realnih potreba, izvrši planiranje i raspodjela budžetskih sredstava, na način da sredstva lokalne zajednice posluže u interesu i za dobrobit svih njenih građana i građanki.

(Izvod iz Odluke Načelnika) „.....U tom smislu rukovodstvo lokalne zajednice ovom izjavom izražava političku volju da se prilikom izrade, izvršenja i kontrole budžeta lokalne zajednice primjeni koncept rodno-odgovornog budžetiranja, pri čemu smo saglasni i obavezujemo sve partnere koji učestvuju u izradi, usvajanju, izvršenju i kontroli potrošnje budžetskih sredstava opštine da prilikom planiranja, izvršavanja i kontrole budžeta poštuju principe rodne ravnopravnosti. U tom cilju ćemo zajednički raditi na razvoju modela planiranja, izvršenja i ocjene efekata ovako izrađenog Budžeta opštine Gračanica. Na osnovu člana 9. Statuta Opštine Gračanica (“Službeni glasnik općine Gračanica “, broj:4/2009) i u skladu sa aktivnostima u okviru projekta upravne odgovornosti (GAP) na temu “Rodno budžetiranje“ Općinski načelnik je donio odluku o formiranju komisije koja će uraditi analizu i dati potrebne prijedloge u pravcu rodno osjetljivog budžetiranja“.

Budžet predstavlja proces raspoređivanja sredstava u skladu sa postavljenim ekonomskim, ali i političkim ciljevima jedne države i stoga se smatra ključnom političkom i ekonomskom odlukom svake vlade. Na lokalnom nivou, osim što je to ključni dokument iz kojeg se dobivaju informacije o tome kolika su javna raspoloživa sredstva za narednu godinu, odakle se pribavljaju i kako raspodjeljuju, budžet je i finansijski odraz godišnjeg plana za podizanje kvaliteta života u lokalnoj zajednici u oblastima iz njene nadležnosti utvrđenih Ustavom, zakonskim i drugim podzakonskim aktima. Uobičajena manjkavost budžeta jeste njegov rodno neutralan ekonomski okvir.

Gender senzitivno budžetiranje je nedovoljno poznat termin u Bosni i Hercegovini i razvoj gender senzitivnih budžeta jedna je od osnovnih pretpostavki za razvoj gender senzitivne politike na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou u Bosni i Hercegovini.

U pravcu unapređenja rodne ravnopravnosti i programiranja gender senzitivnog budžetiranja Općina Gračanica je provela gender analizu općinskog budžeta u oblasti poljoprivrede i sporta u 2010. godini, utvrdila manjkavosti i kreirala preporuke za poboljšanje stanja. Ovim aktivnostima je Općinska komisija učinila prvi korak u pravcu budućih sistemskih intervencija.

3.1. Osnovne intervencije u oblasti ruralnog razvoja i stanje poljoprivrede na području općine Gračanica

Kada je u pitanju poljoprivreda, općina Gračanica se ubraja u razvijenije općine Tuzlanskog kantona. U prilog ovoj činjenici govori i podatak da je Gračanica druga općina na Kantonu po iznosu odobrenih novčanih podrški od oko 2,5 miliona KM godišnje. Međutim, ako posmatramo poljoprivredu sa aspekta iskorištenosti prirodnih resursa, raspoloživih kapaciteta i ljudskog potencijala, ona još uvijek nije dostigla zadovoljavajući nivo. Na poljoprivredno zemljište otpada oko 67 % ukupnog zemljišta općine. U strukturi poljoprivrednog zemljišta sa aspekta katastarske kulture na oranice otpada 8.964 ha, voćnjake 1.695 ha, livade 965 ha i pašnjake 1.471 ha. Na šume i šumsko zemljište otpada 6.603 ha.

Područje općine sa aspekta **zemljišta** raspolaže izuzetnim potencijalom koji je nedovoljno iskorišten. Poseban problem predstavlja minirano zemljište i oko 200 ha ugroženo od poplava. Ogroman potencijal leži u oranicama i sve koje imaju manji nagib potencijalno se mogu iskoristiti za intenzivan razvoj voćarske i povrtlarske proizvodnje. Najznačajnije investicije bi bile u sisteme za navodnjavanje. Najveći broj livada se koristi za košnju i ishranu stoke. Pašnjaci zauzimaju 11,34 % poljoprivrednog zemljišta što je vrlo značajan resurs za razvoj stočarstva. Kvalitet ovih pašnjaka je izuzetno visok i uz mala ulaganja oni se mogu prevesti u livade odnosno voćnjake, ovisno o nagibu. Najznačajnije proizvodnje u oblasti poljoprivrede na području općine Gračanica su peradarstvo, u brdskim dijelovima općine govedarstvo i voćarstvo, a u ravničarskim proizvodnja povrća i krmnih kultura. U oblasti **stočarstva** najvažnije mjesto zauzimaju peradarstvo i govedarstvo. Iskorištenost kapaciteta za proizvodnju pilećeg mesa i jaja je na dosta dobrom nivou i pored brojnih problema koji prate ovu proizvodnju. Najveći problem predstavlja nedostatak tvornice za proizvodnju stočne hrane. Proizvodnja junećeg mesa i mlijeka još uvijek nisu dostigle nivo koji zaslužuju, ako imamo u vidu mogućnosti za proizvodnju stočne hrane. Postojeći kapaciteti nisu u potpunosti iskorišteni, a i za podizanje novih potrebna su značajnija ulaganja kako u izgradnju objekata, tako i u nabavku kvalitetnih grla i opreme. Razlog za ovakvo stanje je u ograničenom pristupu finansijskim izvorima, kao i mogućnost otplate kredita.

Posljednjih godina značajne investicije su uložene u podizanje novih **voćnjaka**. Ovdje poseban problem predstavlja nedostatak znanja za intenzifikaciju proizvodnje (principi rezidbe, zaštite, ampelotehnologije i dr.) kao i nedostatak prerađivačkih kapaciteta. Voćarstvo nije razvijeno u skladu sa potencijalom općine. Za razvoj voćarstva moguće je iskoristiti zemljišta na južnim ekspozicijama i sa blagim do umjerenim nagibima na kojima se trenutno proizvode ratarske kulture od kojih su i do deset puta manji finansijski efekti. U ovoj oblasti postoje vrlo dobri uslovi za integralnu i organsku proizvodnju. Ozbiljnije bavljenje proizvodnjom **povrća** je uglavnom ograničeno zbog malih parcela i nemogućnosti primjene mehanizacije, nedostatka sistema za navodnjavanje. Proizvodnja je na području općine uglavnom tradicionalna te je potrebno posebnu pažnju posvetiti edukaciji. Povrtlari moraju nastojati što više proizvoditi u zaštićenom prostoru. Ovaj prelazak nije moguć bez znatnih finansijskih sredstava i podrške stručnjaka. Proizvođači povrća u plastenicima postižu dosta dobre rezultate, ali su mala ulaganja u proširenje kapaciteta zbog nedostatka sredstava.

Odlika za sve oblasti poljoprivredne proizvodnje je da na gazdinstvu uglavnom radi proizvođač sa svojim ukućanima. Zapošljavanje sezonske radne snage nije uobičajeno. Troši se dosta ručnih radnih sati što znatno poskupljuje proizvodnju. Mehanizacija je prilično zastarjela, a nedostaju i brojni priključci (prskalice, sadilice, sijačice, međuredni kultivatori, silažni kombajni, grablje za sijeno, samoutovarne prikolice i t.d.). Mali pomak učinjen je prethodnih godina kada je poticajnim mjerama Kantona stimulisana nabavka sitne i krupne mehanizacije.

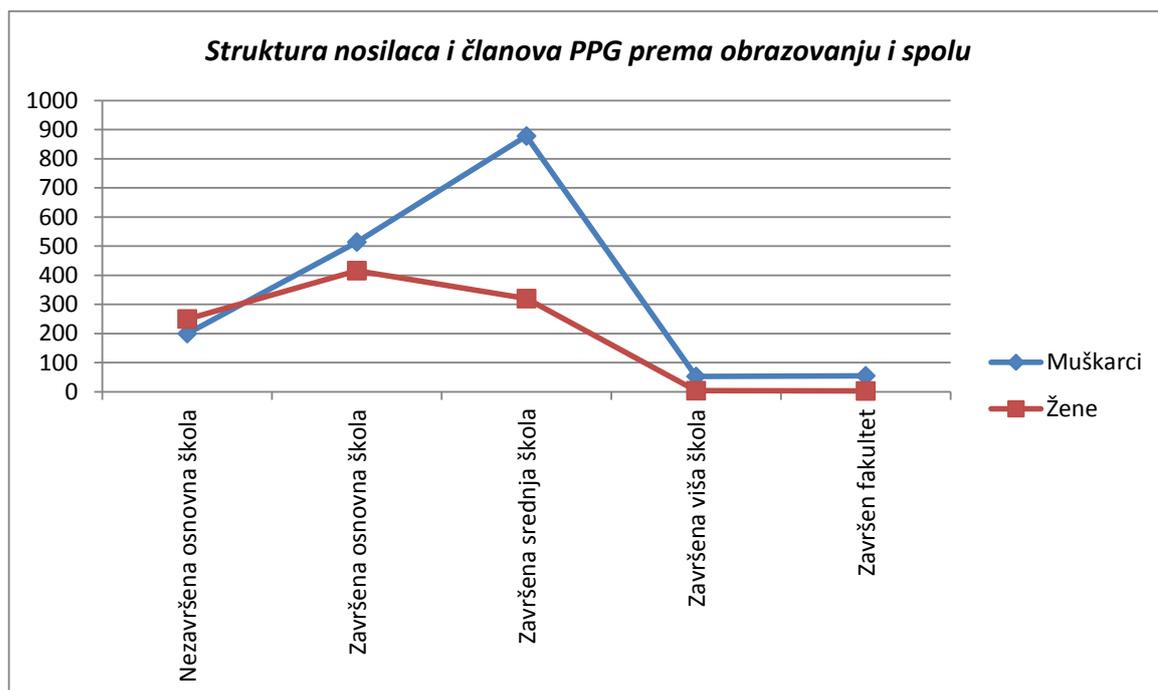
Danas Općina Gračanica, zahvaljujući FAO projektu, „Inventar stanja zemljišnih resursa u BiH u poslijeratnom periodu“, implementiranom u periodu 2000-2007 godina, uz finansijsku podršku vlade Republike Italije, raspolaže sredstvima za planiranje, kao i obimnim setom podataka i informacija u digitalnom obliku o prirodnim resursima Općine Gračanica kao i Digitalne karte na kojima se tačno ucrtani najekonomičniji predjeli za uzgajanje pojedinih poljoprivrednih proizvoda, što će olakšati donošenje odluka o prioritetima u oblasti poljoprivrede, odnosno načina korištenja raspoloživog zemljišta.

3.2. Predstavljanje strukture registriranih nositelja i članova poljoprivrednog gazdinstva sa prikazom učešća žena nositeljica i članica poljoprivrednog gazdinstva

U tabelama i grafikonima koji slijede predstavljamo sumirane podatke iz Registra poljoprivrednih gazdinstava i Registra klijenata, Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za općinu Gračanica.

Tabela: Struktura nosilaca i članova PPG prema obrazovanju i spolu

Struktura nosilaca i članova PPG prema obrazovanju i spolu		
Obrazovna struktura	Muškarci	Žene
Broj osoba sa nezavršenom osnovnom školom	200	250
Broj osoba sa završenom osnovnom školom	514	416
Broj osoba sa završenom srednjom školom	878	320
Broj osoba sa završenom višom školom	53	4
Broj osoba sa završenim fakultetom	55	3
UKUPNO	1700	993

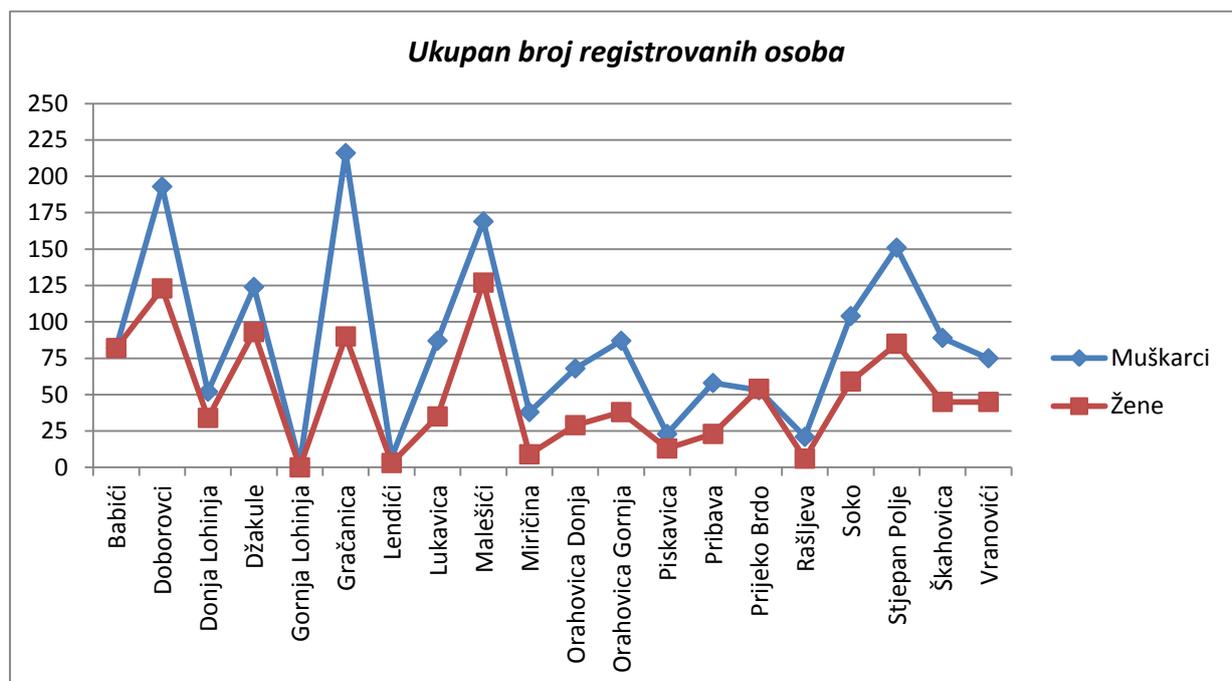

Prikaz: Struktura nosilaca i članova PPG prema obrazovanju i spolu

Iz navedenih podataka možemo zaključiti da što se obrazovne strukture nosilaca i članova PPG tiče, broj žena sa završenom osnovnom školom (416) je gotovo jednak broju muškaraca sa istim stepenom obrazovanja (514). Broj muškaraca sa završenom višom školom (53), odnosno završenim fakultetom (55) je daleko viši u odnosu na broj žena sa višom (4) ili fakultetom (3).

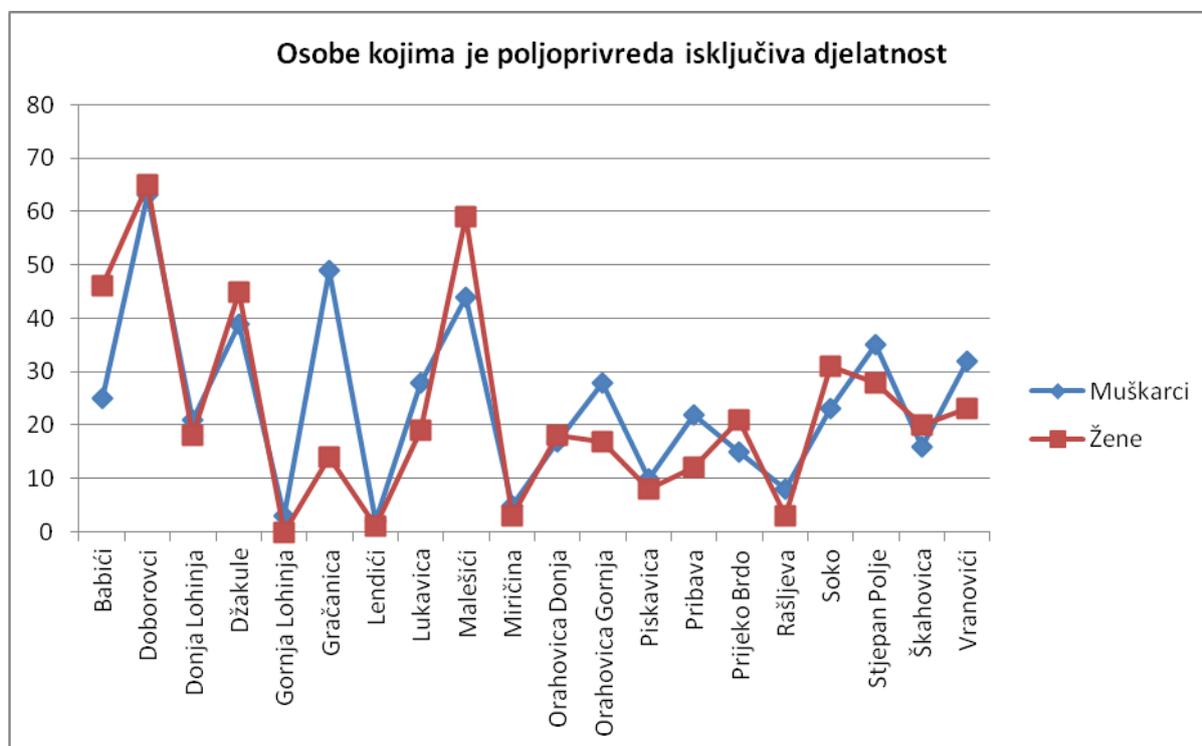
Naziv naselja	Ukupan broj registrovanih osoba nositelja i članova		Broj osoba poljoprivrede isključiva djelatnost	
	M	Ž	M	Ž
Babići	82	82	25	46
Doborovci	193	123	63	65
Donja Lohinja	52	34	21	18
Džakule	124	93	39	45
Gornja Lohinja	3	0	3	0
Gračanica	216	90	49	14
Lendići	7	3	2	1
Lukavica	87	35	28	19
Malešići	169	127	44	59
Miričina	38	9	5	3
Orahovica Donja	68	29	17	18
Orahovica Gornja	87	38	28	17
Piskavica	23	13	10	8
Pribava	58	23	22	12
Prijeko Brdo	53	54	15	21
Rašljeva	21	6	8	3
Soko	104	59	23	31
Stjepan Polje	151	85	35	28
Škahovica	89	45	16	20
Vranovići	75	45	32	23
UKUPNO	1700	993	485	451

Tabela: Ukupan broj registrovanih osoba i osoba kojima je poljoprivreda isključiva djelatnost

Prikaz: Ukupan broj registrovanih osoba po naseljima općine Gračanica

Iz prethodnih podataka možemo zaključiti da što se ukupnog broj registrovanih osoba u naseljima općine Gračanica tiče, broj žena je veći jedino u naselju Prijeko Brdo (54), u odnosu na broj muškaraca (53). Što se ostalih naselja tiče broj žena je jednak ili nešto manji u sljedećim naseljima: Babići (82 muškarci, 82 žene), Džakule (124 muškarci, 93 žene), Malešići (169 muškarci, 127 žene). **Od ukupnog broja registrovanih nosilaca i članova poljoprivrednih gazdinstava muškarci su nositelji i članovi u ukupnom broju od 1700, dok su žene registrirane nositeljice i članice u 993 slučaja.**

Prikaz: Broj osoba kojima je poljoprivreda isključiva djelatnost po naseljima općine Gračanica

Iz navedenih podataka možemo zaključiti da je broj registriranih nositeljica i članica PG, kojima je poljoprivreda isključiva djelatnost veći od broja muškaraca u sljedećim naseljima općine Gračanica: Babići (46 žena, 25 muškaraca), Doborovci (65 žena, 63 muškarca), Džakule (45 žena, 39 muškaraca), Malešići (59 žena, 44 muškarca), Orahovica Donja (18 žena, 17 muškaraca), Prijeko Brdo (21 žena, 15 muškaraca), Soko (31 žena, 23 muškarca), Škrahovica (20 žena, 16 muškaraca). Broj osoba kojima je poljoprivreda isključiva djelatnost među registriranim gazdinstvima, iznosi u slučaju muškaraca 485, a u slučaju žena 451.

Gornji prikazi obuhvataju sve registrirane nositelje i članove poljoprivrednog gazdinstva. Važno je napomenuti da u skladu sa posljednjim evidencijama Registra broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava na području općine Gračanica iznosi 1808, nositelji gazdinstva su muškarci u 1156 gazdinstava, dok je u 652 gazdinstva nositeljica žena.

Ohrabruje činjenica da je sve veći broj žena nositeljica i članica poljoprivrednog gazdinstva, čime se stvara realna pretpostavka i za veće uključivanje žena sa sela u ekonomske aktivnosti ruralnog razvoja i razvoja poljoprivrede, koje će voditi ka osnaživanju žena i ravnopravnijem učešću u korištenju usluga podrške.

3.3. Prikaz programa poticaja poljoprivrednoj proizvodnji i stimulativnih mjera kojim su podržane žene poljoprivredni proizvođači

Informacija o provedenim mjerama novčane podrške u poljoprivredi u 2012. godini na području općine Gračanica

Mjere novčanih podrški u poljoprivredi su dio mjera poljoprivredne politike, definisanih Zakonom o poljoprivredi ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", broj: 88/07, 42/10), koje za cilj imaju podršku poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju, a realizuju se novčanim sredstvima koja se obezbjeđuju u budžetima Federacije Bosne i Hercegovine, budžetu Tuzlanskog kantona i budžetu Općine.

U pregledu koji slijedi predstavljena je struktura poticaja na svim nivoima. U 2012. godini za poticaj poljoprivredi namijenjeno je ukupno 68.039.000,00 KM u federalnom, i 5.230.429,00 KM u kantonalnom budžetu.

Poljoprivrednim proizvođačima sa područja općine Gračanica odobreno je 1.289.309,00 KM iz federalnog budžeta i 881.179,49 KM iz kantonalnog budžeta, a isplaćena sredstva iz Općinskog budžeta za ovu godinu iznosila su 35.347,00 KM, te je ukupni iznos novčanih podrški u 2012.godini **2.205.835,49 KM**. Napominjemo da u ovaj iznos nisu uvrštene federalne novčane podrške odobrene po modelu ostalih vrsta novčanih podrški u poljoprivredi i po modelu kapitalnih ulaganja i ruralnog razvoja.

Novčane podrške u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji iz Budžeta Federacije Bosne i Hercegovine za 2012. godinu

Novčane podrške iz federalnog budžeta realizirane su u skladu sa federalnim Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju, odgovarajućim Pravilnicima i Programom utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava "Poticaji za poljoprivredu" utvrđenih Budžetom Federacije Bosne i Hercegovine za 2012. godinu. Zahtjeve za ove novčane podrške klijenti su podnosili direktno Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Ukupan iznos podrške je bio 1.337.39, 36 KM. Najveći iznos novčane podrške u oblasti animalne proizvodnje odobren je za proizvodnju govedeg mesa i proizvodnju kravljeg mlijeka, a u oblasti biljne proizvodnje proizvodnja silažnog kukuruza, što i jesu vodeće proizvodnje na području općine.

Novčane podrške u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji iz Budžeta Tuzlanskog kantona za 2012. godinu

Za razliku od podrške sa federalnog nivoa, koja je usmjerena na robne proizvođače u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, kantonalna podrška je usmjerena i na one proizvođače koji proizvode za sopstvene potrebe. Odlukom o utvrđivanju kriterija o utrošku sredstava za novčane podrške u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji utvrđeni su opći kriteriji o utrošku sredstava novčane podrške u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji u 2012 godini. Programom utroška sredstava za novčane podrške u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji planirano je 5.230.429,00 KM na nivou Kantona. Kantonalnim programom obuhvaćene su poljoprivredne proizvodnje za koje Federalnim programom nije predviđena novčana podrška, kako je propisano i zakonom. Općina Gračanica je i dalje na drugom mjestu u kantonu, poslije općine Gradačac, po visini odobrene novčane podrške u 2012. godini u ukupnom iznosu od 881.179,49 KM. Od toga je najveći iznos u oblasti animalne proizvodnje odobren za peradarsku proizvodnju, koja je uz govedarstvo strateška proizvodnja za općinu Gračanica, a u biljnoj proizvodnji za kukuruz u zrnu. Od ostalih podrški značajan iznos odnosi se na regresiranje kamata na kredite u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i

prehrambenoj industriji i Kapitalne investicije u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i prehrambenoj industriji

Ostvarene novčane podrške u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji planirane Budžetom općine za 2012. godinu

U svrhu poticaja poljoprivrednoj proizvodnji u 2012. godini, a na osnovu prijave po Javnom pozivu Općinskog načelnika, isplaćena je novčana podrška u iznosu od 35.347,00 KM za oblast pčelarstva, voćarstva, plasteničku proizvodnju i kapitalne investicije. Kao poseban poticaj poljoprivredi, podnosioci zahtjeva su kao i prethodnih godina oslobođeni plaćanja propisane administrativne takse u iznosu od 15,00 KM po jednom zahtjevu, te je ukupan iznos za oslobođene takse 7.035,00 KM.

Efekti ukupnih programa poticaja na žalost još uvijek nisu dovoljni i zbog činjenica da su daleko veća izdvajanja sredstava za podrške proizvodnji i ruralnom razvoju u zemljama čiji proizvodi dolaze na tržište Bosne i Hercegovine i predstavljaju direktnu konkurenciju domaćim poljoprivrednim proizvodima.

Iako je poljoprivreda općine Gračanica, jedna od razvijenijih na području Tuzlanskog kantona, treba reći da ipak nema značajnijih pomaka kada je u pitanju unapređenje korištenja prirodnih resursa, raspoloživih kapaciteta i ljudskih potencijala. Novčane podrške još uvijek u većini proizvodnji služe samo za održanje nivoa postojeće proizvodnje. Poseban problem predstavlja činjenica da odobrena sredstva za prošlu godinu iz Federalnog i Kantonalnog budžeta nisu isplaćena, pa je doveden u pitanje kvalitet sjetve koji će se značajno odraziti na kvalitet i količinu prinosa.¹³

U narednoj tabeli je prikazano korištenje novčanih podrški (izraženo u KM) iz Kantonalnog i Federalnog budžeta po godinama:

Godina	Ukupne Kantonalne podrške	Podrške za općinu Gračanica	Ukupne Federalne podrške za TK	Podrške za općinu Gračanica	Ukupna ostvarena podrška
2008.	10.216.402,33	1.469.733,21	7.762.387,74	934.058,40	2.403.791,60
2009.	6.441.166,13	849.240,31	7.633.546,65	1.354.117,19	2.203.357,40
2010.	6.995.166,13	952.114,18	8.428.481,45	1.572.939,36	2.525.053,40
2011.	7.992.807,06	945.355,46	8.678.366,48	1.289.309,51	2.234.664,90
2012.	5.230.429,00	881.179,49	10.358.712,93	1.289.309,00	2.170.488,49

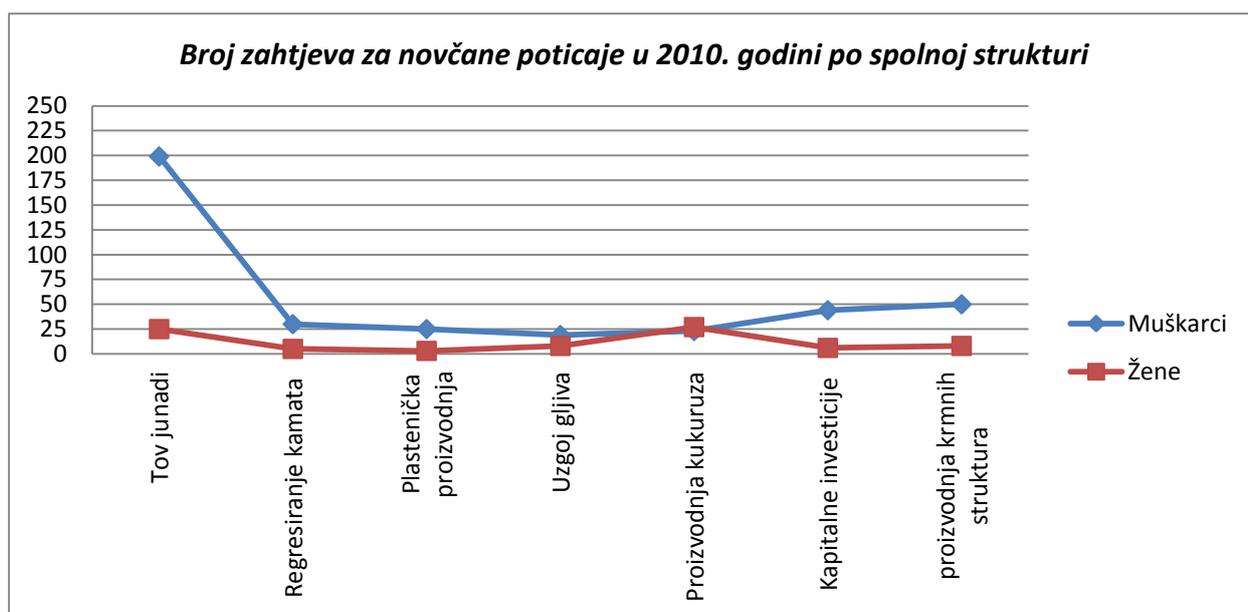
Zbog nedostatka podataka koji nisu dostavljeni od strane Federalnog ministarstva, iznos Federalnih podrški u 2012.godini prikazan u prethodnoj tabeli je manji od odobrenog, jer nedostaju podaci o odobrenom iznosu za novčane podrške po modelu ostalih vrsta novčanih podrški u poljoprivredi i po modelu kapitalnih ulaganja i ruralnog razvoja, a koji zadnjih godina za našu općinu dostiže do 400.000,00 KM

¹³ Informacija o provedenim mjerama novčane podrške u poljoprivredi u 2012. godini na području općine Gračanica

U narednim prikazima predstavljena je gender struktura u odnosu na broj zahtjeva za novčane poticaje sa područja općine Gračanica:

Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2010. godini po spolnoj strukturi			
Novčani poticaji	Muškarci	Žene	Ukupno
Tov junadi	199	25	224
Regresiranje kamata	30	5	35
Plastenička proizvodnja	25	3	28
Uzgoj gljiva	19	8	27
Proizvodnja kukuruza	23	27	50
Proizvodnja voća	24	3	27
Kapitalne investicije	44	6	50
Proizvodnju krmnih kultura	50	8	58
Ukupno:	414	85	499

Tabela: Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2010. godini po spolnoj strukturi

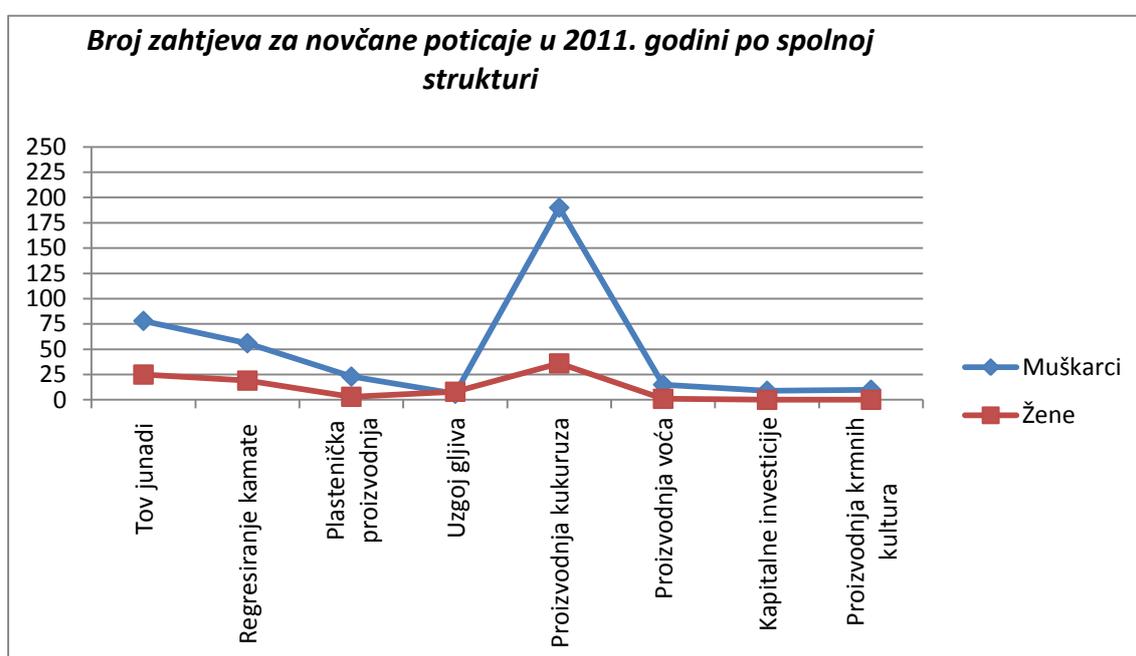

Prikaz: Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2010. godini po spolnoj strukturi

Iz prethodnog prikaza vidljivo je da kad je u pitanju broj zahtjeva za novčane poticaje za junad, regresiranje kamata, plasteničku proizvodnju, uzgoj gljiva, proizvodnju kukuruza, proizvodnju voća, kapitalne investicije i proizvodnju krmnih kultura, **žene preovladavaju samo u broju zahtjeva za proizvodnju kukuruza (žene su podnijele ukupno 27 zahtjeva, a muškarci 23 zahtjeva). Od ukupno 499 zahtjeva, muškarci učestvuju sa 414, a žene sa 85 zahtjeva za poticaje, što je tek 17,03% od ukupnog broja zahtjeva za poticaje.**

Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2011. godini po spolnoj strukturi			
Novčani poticaji	Muškarci	Žene	Ukupno
Tov junadi	78	25	103
Regresiranje kamata	56	19	75
Plastenička proizvodnja	23	3	26
Uzgoj gljiva	6	8	14
Proizvodnja kukuruza	190	36	226
Proizvodnja voća	15	1	16
Kapitalne investicije	9	-	9
Proizvodnju krmnih kultura	10	-	10
Ukupno:	387	92	479

Tabela: Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2011. godini po spolnoj strukturi

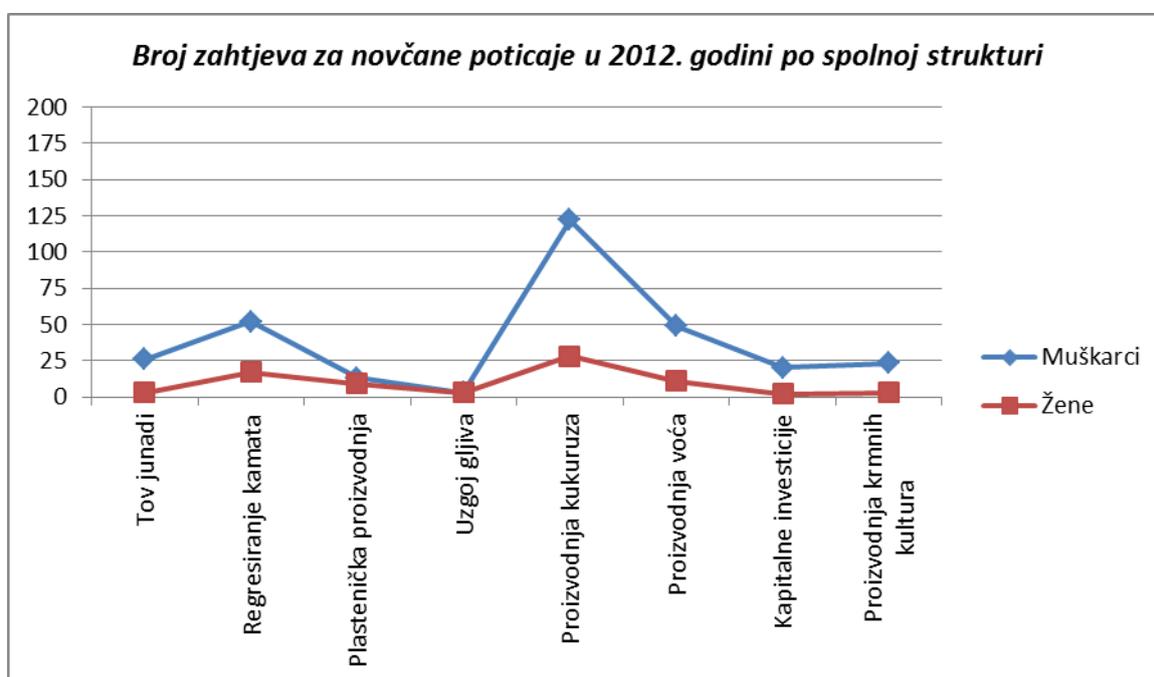

Prikaz: Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2011. godini po spolnoj strukturi

Iz navedenog je evidentno da od broja zahtjeva za novčane poticaje za junad, regresiranje kamata, plasteničku proizvodnju, uzgoj gljiva, proizvodnju kukuruza, proizvodnju voća, kapitalne investicije i proizvodnju krmnih kultura, a žene ne preovladavaju ni u jednoj kategoriji, čak u dvije kategorije (kapitalne investicije i proizvodnja krmnih kultura) uopšte nema zahtjeva. **Od ukupno 478 zahtjeva, muškarci učestvuju sa 387, a žene sa 92 zahtjeva za poticaje, što je tek 19,20% od ukupnog broja zahtjeva za poticaje.**

Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2012. godini po spolnoj strukturi			
Novčani poticaji	Muškarci	Žene	Ukupno
Tov junadi	26	3	29
Regresiranje kamata	52	17	69
Plastenička proizvodnja	13	9	22
Uzgoj gljiva	3	3	6
Proizvodnja kukuruza	122	28	150
Proizvodnja voća	49	11	60
Kapitalne investicije	20	2	22
Proizvodnju krmnih kultura	23	3	26
Ukupno:	323	90	413

Tabela: Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2012. godini po spolnoj strukturi

Prikaz: Broj zahtjeva za novčane poticaje u 2012. godini po spolnoj strukturi

Iz navedenih podataka vidi se da što se broja zahtjeva za novčane poticaje za junad, regresiranje kamata, plasteničku proizvodnju, uzgoj gljiva, proizvodnju kukuruza, proizvodnju voća, kapitalne investicije i proizvodnju krmnih kultura tiče, **žene imaju jednak broj zahtjeva kao i muškarci samo za uzgoj gljiva**, za koje su žene podnijele 3 zahtjeva, kao i muškarci. Primjetna je velika razlika u broju zahtjeva za proizvodnju kukuruza (muškarci 122, a žene 28). **Od ukupno 413 zahtjeva, muškarci učestvuju sa 323, a žene sa 90 zahtjeva za poticaje, što je 21,79% od ukupnog broja zahtjeva za poticaje.**

Gore predstavljeni pregledi korištenja poticaja jasno ukazuju na još uvijek nizak nivo uključivanja žena u programe poticaja, što je signal za razmatranja potrebnih intervencija podrške, kako bi se žene dovele u ravnopravniji položaj u procesu apliciranja i korištenja finansijskih poticaja za poljoprivrednu proizvodnju. Ono što možemo primijetiti i ocijeniti pozitivnim je kontinuirani blagi trend rasta učešća žena u programima poticaja u prethodne tri godine.

3.4. Pregled potencijala za diverzifikaciju proizvoda i usluga, poduzetničkih inicijativa i pretpostavki za ekonomsko osnaživanje žena na selu, uz ostale segmente sveukupnog osnaženja žena na selu u političkom i drugim aspektima razvoja

Politička participacije žena u Općinskom vijeću Gračanici ukazuje na veći nivo participacije u odnosu na prosjek Tuzlanskog kantona, koji iznosi 14%. i prosjek FBiH sa oko 16% žena vijećnica u Općinskim vijećima. Žene u Općinskom vijeću Gračanica participiraju iz osam političkih partija, u mandatu 2012.-2016.godine sa 7 vijećnica (23 %) iz 3 stranke i to: 2 iz SDP, 4 iz SDA i 1 iz SBB. Na žalost iz ostalih 5 stranaka nema ni jedne žene(BPS; SDU/SPU, LDS, BOSS, NAŠA STRANKA), što je bolji rezultat nego u većini općina TK i FBiH, no još uvijek je evidentna prostor za poboljšanja.

Kada govorimo u političkoj participaciji na nivou MZ, posebice u dominantnim ruralnim područjima, na žalost. situacija je značajno lošija i prati trendove kao i u drugim lokalnim zajednicama na FBiH, što se može vidjeti i iz prikaza koji slijedi u tabeli.

Gender struktura vijećnika mjesnih zajednica i predsjednika vijeća mjesnih zajednica za period 2012-2016 u općini Gračanica

R.br.	Mjesna zajednica	Broj vijećnika	Broj žena	Broj muškaraca
1.	BABIĆI	11	0	11
2.	BUK	7	0	7
3.	DOBOROVCI	11	0	11
4.	DOBOROVCI GORNJI	7	0	7
5.	DŽAKULE	9	0	9
6.	GRAČANICA	17	2	15
7.	LOHINJA DONJA	9	1	8
8.	LOHINJA GORNJA	7	2	5
9.	LENDIĆI	7	1	6
10.	LUKAVICA	13	0	13
11.	MALEŠIĆI	13	0	13
12.	MIRIČINA	13	0	13
13.	ORAHOVICA DONJA	15	0	15
14.	ORAHOVICA GORNJA	11	1	10
15.	PISKAVICA	7	0	7
16.	PRIBAVA	11	3	8
17.	PRIJEKO BRDO	7	0	7
18.	RAŠLJEVA	7	0	7
19.	SOKO	11	0	11
20.	STJEPAN POLJE	13	0	13
21.	ŠKAHOVICA	9	0	9
22.	TRNOVCI	9	0	9
23.	VRANOVIĆI	9	0	9
	UKUPNO	233	10	223

Na području općine Gračanica djeluje 25 mjesnih zajednica od kojih su 23 registrovane i aktivne, a 2 neregistrovane i neaktivne. Registrovane i aktivne mjesne zajednice su: MZ Babići, MZ Buk, MZ Doborovci, MZ Gornji Doborovci, MZ Donja Lohinja, MZ Donja Orahovica, MZ Džakule, MZ Gornja Orahovica, MZ Gračanica, MZ Lukavica, MZ Malešići, MZ Miričina, MZ Piskavica, MZ Pribava, MZ Prijeko Brdo, MZ Rašljeva, MZ Soko, MZ Stjepan Polje, MZ Škahovica, MZ Trnovci, MZ Vranovići, MZ Lendići, MZ Gornja Lohinja, a neregistrovane i neaktivne mjesne zajednice su: MZ Donji Skipovac i MZ Gornji Skipovac. **U urbane MZ spadaju: MZ Gračanica i MZ Pribava, a ostale su ruralne MZ.**

Od ukupnog broja od 233 izabrana vijećnika u 23 aktivne mjesne zajednice, samo je 10 izbranih žena vijećnica, a samo je 1 od 23 predsjednika, žena predsjednica vijeća mjesne zajednice, što govori o visokom stepenu isključenosti žena iz struktura odlučivanja na lokalnom nivou posebno u ruralnim sredinama, i kao pokazatelj prati trendove i u drugim općinama FBiH.

Organizacije civilnog društva i njihova uloga u kreiranju i provedbi mehanizama rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou i podrške unapređenju položaja za žene sa sela

Prema evidenciji općinske službe za društvene djelatnosti od 60 aktivnih registrovanih udruženja građana, sa dominantnim ženskim članstvom su slijedeća: Udruženje građana "Gračaničko keranje", „Crveni križ Gračanica“, Humanitarna organizacija „Osmijeh“ Gračanica, Udruženje nastavnika i roditelja „Naša budućnost“, Udruženje „Civilnih žrtava rata“. Nevladin sektor djeluje u slijedećim oblastima; 2 iz djelatnosti obrazovanja, 2 iz djelatnosti poljoprivrede, 8 humanitarnih organizacija, 3 strukovna udruženja, 22 udruženja za rekreativne, kulturne i sportske djelatnosti.

Općina Gračanica posjeduje sporazum između Općinskog vijeća, Općinskog načelnika i NVO Općine Gračanica i Strategiju partnerstva koja je usvojena 2008. godine od strane Općinskog Vijeća¹⁴. Sporazum i Strategija imaju za cilj da se putem partnerstva iskoristite i unaprijede postojeći resursi zajednice, pravilno usmjere ka rješavanju problema građana i poboljšanju uslova života na cjelokupnom području Općine Gračanica. Usvajanjem ovog dokumenta partnerstvo između lokalne vlasti i civilnog društva je institucionalizovano i kao takvo kreira osnove za dalje unapređenje postojeće prakse sa elementima partnerstva. U cilju informisanja nevladinih organizacija o planiranim budžetskim sredstvima predviđenim za finansiranje programa i projekata, kao i pitanjima vezanim za postupak apliciranja, i informisanje, pri Općini Gračanica djeluje nadležna Komisija za saradnju sa nevladinim organizacijama i raspodjelu sredstava za programe i projekte nevladinih organizacija koju imenuje Općinski načelnik. Rad komisije uređuje se Poslovníkom o radu Komisije. Raspodjela budžetskih sredstava vrši se na osnovu javnih konkursa, koje raspisuje Općinski načelnik. Komisija vrši raspodjelu sredstava na osnovu kriterija utvrđenih za programe i projekte na koje apliciraju nevladine organizacije.

Što se tiče djelovanja žena u nevladinim organizacijama, moguće je potvrditi da su one aktivne u većini NVO, što pokazuje podatak o 1.180 žena, koje su aktivne u 59 NVO koje djeluju na prostoru općine Gračanica. Kada je riječ o udruženjima koja okupljaju uglavnom žene, posebno se ističu slijedeća: UG "Gračaničko keranje" Gračanica, UG "Plodovi zemlje" Lukavica, UG „Osmijeh“ Gračanica, UG "Forum" Gračanica i Ženski odbojkaški klub Gračanica .

Finansiranje/sufinansiranje projekata organizacija civilnog društva iz budžeta Općine nije dovoljno za provođenje programskih aktivnosti, no isto tako evidentno je, da većina lokalnih nevladinih organizacija nema dovoljno kapaciteta za namicanje sredstava kroz projekte, što svakako utiče i na krajnje rezultate i efekte koje postižu u svom djelovanju.

¹⁴ ⁵ Strategija partnerstva sa građanima, Općina Gračanica, juni 2008. godine, broj 01-05-4228/2008.

Raspodjela sredstava budžetskih pozicija namijenjenih NVO vrši se na osnovu seta propisanih kriterija, među kojima je i kriterij rodne ravnopravnosti.

U okviru posljednjeg javnog poziva planirana budžetska pozicija od 35.500,00 KM raspodijeljena je na 17 NVO iz različitih oblasti. Organizacije koje okupljaju uglavnom žene kao što su: „Gračaničko keranje“ za predloženi projekat „Promovisanje starih običaja“ podržane su sa manje od 1% ukupnih sredstava; Udruženje poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara podržano je također sa manje od 1% ukupnih sredstava za projekat „Afirmacija tradicionalnih prehrambenih proizvoda“. Ovdje moramo istaći i posebnu poziciju u budžetu za podršku rada Udruženja poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara koja se planiraju i usmjeravaju svake godine od dana osnivanja udruženja odnosno od 2001.godine.

Posebna podrška data je projektima mladih „UG ANEA“, koji su kroz ovaj poziv podržani sa 22% od ukupno sredstava namijenjenih nevladinim organizacijama. Značajno je istaći i podršku UG „FUTURA“ za projekat „Kreativno izražavanje mladih sa posebnim potrebama-put ka boljoj integraciji u zajednici“, kao i UG „Odred izviđača Lukavica“ za projekat „Voda život znači“.

Opći je zaključak da su sredstva za podršku nevladinih organizacija, (izuzev posebne pozicije za sport), nedovoljna za njihovo aktivnije angažovanje i rad. Znatno je broj NVO koji nemaju adekvatne uslove za rad, tehnički i materijalno su slabo opremljene, a ljudski resursi su nedovoljno kapacitirani za pripremu projektnih aplikacija međunarodnim donatorima i apliciranje na javne pozive. Također vidljivo je da tek manji broj lokalnih udruženja svoje akcije podrške usmjerava prema ruralnom razvoju i jačanju ukupnog položaja žene sa sela.

Organizacije civilnog društva koje kroz svoje programske sadržaje doprinose promociji rodne ravnopravnosti i unapređenju položaja žene na selu

Udruženja poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara Gračanica registrovano je 2002. godine, a danas broji 230 članova i 20 aktivnih volontera. Glavni cilj Udruženja je formiranje registrovanih, specijalizovanih i tržišno orjentisanih poljoprivrednih gazdinstava, na kojim se primjenjuje savremena tehnologija, a čiji su nosioci osposobljene mlade generacije.

Osnovni programski zadaci Udruženja su:

- edukacije
- pomoć u realizaciji novčane podrške za primarnu poljoprivrednu proizvodnju
- pomoć u realizaciji povoljnih kreditnih sredstava za investicije na polj. gazdinstvu.

Aktivnosti koje udruženje provodi u pravcu unapređenja položaja žene na selu su:

- programi edukativne podrške ženama na selu u pravcu unapređenja njihovog ekonomskog položaja i organizovanog zajedničkog djelovanja
- upoznavanje svih članova RPG o prednostima da nosioci RPG budu nezaposleni članovi domaćinstva i stvaranje pretpostavki za uvođenje većeg broja žena u status nositelja poljoprivrednog gazdinstva
- direktna koordinacija aktivnosti sa Općinom

Od svog osnivanja Udruženje dobiva redovnu finansijsku podršku od strane Općine, koja doprinosi realizaciji programskih ciljeva Udruženja.

Edukativni i informativni seminari

Udruženje „Gračaničko keranje“ Gračanica osnovano je i registrovano 2006. godine sa osnovnim ciljem afirmacije i zaštite tradicionalnog ručnog rada „keranje“ i drugih tradicionalnih ručnih radova kao kulturnog naslijeđa sa područja općine Gračanica. Udruženje okuplja žene sa urbanog i ruralnog područja općine Gračanica koje njeguju tradicionalne ručne radove i kroz prodajne, sajamske i druge manifestacije promovišu vrijednosti ručnih radova i podržavaju ekonomsko jačanje žene. Udruženje ostvaruje intenzivnu saradnju sa drugim nevladinim organizacijama, kao i vladinim institucijama na nivou lokalne samouprave i kantonalnih institucija, kao što je Vlada Tuzlanskog kantona, Ministarstvo poduzetništva i obrta, ali i poslovnom zajednicom u okviru sajamskih i poslovnih foruma. Kroz plasman proizvoda svojih članica, osigurani su prihodi za oko 30 žena članica, uz tendenciju daljeg rasta i uključenja daleko većeg broja članica u edukativne, promotivne i druge aktivnosti podrške osnaženju žena, kao što su afirmacija zdravlja i brige o zdravlju i sl. Udruženje kontinuirano provodi informativno-edukativne i promotivne sadržaje u cilju veće podrške organizovanom djelovanju i promicanju poduzetništva među ženama, koje kroz plasman ručnih tradicionalnih radova i slične aktivnosti mogu osigurati dio prihoda i osnažiti svoju ekonomsku poziciju u porodici i društvu.

Oba Udruženja su u prethodne dvije godine uzele učešće u dva projekta, koja su za cilj imala unapređenje položaja žene na selu i promociju principa rodne ravnopravnosti, koje je provodila organizacija VESTA iz Tuzle i to:

„Socio-ekonomsko jačanje položaja žene sa sela, kroz aktivno učešće u lokalnim razvojnim planovima“ podržan od strane Specijalnog fonda Američke vlade usmjerenog na jačanje pozicije žene, Američke ambasade u BiH.

„Osnaživanje građanskog društva za politike rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou u zemljama Zapadnog Balkana“, finansiran od strane Europske Unije u okviru MultiIPA programa prekograničen saradnje.

Udruženje žena "Plodovi zemlje" iz Lukavice broji oko 30 žena. Primarni cilj Udruženja je zasad i plasman ljekovitog bilja, kao i podrška u drugim oblastima ekonomskog jačanja žene kroz unapređenje poljoprivredne proizvodnje, podizanje zasada malina, izrada ručnih radova i sl. Pored primarnih ciljeva koji su usmjereni na jačanje ekonomskog položaja žena na području MZ Lukavica, Udruženje svoje djelovanje usmjerava i na provođenje humanitarnih akcija – pružanja pomoći socijalno i materijalno ugroženim ženama i organizovano druženje i posjete drugim dijelovima BiH, kao i učešće na sajmovima i obukama organiziranim kroz programe USAID-A.

Također postoje i druge grass-root inicijative kao što je tek osnovano Udruženje poljoprivrednih proizvođača "Zlatana dolina", čiji je cilj razvoj stočarstva i poljoprivredne proizvodnje, posebno proizvodnje zdrave hrane. Udruženje planira u okviru vlastitih kapaciteta osigurati angažman žena iz lokalne zajednice u aktivnostima kao što su sezonski poslovi; branja kornišona, jagoda i sl., kao i obezbijediti podršku u edukaciji o proizvodnji zdrave hrane, ali i podršku u plasmanu proizvoda.

Evidentno je da su žene svoju društvenu angažovanost prepoznale upravo u organizacijama civilnog društva, suprotno vrlo limitiranim mogućnostima koje im pruža politički angažman, posebno u ruralnim područjima.

Postojanje značajnog broja nevladinih organizacija u isto vrijeme ne osigurava i kvalitativan aspekt razvoja civilnog društva. Nevladine organizacije generalno imaju slab utjecaj na stvaranje javnih politika, prilično su fragmentirane i još uvijek nisu dovoljno proaktivne u procesima zagovaranja i iniciranja rješavanja problema u lokalnoj zajednici. Samo civilno društvo u cilju postizanja značajnijih dugoročno orijentiranih pozitivnih promjena treba težiti partnerskim odnosima sa vladinim i privatnim sektorom, kao i boljoj međusobnoj koordinaciji i zajedničkim akcijama, što bi se naravno pozitivnije odrazilo i na sveobuhvatniju podršku ženama u ruralnim zajednicama.

Kada govorimo o samostalnim djelatnostima (uslužna i zanatska proizvodnja) 60% svih djelatnosti djeluje na urbanom području MZ Gračanica, a 5 % na području MZ Pribava. Ostalih 35% samostalnih djelatnosti djeluje u 23 ruralne mjesne zajednica. Uglavnom su zatupljene djelatnosti trgovine (136), ugostiteljstva (60), prerađivačke industrije (30), saobraćaj (25) i dr., što ukazuje na relativno dobru snabdjevenost mjesnih zajednica najvažnijim uslugama iz pomenutih djelatnosti.

Jedan od od primjera brojnih lokalnih firmi koje doprinose ekonomskom osnaživanju žena na selu kroz zapošljavanje ili otkup proizvoda i usluga koje žene sa sela osiguravaju je i firma „Slatka varoš“, osnovana 2007. godine, čija je osnovna djelatnost proizvodnja hljeba, peciva, te svježih kolača. Kroz redovan otkup sirovina kao što su pekmez od jabuka, kukuruzno brašno, orahova jezgra, krompir, luk i drugi proizvodi, firma „Slatka varoš“ osigurava podršku ženama poljoprivrednim proizvođačima zajedno sa drugima proizvodnim kapacitetima koji svoju djelatnost temelje na lokalnim sirovinama, tradicionalne visoke kvalitete.

Zdravstvena zaštita

Prema posljednjim raspoloživim podacima Zavoda za zdravstveno osiguranje Tuzlanskog kantona, zdravstveno osiguranje na općini Gračanica koristi oko 46.000 korisnika od toga 21.000 su članovi porodica nositelja osiguranja. U sistem zdravstvenog osiguranja nije uključeno oko 12.926 stanovnika, što predstavlja jedan od značajnih problema u zdravstvenoj zaštiti stanovništva. U ukupnom broju osiguranika 59 % su žene nositelji osiguranja. Kapacitet zdravstvenih usluga na općini Gračanica čini mreža sekundarnog i primarnog nivoa zdravstvene zaštite, a strukturirani su na bolničku i van bolničku zaštitu. Primarna zdravstvena zaštita na području općine je organizovana putem Doma zdravlja, 12 porodičnih ambulanti, 18 Timova porodične medicine, Hitne pomoći, Javne apoteke i 7 privatnih apoteka, privatnim zdravstvenim ordinacijama (5 stomatoloških, 2 ginekološke, 1 ordinacija opće medicine, 1 ordinacija interne medicine, specijalistička ordinacija, i bioenergetičar). **Dom zdravlja** Gračanica, kao ustanova primarne zdravstvene zaštite od posebnog značaja, ima osnovnu ulogu i zadatak liječenje i pružanje zdravstvenih usluga svim građanima koji žive na području općine Gračanica, stara se o higijensko-epidemiološkim prilikama na području na kojem djeluje, vrši zdravstveno prosvjeđivanje kao i niz drugih zadataka utvrđenih Zakonom o zdravstvenoj zaštiti a što se odnosi na van bolnički nivo zdravstvene zaštite. U Domu zdravlja radi ukupno 217 radnika od toga 57 doktor, 6 stomatologa i 1 farmaceut. **Sekundarni** nivo zdravstvene zaštite organizovan je na nivou Opće bolnice «dr. Mustafa Beganović», koja je jedina ustanova ovakvog tipa na Tuzlanskom kantonu, sa vizijom savremene zdravstvene ustanove i visokim kvalitetom usluga. JZU Opća bolnica «dr. Mustafa Beganović» Gračanica, osnovana je 2000.godine, Odlukom Općinskog vijeća Gračanica pod brojem:01-023-7-10/00 od 24.03.2000.godine, za obavljanje bolničke djelatnosti u skladu sa članom 70. i 71.Zakona o zdravstvenoj zaštiti («Službene novine Federacije BiH», broj.29/97 od 13.12.1997.godine). Ova bolnica ima odjeljenja: Interne medicine, neurologije, hirurgije, ginekologije i porodiljstva, pedijatrije i hemodijalize.

Na području općine djeluje 7 privatnih apoteka i JZU »Gradska apoteka« koje obavljaju djelatnost u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Zakonom o lijekovima i dr.¹⁵

Jedno od najvažnijih pitanja zdravstvene zaštite u ruralnim područjima je kvalitet zdravstvenih usluga koji se na području općine Gračanica ostvaruje preko 18 timova porodične medicine. Uspostavom sistema primarne zdravstvene zaštite kroz model porodične medicine doktori i medicinske sestre rade zajedno, u timu, sa istom populacijom, na istom terenu sa istim zadatkom. Ovaj model je u razvoju kako za zdravstvene radnike tako i za stanovništvo, što zahtjeva stalnu edukaciju i potrebu za poboljšanjem.

Prethodnih 10 godina zdravstvo BiH se opredijelilo za model porodične medicine (PM) kao prioritet u reformi sistema primarne zdravstvene zaštite kao i realokacije resursa u svrhu jačanja primarne zdravstvene zaštite.

U pogledu brige o zdravlju žene i porodice potrebno je istaći da su vrlo rijetki programi zdravstvene edukacije po pitanjima reproduktivnog zdravlja, kao i drugim pitanjima vezanim za uticaj vode, pesticida i zdravstveno ispravne hrane na zdravlje. Ovo je područje kojem je potrebno pokloniti posebnu pažnju u aktivnostima planiranim za naredni period.

Kulturne aktivnosti na području općine Gračanica su pretežno vezane za objekte Domova kulture raspoređenih u mjesnim zajednicama. Prostor Domova kulture se koristi za rad mjesnih zajednica i kulturno-obrazovne potrebe. Bosansko kulturni centar je nosilac kulturnih sadržaja na nivou općine, a u njegovom sastavu su: Radio Gračanica, biblioteka «dr.Mustafa Kamarić», galerija, zavičajni muzej i kino sala. Na području općine održavaju se tradicionalne manifestacije «Ljetne večeri pod lipama Gračanice», «Oktobar mjesec knjige», «Festival dječijeg dramskog stvaralaštva», «Sarajevo film festival», «Promocija Gračaničkog glasnika», organizuje se i tradicionalni gračanički vašer. Od kulturno-umjetničkih društava najaktivniji su: KUD «Adem Alić» Gračanica, KUD «Lukavica» Lukavica i KUD «Donja Orahovica» Donja Orahovica. **Kulturno naslijeđe** ovog područja obilježavaju spomenici koje karakteriše: raznovrsnost, slojevitost i izvrsnost koje se može pratiti u kontinuitetu od praistorije do danas. Značajno bogatstvo kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa je jedno od najvrednijih činilaca ovog prostora. Kroz proces zaštite i uređenja, kulturno naslijeđe treba prilagoditi potrebama savremenog čovjeka te isto na najbolji način valorizovati i zaštititi. **Kulturno historijsko naslijeđe ima posebno mjesto u razvoju turističke privrede u ruralnom dijelu općine, a samim tim i ekonomsko osnaživanje žene sa sela kroz plasman proizvoda i usluga zasnovanih na tradicijskim vrijednostima i kulturnom naslijeđu.**

Projekti implementirani u prethodnom periodu koji doprinose ruralnom razvoju i osnaživanju i muškaraca i žena u ruralnim područjima općine Gračanica

U prethodnom periodu pored projekata unapređenja infrastrukture (komunalne, putne i socijalne), implementirani su i projekti koji doprinose ruralnom razvoju, od kojih ističemo slijedeće:

Projekat „Zaštita i registracija tipičnih proizvoda u BiH -2012.god.

Učešćem u ovom projektu poljoprivredni proizvođači su putem seminara i treninga upoznati sa potrebom i procedurom zaštite i registracije tipičnih proizvoda u BiH i njihovom značaju na putu u EU. U tipičnim proizvodima često je sažet i dio historije, kulture, religije i tradicionalnog načina života u BiH. Upravo takvi proizvodi postaju predmet interesovanja turista, domaćih i stranih potrošača koji su za te proizvode, uglavnom, spremni izdvojiti više novca. Podrška razvoju zaštićenih autohtonih proizvoda, kao i njihova promocija i komercijalizacija, mogla bi značajno doprinijeti razvoju gastronomske i inovativne turističke ponude, konkurentnosti prekograničnih područja, zapošljavanju, ekonomskom oporavku i razvoju ruralnih područja

---

¹⁵ Podaci Općine Gračanica

Panel diskusija o europskim inicijativama za razvoj ruralnih zajednica (UG Vesta)- 2012.god.

U okviru projekta „Predstavljanje Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije i europskih inicijativa za razvoj ruralnih zajednica“, u okviru programa Europske unije EU Communication, projekat je imao cilj da doprinese boljem upoznavanju i razumijevanju EU, njenih politika i programa za razvoj ruralnih područja.

Projekat: Mogućnosti Financiranja Projekata U Poljoprivredi I Ruralnom Razvoju Kroz Mjere Ipard Programa-2011.god (GIZ)

U okviru ovog programa porodična poljoprivredna gospodarstva, zadruge, obrti i trgovačka društva koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom i prehrambenim sektorom, sa područja Općine Gračanica, su upoznata sa iskustvima Republike Hrvatske u korištenju mjera IPARD pretprijetnog programa EU za poljoprivredu kroz mogućnosti finansiranja projekata izgradnje, rekonstrukcije i opremanja za: farme (proizvodnja mlijeka, mesa, jaja), podizanje nasada voća i povrća staklenici i plastenici, hladnjače i pakirnice za voće i povrće, strojevi za berbu i konfekcioniranje, pogone za preradu mlijeka, mesa, voća i povrća, objekte seoskog turizma i komunalne infrastrukture za općine.

DELTER projekt: Kako smanjiti potrošnju energije za 40 posto?

Projektom su obuhvaćene četiri komponente odnosno poboljšanje izolacije u cilju ostvarivanja bolje energetske efikasnosti u javnim zgradama. Druga komponenta je obuka u okviru koje se radi s 21 općinom. Treća je edukacija javnosti i četvrta, pravna komponenta gdje se na osnovu ispitivanja javnog mišljenja došlo do zaključka da je energetska efikasnost neutralno polje koje ujedinjuje ljude.

Projekat Farma-2011.god–Edukacija kroz poslovno planiranje i pristup finansijama

Projekat „Jačanje uloge i kapacitete mjesne zajednice u procesu decentralizacije“ 2010 (UG „TALDi „ Tuzla)

Ovim projektom data je podrška procesu decentralizacije kroz jačanje kapaciteta lokalnih jedinica/MZ za proaktivno i odgovorno upravljanje razvojem lokalne zajednice. Projektom je dat doprinos poboljšanju rada mjesnih zajednica i kreiranju pretpostavki da građani aktivno učestvuju u procesima donošenja odluka i ukupnog razvoja lokalnih jedinica i općine u cjelini.

Sajam „GRAPOS-EXPO“ 2010-2013.god

Sajam poduzetništva "GRAPOS EXPO" djeluje već četiri godine sa ciljem promidžbe i međusobnog boljeg povezivanja poduzetništva Općine Gračanica i poduzetništva čitavog Tuzlanskog kantona, Federacije BiH i cijelog državnog prostora BiH kao i privrednih subjekata iz šireg prekograničnog okruženja. Pored marketinške uloge iz općinskog budžeta Općine Gračanica svake godine daje se i finansijska podrška ovom sajmu. Na taj načina obezbjeđuje se i podrška za učešće na Sajmu nevladinih organizacija koje u svom radu fokus stavljaju na podršku ruralnom razvoju i jačanju ekonomskog statusa žene, a posebno Udruženja poljoprivrednika, poljoprivrednih inženjera i tehničara kao i UG "Gračaničko keranje" Gračanica.

Projekat: Izgradnja kapaciteta poljoprivrednih biznisa u oblasti adaptacije na sušu u BiH- 2010-2012..

Ovaj projekat imao je za cilj izgradnju kapaciteta poljoprivrednog sektora u oblasti adaptacije na sušu koja nastaje uslijed klimatskih promjena u cilju primjene mjera adaptacije na sušu koristeći sredstva podrške odobrena od strane relevantnih entitetskih, kantonalnih ili opštinskih ministarstva ili službi. Ovim projektom su znatno ojačani kapaciteti zemljoradničke zadruge Gračanica i farmera (članova zadruge), sa ciljem da nastave sa primjenom naučenih metoda u borbi protiv posljedica klimatskih promjena kroz bolje akcije adaptacije na sušu. Osim toga farmeri iz ZZ

Gračanka dobili su šansu za subvencije od vladinih institucija i time osiguraju dugoročnu održivost svog poslovanja.

MDGF Demokratsko-ekonomsko upravljanje vodosnabdijevanjem BiH

Program Demokratska ekonomska uprava vodosnabdijevanjem "Osiguranje pristupa vodoopskrbi kroz institucionalni razvoj i infrastrukturu" je podržan kroz Fond za dostizanje milenijumskih razvojnih ciljeva finasiran od Španske vlade sa ciljem da doprinese jačanju nacionalnih vlasništva nad dostizanjem milenijumskih razvojnih ciljeva, pod okriljem UN reforme. Projekat doprinosi: Povećanju uključenosti građana u participativno općinsko upravljanje na polju pristupa vodoopskrbi; Poboljšanju upravljanja na polju ekonomije u komunalnim preduzećima u cilju pružanja boljih usluga građanima u ciljanim općinama; Jačanju kapaciteta vlasti u odlučivanju zasnovanom na dokazima i planiranju resursa u cilju ujednačenog pružanja usluga na polju vodoopskrbe.

Projekat deminiranja

Projekat deminiranja obale i korita rijeke Spreče –memorandum o implementaciji potpisan u novembru 2009.godine. Zahvaljujući ovom projektu u ukupnoj vrijednosti od 400.000, EUR (200.000,00 EUR- japanska vlada i 200.000,00 EUR Internacionalni fond za deminiranje i pomoć žrtvama od mina R Slovenije), završen je projekat deminiranje obale i korita rijeke Spreče i stvoreni preduslovi za razvoj poljoprivrede i privrede, kao i pretpostavka za regulisanje vodotoka rijeke Spreče. Ovaj projekat je izuzetno značajan sa aspekta ruralnog razvoja, korištenja poljoprivrednih resursa i osiguranja sigurnosti i bezbjednosti svih stanovnika ruralnog područja uključujući i žene.

Projekta "Podrška ženskom poduzetništvu u ruralnim područjima u okviru programa USAID/Sida u saradnji sa NVO „Žene za žene international“-2013.god.

Projekat nastavak je ranijih aktivnosti kroz koje su žene prošle u okviru dvije škole za uzgoj ljekovitog bilja. Preko 100 žena iz Ahmića, Lukavice i Brijesnice će ljekovito bilje uzgajati na svojim parcelama i biti u prilici koristiti dvije novoinstalirane sušare koje su donirane kroz ovaj projekat. Predviđeno je i angažovanje stručnog tima koji će uključene žene obučiti za ispravno rukovanje sušarama. Pored navedenih projekata ističemo i projekte: "Najbolji model zapošljavanja osoba sa invaliditetom, obzirom na isplativost (U skladu sa Strategijom za izjednačavanje mogućnosti zapošljavanja za osobe sa invaliditetom u FBiH za 2011-2015.godinu, „Unapređenje mliječnog stada u saradnji sa: Američkom agencijom za razvoj poljoprivrede «LAMP», „Standardi integralne proizvodnje povrća na otvorenom i u zaštićenom prostoru u saradnji sa Udruženjem «BOSPER» Tuzla, „Promocija tradicionalnih ručnih radova u ruralnim područjima“- Federalno Ministarstvo za poduzetništvo, obrt i razvoj Mostar i dr.¹⁶

---

¹⁶ Sažetak iz informacija Odjeljenja za lokalni ekonomski razvoj, Općina Gračanica

3.5. Zaključna razmatranja na nivou općinskih intervencija

Nakon provedene analize uvažavajući dokumente i izvore Općine Gračanica, vidljivo je da u Strategiji lokalnog razvoja općine Gračanica do 2020. godine, postoji prostor za uvođenje konkretnih mjera kojim bi se poboljšao položaj žene sa sela. Ovdje svakako mislimo na značajan uticaj koji se ostvaruje putem:

- Programa za poticaj poljoprivrednoj proizvodnji putem lokalnog, kantonalnog i federalnog budžeta
- Podrške kreditno- garantnog fonda Udruženja za razvoj NERDA
- Sufinansiranja rada udruženja, među kojima se nalaze i udruženja žena
- Rješavanja pitanja otpada unapređenjem sistema odvojenog prikupljanja otpada i rješavanjem pitanja deponije na području općine Gračanica.
- Uključivanja svih mjesnih zajednica u organizovan odvoz smeća
- Rješavanja pitanja vodosnabdjevanja kroz projekat „Poboljšanje sistema vodosnabdjevanja i proširenje sistema kanalizacione mreže u općini Gračanica“
- Podrške mladim u implementaciji projekata iz Strategije za mlade uključujući sveobuhvatnu podršku u ruralnim područjima
- Podrška ženama sa sela kroz projekte edukacije iz različitih relevantnih oblasti

Moguće intervencije koje bi doprinijele ekonomskom osnaživanju žena i njihovom aktivnijem uključivanju u društvene procese, koje poizilaze iz Analitičke podloge:

- Promocija poduzetničkih programa sa viših nivoa, koje provode nadležna kantonalna i federalna ministarstva, a koja omogućavaju diversifikaciju proizvoda i usluga, otvaranje i registraciju novih obrta i samostalnih djelatnosti u ruralnim područjima
- Otvaranje ili proširenje asortimana i usluge trgovina (136 trgovina je već u ruralnim MZ)
- Dalji razvoj sistema podrški u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji na lokalnom nivou, pri tome preferirajući robne proizvođače, kojima je to osnovna djelatnost, što će žene dovesti u ravnopravni položaj
- Upoznavanje potencijalnih korisnica sa programima podrške na federalnom nivou koji su usmjereni na davanja novčane i stručne podrške radi poboljšanja spolne, dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika na poljoprivrednim gazdinstvima, te unapređenja njihove proizvodne mogućnosti, a posebice afirmacije žena i mladih kao poljoprivrednih proizvođača, upisanih u registre nosilaca/članova poljoprivrednog gazdinstva
- Provođenje kontinuirane edukacije poljoprivrednih proizvođača, kako u pogledu primjene savremene tehnologije u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, tako i u oblasti zakonske regulative, koja reguliše oblast novčanih podrški, kako bi korisnici blagovremeno, sa propisanom dokumentacijom, mogli aplicirati za određene vrste podrški
- Provođenje edukacija, treninga i radionica sa ženama na selu u oblastima (prava žena, programi socijalne podrške, energetska efikasnost, proizvodnja zdravstveno ispravne hrane, mogućnosti razvoja turizma, zdravstvene edukacije i sl.); U pogledu brige o zdravlju žene i porodice potrebno je istaći da su vrlo rijetki programi zdravstvene edukacije po pitanjima reproduktivnog zdravlja, kao i drugim pitanjima vezanim za uticaj vode, pesticida i zdravstveno ispravne hrane na zdravlje. Ovo je područje kojem je potrebno pokloniti posebnu pažnju u aktivnostima planiranim za naredni period.
- Zagovaranje i zajedno sa drugim instancama vlasti obezbjeđenje sredstva za sufinansiranje penzionog i zdravstvenog osiguranja za poljoprivredne proizvođače kojima je osnovna

djelatnost poljoprivreda, kako bi u slučajevima kada nisu obuhvaćeni obaveznim penzijskim i invalidskim osiguranjem, poljoprivrednici mogli sebi i članovima svoje porodice dobrovoljnim osiguranjem osigurati prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja pod uvjetima i u obimu utvrđenom zakonskim propisima koji reguliraju ovu oblast. Ovo je posebno značajno pitanje za vulnerabilniju žensku populaciju.

- Osiguranje podrške i lokalnog sufinansiranja projekata udruženja građana, koja koordiniranim zajedničkim nastupom osiguravaju sveobuhvatniju podršku ruralnom razvoju i jačanju uloge žene sa sela
- Podrška novim inicijativama i organizovanom obliku djelovanja žena u ruralnim zajednicama
- Povećanje broja i sadržaja kulturnih manifestacija u kojima će žena naći posebno mjesto kroz veća izdvajanja iz općinskih i drugih izvora
- Podrška otvaranju privatnih vrtića i/ili igraonica na selu kao pomoć mladima na selu u predškolskom odgoju djece
- Povećanje učešća žena u radu mjesnih zajednica i udruženja i zagovaranje za izbor većeg broja žena koje će u organima MZ predstavljati njihove specifične potrebe i interese i doprinijeti kvalitetnijem razvoju lokalne zajednice

REZULTATI FOKUS GRUPA I ANKETE PROVEDNE SA ŽENAMA IZ SEOSKIH ZAJEDNICA

**MZ LUKAVICA, MZ DOBOROVCI, MZ MALEŠIĆI, MZ PRIJEKO BRDO, MZ SOKO, MZ PRIBAVA,
MZ G. ORAHOVICA, MZ D. ORAHOVICA, MZ D. LOHINJA**

UZ UKUPNO 95 UČESNICA

U okviru projekta *Unapređenje položaja seoske žene na lokalnom nivou*, Udruženje Vesta je uz podršku općine Gračanica i lokalnih udruženja Gračaničko keranje i Udruženja poljoprivrednih proizvođača, inženjera i tehničara, u periodu juni/juli 2013. godine, sprovelo 5 fokus grupa, uključujući i anketiranje 95 žena iz MZ Lukavica, Doborovci, Malešići, Prijeko Brdo, Soko, Pribava, G. Orahovica, D. Orahovica i D. Lohinja.

U nastavku su rezultati analize upitnika i razgovora u fokus grupama na odabrane teme i pitanja adresirana metodologijom.

1. Starosna struktura učesnica fokus grupa

Odgovor	Frekvencija	Procenti
18-30 godina	21	22,1%
30-45 godina	42	44,2%
45-60 godina	29	30,5%
više od 60 godina	3	3,2%
UKUPNO	95	100%

Rezultati analize upitnika popunjenih od strane učesnica fokus grupa, pokazali su da je najveći broj ispitanica, njih 42%, u životnom dobu od 30-45 godina. Ispitanice starosti od 45-60 godina činile su 29% grupe, dok su one od 18-30 godina bile zastupljene nešto manje, 21%. 3,2% učesnica fokus grupa, bile su žene starosne dobi iznad 60 godina.

2. Nivo obrazovanja:

Odgovor	Frekvencija	Procenti
bez obrazovanja	1	1,1%
osnovna škola	50	52,6%
srednja škola	42	44,1%
završen fakultet	2	2,2%
UKUPNO	95	100%

U odnosu na nivo formalnog obrazovanja, analiza upitnika je pokazala da je preko polovine ispitanica završilo samo osnovnu školu, dok njih 44,1% ima srednju stručnu spremu. Samo je 2% ispitanica sa završenim fakultetom, dok se 1,1% učesnica grupa se izjasnilo da je bez obrazovanja.

3. Status zaposlenosti/nezaposlenosti

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Zaposlena u poljoprivredi na vlastitom domaćinstvu (registrovana poljoprivredna aktivnost)	0	0%
Zaposlena u nepoljoprivrednoj aktivnosti na vlastitom domaćinstvu (npr. u pogonu za proizvodnju i uzgoj pilića)	3	3,2%
Zaposlena u samostalnoj poduzetničkoj aktivnosti (npr. frizerski salon)	2	2,1%
Imam radni odnos van gazdinstva (rad u fabrici, javnoj ustanovi i sl.)	3	3,2%
Zaposlena na sezonskim poslovima	2	2,1%
Nezaposlena (prijavljena na biro)	41	43,1%
Nezaposlena (nisam prijavljena na biro)	35	36,8%
Studentica	4	4,2%
Penzioneraka	5	5,3%
UKUPNO	95	100%

Na pitanje vezano za status zaposlenosti, najveći procenat od čak 76% ispitanica je potvrdilo svoj status nazaposlenih osoba, sa čak njih 41% prijavljenih i 35% neprijavljenih na evidenciji Biroa za zapošljavanje. U odnosu na taj podatak, neznatan je broj ispitanica koje su izjavile da su zaposlene u nepoljoprivrednoj proizvodnji na vlastitom domaćinstvu (3,2%), ili zaposlene u samostalnoj poduzetničkoj aktivnosti (2,1%).

3,2% ispitanica je zaposleno, tj. ima radni odnos van gazdinstva (3,2%), dok je njih 2,1% zaposleno povremeno, u sezonskim poslovima. 5,3% učesnica grupa su penzionerke, dok su njih 4,2% studentice. Po rezultatima analize, iako su većinom svakodnevno angažovane u istoj, niti jedna od učesnica nije formalno zaposlena u poljoprivredi na vlastitom gazdinstvu. Razgovoru sa učesnicama na ovu temu, identifikovao je značajan problem vezan za Registar poljoprivrednih proizvođača, u kojem su gazdinstva samo evidentirana, ali nije regulisana i registracija samog obrta, niti zaposlenja proizvođača na istom, tako da proizvođači, uključujući i žene, pored angažmana na gazdinstvu, ostaju prijavljeni su na biro kao nezaposleni. Po iskazima učesnica, potvrđenim od strane prisutnih članica Udruženja poljoprivrednih proizvođača, inženjera i tehničara, samo 5 proizvođača u općini Gračanica ima registriran obrt na poljoprivrednom gazdinstvu, među njima nema žena. Ovaj problem je od višestrukog značaja, ne samo za ženu na selu, već za poljoprivredno gazdinstvo kao takvo, te može imati nesagledive dugoročne posljedice po ruralni razvoj u cjelini. Učesnice grupa su jednoglasne u mišljenju da će, ukoliko neriješen, imati za posljedicu masovan odlazak mladih sa sela, koji ne vide svoju perspektivu na selu, te pojavu 'staračkih poljoprivrednih gazdinstava' u skorijoj budućnosti.

Na upit o najznačajnijim **izvorima prihoda za domaćinstvo** najveći broj učesnica fokus grupa je naveo prodaju vlastitih proizvoda i platu kao ključne prihode domaćinstva, dok su subvencije/poticaji i penzije zastupljene kao slijedeće dvije kategorije po značaju, dok je učešće socijalne pomoći i nadnica vrlo zanemarljivo prisutno u prihodima domaćinstva.

4. Neplaćeni rad u domaćinstvu

Odgovor	Frekvencija
Rad na polj. gazdinstvu	76
Briga o djeci	64
Briga o starim	54
Vođenje domaćinstva	77

Analiza pitanja koje se odnosi na neplaćeni rad žene u ruralnom domaćinstvu, potvrdila je pretpostavku da je velika većina učesnica višestruko angažovana u različitim aspektima brige za domaćinstvo, te da je ovaj *podrazumijevani* rad osim što je besplatan, očekivan, nedovoljno vrednovan, te se rijetko, ako ikad, dovodi u pitanje u domaćinstvu. Dok najveći broj ispitanica, njih 77, svakodnevno angažovano u vođenju domaćinstva, čak 76 njih istovremeno obavljaju i različite neplaćene radove na poljoprivrednom gazdinstvu, 64 se brinu i o djeci, dok je više od polovine, čak 54 njih, angažovano i oko brige o starim i bolesnim članovima domaćinstva. Učesnice su u daljim razgovorima potvrdile da, osim u radovima na poljoprivrednom gazdinstvu, podrška supružnika ili ostalih članova porodice većinom potpuno izostaje u ostalim segmentima neplaćenog rada u domaćinstvu. Seosko domaćinstvo i poljoprivredno gazdinstvo umonogom počiva upravo na ženi.

„Najveći problem muškarca na selu je da se oženi. Kad se oženi, njegovi problemi prestaju! Ženi preda djecu, oca, majku, domaćinstvo, blago, ...i on ode 'svojim poslom'. Ženi, s druge strane, svi problemi tad' tek i počinju!!”
Učesnica iz MZ Lukavica

5. Članstvo u organizacijama/ udruženjima/višestruki odgovori

Odgovor	Frekvencija
Poljoprivredno udruženje ili zadruga	18
Udruženje žena	45
Kulturno-umjet.društvo	4
Sportsko udruženje	0
Politička stranka	1
Drugo	3
Nisam članica	39

U odnosu na pitanje članstva u različitim oblicima udruženog djelovanja, kao što su zadruge, udruženja poljoprivrednih proizvođača, udruženja žena, kulturno-umjetnička i sportska udruženja, te djelovanje u okviru političkih partija, analiza pokazuje da učesnice prepoznaju značaj udruživanja za ženu na selu, te da se žene danas spremnije odlučuju uključiti u članstvo različitih lokalnih udruženja/inicijativa za organizovanog djelovanja. Imajući u vidu da su pojedine ispitanice, potvrdile učešće u jednom ili više udruženja, značajno je primijetiti da su, od ukupnog broja, njih 45 članice udruženja žena, 18 članice poljoprivrednog udruženja/ zadruge, 4 članice lokalnog kulturno-umjetničkog društva, dok je samo 1 ispitanica članica političke stranke.

Uprkos primjetnim pozitivnim pomacima na polju uključivanja žena na selu u lokalne inicijative udruženog djelovanja, rezultati analize ipak pokazuju da je još uvijek značajan nivo društvene isključenosti ispitanica, sa njih 39 koje su potvrdile da, iz kasnije elaboriranih razloga, nisu članice niti jednog udruženja ili organizacije koji djeluju na lokalnom nivou. Primjetan je potpuni izostanak članstva žena iz ruralnih zajednica u sportskim udruženjima. Učesnice fokus grupa koje nisu članice niti jednog organizovanog oblika djelovanja, svoju isključenost obrazlažu manjkom vremena koje imaju na raspolaganju zbog brojnih obaveza u domaćinstvu i na poljoprivrednom gazdinstvu, manjkom podrške ukućana proisteklog iz tradicionalnog viđenja uloge žene u kući, manjkom interesa zbog toga što ne vide korist od udruživanja, ali i nedostatkom inicijativa samih žena za organizavano djelovanje. U daljim razgovorima na temu uključivanja žena u neki od vidova organizovanog djelovanja, istaknut je značaj i mobilizacijska uloga udruženja koja aktivno djeluju na lokalnom nivou i posvećena su unapređenju položaja i statusa žene na selu, u prvom redu Udruženje žena Gračaničko keranje, te Udruženje poljoprivrednih proizvođača, inženjera i tehničara općine Gračanica. Za ova udruženja, učesnice fokus grupa kažu da 'istinski rade u interesu žena na selu', te da su svakodnevno prisutna na terenu, direktno su upoznata sa problemima i potrebama seoske žene i svojim djelovanjem, ciljano tretiraju najveće probleme s kojima se žena na selu svakodnevno susreće – isključenost, neinformisanost i ekonomska ovisnost. Navadena udruženja su među učesnicama prepoznata i cijenjena po svom doprinosu poboljšanju života žena u ruralnim zajednicama i svjedoče brojnim primjerima uloge koju su ista imala u poboljšanju života njih samih i njihovih porodica.

„Shvatila sam da uključivanje u udruženje može biti vrlo korisno i da nikako nije 'gubitak vremena' kako to neki misle i govore. Otkako sam se učlanila u Udruženje Gračanička kera, jedva čekam naša druženja... da popričam sa drugim ženama, izjadam se, nasmijem, uvijek nešto naučim,...a, bogme i nešto zaradim od prodate kere. Sa svakom markom koju donesem u kuću, ja se bolje osjećam, a i muž me „drugačije“ gleda!!“

Učesnica iz MZ Doborovci

Dok je značaj i doprinos etabliranih udruženja opšte prepoznat, učesnice fokus grupa podvlače problem novonastalih udruženja koja, uprkos svojoj svrsishodnosti, bez podrške opštine i drugih udruženja imaju vrlo male šanse za opstanak.

6. Odlučivanje u porodici

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Ravnopravno u svemu	35	36,8%
Ravnopravno samo u pitanjima vezanim za vođenje domaćinstva	40	42,1%
Ne učestvujem u donošenju odluka	15	15,8%
Namam supruga i sama donosim odluke	5	5,3%
UKUPNO	95	100%

Na pitanje ko donosi odluke u porodici, značajan broj ispitanica, njih 36,8% je izjavilo da u svom domaćinstvu, učestvuje ravnopravno u odlučivanju o svim pitanjima. Najveći broj ispitanica (42,1%) je ipak reklo da ravnopravno učestvuje u odlučivanju samo o pitanjima vezanim za vođenje domaćinstva, dok je čak 15,8% njih izjavilo da ne učestvuje u donošenju odluka u okviru porodice. Od ukupnog broja učesnica grupa, 5,3% je navelo da nema supruga i da sama donosi odluke od značaja za domaćinstvo.

Visok procenat ispitanica koje zajedno sa suprugom ravnopravno odlučuje o svemu ili ravnopravno učestvuje u odlukama u pitanjima vezanim za vođenje domaćinstva, navodi na zaključak da su u ruralnim zajednicama prisutne pozitivne promjene tradicionalnih stavova i društvenih obrazaca po kojim je muškarac isključivi donosioc odluka. Učesnice grupa su u daljem razgovoru potvrdile da je status žene u porodici i njena prisutnost u odlučivanju povoljnija za one žene koje svojim radnim angažmanom ili prodajom vlastitih proizvoda, ostvaruju i donose prihod u domaćinstvo, te je sve značajnija u mlađim porodicama i porodicama sa obrazovanijom strukturom.

7. Učešće i članstvo u javnom odlučivanju

Odgovor	Frekvencija	Procenat
Školski odbor i vijeće roditelja	6	6,2%
MZ	2	2,1%
Upravni odbor	2	2,1%
Nadzorni odbor	1	1,1%
Skupština opštine	1	1,1%
Savjeti i komisije	2	2,2%
Uprave udruženja	5	5,2%
Ne učestvujem	76	80%
UKUPNO	95	100%

Jedno od pitanja s kojim su učesnice fokus grupa izrazito nezadovoljne, a smatraju ga od velikog značaja za cjelokupan položaj žene na selu i njegovo željeno poboljšanje je upravo učešće i članstvo žena u javnom odlučivanju njihove lokalne zajednice.

Analize je pokazala da je participacija žena u javnom odlučivanju, kao i nivo zadovoljstava predstavljanjem njihovih potreba i interesa u zajednici obeshrabrujući, sa čak 80% žena koje nisu prisutne ni u jednom obliku javnog odlučivanja i upravljačkih struktura. Jedinu razliku, iako još uvijek nedovoljno značajnog obima, predstavlja učešće žena u školskim odborima i vijećima roditelja obrazovnih ustanova (6,2%) i upravljačkim tijelima udruženja žena kojima pripadaju 5,2%.

Dalji razgovori sa učesnicama fokus grupa su razotkrili razloge zbog kojih žene iz ruralnih sredina uopšte ili nedovoljno participiraju u javnom odlučivanju na nivou zajednice i nerijetko su isključene iz struktura i procesa odlučivanja čak i o pitanjima koja se najdirektnije tiču njih samih. Pokazalo se

da, iako žene shvataju značaj i svrhu aktiviranja žena u ovim procesima, one i dalje oklijevaju da se uključe iz razloga što smatraju da vrlo malo toga mogu učiniti, te se plaše reakcije najbližih i stigmatiziranja zajednice, koji nerijetko djeluju vrlo obeshrabrujuće na žene koje pokažu inicijativu u ovom pogledu. Tradicija i stereotipi smještaju ženu u porodicu i domaćinstvo te joj, pogotovo na selu, ne daju mogućnost niti potrebnu podršku kako bi se uključila u strukture odlučivanja i digla glas za pitanja koja se tiču žena. Stoga ne iznenađuje saznanje da je nemali broj učesnica grupa (MZ Malešići) prvi puta kročio u prostorije MZ upravo u svrhu uzimanja učešća u ovim fokus grupama, dok neke od njih nisu ni znale gdje se te prostorije nalaze.

„Muškarcima su preuzeli svu politiku... Žena se tu ne pita...!..... Ženama je rijetko dopušteno da misle svojom glavom.....većina, kako muškarcima, tako i žene, misle da politika i rad u MZ nije za ženu ! ”.

Učesnica iz MZ Malešići

Čak i u izolovanim slučajevima kada žene pokažu interes, inicijativu i odvažnost da se aktiviraju u procesima i strukturama na lokalnom nivou, obeshrabrene manjkom podrške i uvažavanja od strane zajednice, često i samih žena, ubrzo odustaju, potvrđujući nažalost uvriježeno mišljenje da 'ženi nije mjesto u odlučivanju'. Upitane, ispitanice su potvrdile da, i kada imaju tu mogućnost, žene rijetko glasaju za ženu i da nije neuobičajeno da, po pitanjima koja mogu promijeniti njihov život, 'žene odlučuju onako kako im to diktiraju muške glave njihovih porodica'.

„Neorganizovanost i neujedinjenost žena je njihov najveći problem! Organizovanje žena je potrebno i važno i pomoglo bi i u većem učešću žena u odlučivanju u MZ”.

Učesnica iz MZ Prijeko Brdo

Na pitanje šta se tu može uraditi učesnice grupa su jednoglasne da treba raditi na informisanju cjelokupne zajednice, žena, ali i muškaraca o važnosti uključivanja žena u odlučivanje u zajednici, te dobiti punu i odlučnu podršku općinske administracije koja bi pitanje učešća žena u strukturama odlučivanja zajednice, bar na nivou MZ, učinila imperativom. Ispitanice su izjavile da vide ogromnu i neizostavnu ulogu Udruženja žena u edukaciji i osnaživanju žena, podizanju nivoa svijesti zajednice, te pružanju konkretne podrške ženama aktivisticama na lokalnom nivou.

8. Prisustvo obukama, radionicama, treninzima:

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Redovno	17	17,9%
Ponekad	52	54,7%
Nikad	26	27,4%
UKUPNO	95	100%

Učesnice fokus grupa su potvrdile povremeno učešće u obukama i radionicama, najčešće organizovanim od strane lokalno aktivnih udruženja, i to u procentu od 52%, dok njih 17,9% učestvuje redovno u ponuđenim edukacijama. Njih 27,4% nije nikad uzelo učešće niti u jednom organizovanom obliku edukacije.

Učesnice su istakle da je posljednjih godina, kroz djelovanje postojećih udruženja, evidentan porast u učestalosti i raznovrsnosti ponuđenih edukacija i obuka za žene u ruralnim zajednicama, što je pozitivan i dobrodošao trend. Žene iz MZ obuhvaćenih fokus grupama su imale mogućnost učešća na obukama usmjerenim na širi spektar tema, od poljoprivrednih tema, podrške tradicionalnim zanatima i drugih vidova edukacije (npr. MZ Lukavica – projekat FARMA/ uzgoj i plasman ljekovitog bilja; MZ Doborovci – podrška MI BOSPO/ljekovito bilje, plastenička

proizvodnja, čak i edukacija u brizi za stara i iznemogla lica, relevantna za Doborovce s obzirom na prisustvo Centra Duje, itd.). Ispitanice pozdravljaju ponuđene obuke, smatrajući edukaciju u svim oblastima, važnim faktorom osnaženja žena na selu i osnovom za poboljšanje njenog sveukupnog položaja u zajednici i društvu.

Ono što ispitanice jednoglasno ističu kao slabost primljenih edukacija je, u prvom redu, nedostatak mogućnosti primjene stečenih znanja i vještina, te opšteprisutni problem plasmana proizvoda, zbog kojih apeluju za konkretnije, stvarnim potrebama usmjerene edukacije, te posebne programe i afirmativne mjere podrške ženama na selu u pokretanju sopstvenih biznisa.

9. Razlozi ne prisustva ili rijetkog prisustva obukama

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Nemam informacija o ponuđenim edukacijama /obukama	35	44,9%
Nedostatak vremena	30	38,5%
Nedostatak interesa	3	3,8%
Ne vidim korist	5	6,4%
Drugo	5	6,4%
UKUPNO	78	100%

Ispitanice koje su izjavile da rijetko ili nikad ne učestvuju u organiziranim edukacijama ili obukama, su kao razloge tome navele: nedostatak informacija o ponuđenim edukacijama/obukama (44,9%), nedostatak vremena uslijed preobimnih obaveza u domaćinstvu (38,5%). 6,4% ispitanica ne vidi korist od ponuđenih obuka i stoga u istim ne učestvuje, dok 3,8% njih jednostavno nema interesa za uzimanje učešća u organizovanim događajima ove vrste. Preostalih 6,4% učesnica grupa je navelo 'drugo' kao razlog njihovog neučešća na obukama prvenstveno misleći, objasnile su, na manjak podrške porodice i neodobravanje njihovog odsustva iz domaćinstva u ove svrhe.

10. Korištenje finansijskih usluga /kredite, pozajmice, subvencije

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da, više puta	16	16,8%
Da, jednom	6	6,4%
Ne, nikad	73	76,8%
UKUPNO	95	100%

Rezultati analize pokazuju da velika većina ispitanica, njih 76,8% nije nikada koristilo finansijske usluge formi kredita, pozajmica ili subvencija. U isto vrijeme, dok je 6,4% njih ove usluge koristilo jednom, 16,8% učesnica grupa ih je koristilo čak više puta. Pristup finansijskim uslugama ženama iz ruralnih sredina je ograničen iz niza razloga, koji su elaborirani u nastavku.

11. Razlozi ne korištenja ili rijetkog korištenja finansijskih usluga/poticaja

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Nedostatak informacija	7	8,9%
Nedostatak vještina za izradu aplikacije/formulara	6	7,6%
Nedostatak garancija za kredite	10	12,7%
Nedostatak sredstava za sufinansiranje	11	13,9%
Nisam zainteresovana	45	56,9%
UKUPNO	79	100%

U razgovoru sa učesnicama fokus grupa koje nikada ili vrlo rijetko koriste finansijske usluge u vidu kredita, pozajmice i subvencija, moglo se doznati da su razlozi za to najčešće nedostatak interesa ispitanica (čak njih 56,9%) koji one obrazlažu činjenicom da i ne razmišljaju o takvim mogućnostima jer ih smatraju isključivo 'muškim poslovima', u pravcu kojih ne bi znale ni kako krenuti ili za koje nemaju potrebnu podršku porodice.

Njih 13,9% je razmišljalo o mogućnosti da pristupe nekoj od raspoloživih finansijskih usluga, ali odustaju zbog nedostatka sredstava za sufinansiranje ili za 12,7% njih, nedostatka garancija za kredite. Nije zanemariv ni procenat ispitanica (8,9%) koje se finansijske usluge ne koriste zbog toga što o raspoloživosti istih nemaju dovoljno informacija ili onih (7,6%) koje za pristup istim nemaju vještine potrebne za izradu, kako kažu 'brojnih i prekomplikovanih' formulara / aplikacija.

Upravo u tom aspektu, učesnice vide i prostor za poboljšanje, ističući kao potreban adekvatniji i ženi prilagođen pristup informacijama o raspoloživim finansijskim uslugama, u kojem posebnom vide ulogu lokalne MZ, te servisa podrške za informisanje o procedurama, te samom popunjavanju aplikacija, koji bi trebali biti dostupni u samoj ruralnoj zajednici. Zasad, jedina podrška ove vrste na raspolaganju ženama zainteresovanim za finansijske usluge dolazi iz lokalnih udruženja, koja se nesebično stavljaju na raspolaganje i nude svoje resurse, kako bi pomogli ženama na selu da ostvare pristup ovim uslugama.

12. Najmanje pristupačne usluge po kvalitetu /dostupnosti /blizini

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Zdravstvene usluge	25	26,3%
Socijalna zaštita	34	35,8%
Škole	12	12,6%
Prevoz	24	25,3%
UKUPNO	95	100%

Pitanje pristupa i kvaliteta usluga u zajednici se pokazalo od iznimnog značaja učesnicama fokus grupa. Detaljna diskusija je iznjedrila piri spektar odgovora i zapažanja te, u ovisnosti od specifične MZ, ukazala na potrebe i prostor za poboljšanje.

Gledajući rezultate fokus grupa u cjelini, zapažamo da je najveći broj ispitanica, njih 35,8% kao najmanje pristupačnu ili najmanje kvalitetnu, podvukao socijalnu zaštitu, dok je skoro podjednak broj njih, istakao problem zdravstvene zaštite (26,3%) i prevoza (25,3%). Pristup i blizina škola je viđena kao problematična od strane 12,6% ispitanica.

Problem socijalne zaštite, pristupa istoj, kao i kvaliteta usluge, je podvučen od strane učesnica fokus grupa iz svih, istraživanjem dotaknutih MZ. Ispitanice su ocijenile socijalnu zaštitu nezadovoljavajućom iz više razloga, među kojima prednjače – niske naknade, nedostatak/ nedovoljan pristup CSR u samoj zajednici, selektivan i isključivo reaktivan pristup problematici od strane samih uposlenika (npr. učesnica iz Prijekog Brda navodi svoje iskustvo da je na pitanje kome se žena žrtva nasilja u porodici može obratiti, u CSR nije dobila traženu podršku). U svojoj kompleksnosti života na selu, ženama iz ruralnih zajednica je prijeko potreban proaktivniji angažman centra ili službi za socijalni rad u lokalnoj zajednici (terenske posjete mjesnim zajednicama), na koji bi mogle računati kako bi dobile informacije, precizno upućivanje i, po potrebi, adekvatnu, pouzdanu i blagovremenu podršku.

Dok je značajna većina ispitanica pristup zdravstvenoj zaštiti i kvalitet iste ocijenila odličnim ili bar vrlo zadovoljavajućim (primjer MZ Malešići gdje ispitanice imaju samo riječi hvale za lokalnu

ambulantu, porodičnog ljekara, obim usluga u okviru kojih je i stomatološka ambulanta i apoteka!) 26,3% ispitanica iz raličitih MZ smatra da prostora za poboljšanje itakako ima i da se on odnosi najviše na potrebu obezbjeđenja pristupa specijalističkoj zdravstvenoj zaštiti /specijalističkim uslugama od značaja za ženu u ruralnoj zajednici (npr. redovne posjete ginekologa, dijagnostičke usluge- mamografija, ali i redovne usluge stomatologa, te edukacije usmjerene brizi o sopstvenom zdravlju). Osiguravanje bar periodičnog pristupa navedenim uslugama u samoj zajednici, bi umnogom poboljšalo zdravlje žene na selu i doprinijelo prevenciji ozbiljnih oboljenja do kojih neminovno dolazi zbog nebrige ili nedovolje brige o zdravlju uslovljene daljinom usluga i težeg odlučivanja, obavezama i strahom od predrasuda opterećene naročito starije populacije žena sa sela da se odluče i organizuje posjetu ljekaru specijalisti u urbanom centru.

Uslugama prevoza su učesnice fokus grupa pretežno zadovoljne, s izuzetkom MZ Lukavica. Posebno zadovoljstvo uslugom prevoza iskazale se učesnice iz MZ Malešići koje kažu da lokalni autobus saobraća redovno, vozi kroz cijelo selo i 'putniku stane pred samim vratima'. Ispitanice iz ove MZ su manje zadovolje uslugom pristupa obrazovanju, i ističu potrebu stvaranja uslova za pristup djeci sa sela predškolskom obrazovanju, bar povremenih edukativnih radionica za djecu koja polaze u školu.

„Pri polasku u školu, naša djeca su već na početku u gorem položaju u odnosu na onu djecu koja su išla u obdanište ili predškolsko, koje im daje bolji start u svemu –i u znanju i prilagođavanju školskim obavezama... Organizovanje predškolskog ili bar programa ili radionica za djecu na selu, koja polaze u školu bi bilo dobro i smanjilo bi razliku među djecom iz grada i sa sela, pomoglo djeci ali i roditeljima sa sela, pogotovo majkama”.
Učesnica iz MZ Malešići

13. Poboljšanja potrebna u infrastrukturi

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Snabdijevanje vodom	54	28,0%
Snabdijevanje strujom/ulična rasvjeta	36	18,7%
Telefonske veze/ internet	12	6,2%
Prevoz i putna komunikacija	39	20,2%
Kanalizacija i odlaganje otpada	52	26,9%
UKUPNO	193	100%

Analizirajući odgovore ispitanica na pitanje koje se odnosi na potrebe za poboljšanjem u lokalnoj infrastrukturi, uz datu mogućnost da označe dva najveća infrastrukturna problema, primjećujemo da je najveći broj ispitanica, njih 28% istaklo potrebu za vodosnabdijavanjem. Ovaj problem je posebno istaknut od strane učesnica iz MZ Lukavica koja već dugi niz godina živi sa neriješenim problemom snabdijevanja vodom, koji s praktične strane najdirektnije pogađa ženu, koja je svojim angažmanom u održavanju domaćinstva i brizi za ukućane, veoma ovisna od nesmetanog pristupu ovom resursu. Otežano vodosnabdijevanje, čini ionako težak život žene na selu još težim, te ima brojne praktične i zdravstveno-higijenske konotacije.

Problem kanalizacije i odlaganja otpada je istaknut kao najveći od strane 26,9% ispitanica, najvećim dijelom, ali ne isključivo, iz MZ Prijeko Brdo. Dok je snabdijevanje strujom većinom ocijenjeno kao zadovoljavajuće, problem ulične rasvjete je identifikovan kao prostor za poboljšanje od strane čak 18,7% ispitanice iz svih MZ, naročito MZ Malešići. Iako se problem struje tj. ulične rasvjete može smatrati manje važnim u odnosu na neke druge goruće prioritete, njegov značaj, naročito s aspekta bezbjednosti žena i mladih u lokalnoj zajednici, nije nimalo zanemariv. Manji procenat ispitanica,

njih 6,2%, smatra da je infrastrukturno poboljšanje potrebno u pristupu telefonskim vezama i internetu.

14. Najveće potrebe za poboljšanjem usluga /višestruki odgovori

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Programi poticaja	49	23,3%
Zdravstvena zaštita	32	15,2%
Obrazovanje	14	6,7%
Socijalna zaštita	36	17,1%
Lokalne tržnice/otkupne stanice	53	25,3%
Vrtić	26	12,4%
UKUPNO	210	100%

Analizom upitnika, kao i razgovora sa učesnicama fokus grupa, identifikovan je prostor i potreba za višestrukim poboljšanjem pristupa uslugama i kvaliteta istih u lokalnoj zajednici. Rezultati analize pokazuju da najveći broj ispitanica, njih 25,3%, prioritetnim za poboljšanje smatra pristup/ kvalitet lokalnih tržnica/ otkupnih stanica. U razgovorima sa učesnicama grupa, pojašnjeno je da veliki broj žena iz ruralnih zajednica radi tj. angažovano je u proizvodnji vlastitih poljoprivrednih proizvoda, koje na žalost nikako ili teško mogu plasirati bez pristupa lokalnoj tržnici. Po riječima ispitanica, trenutna lokalna pijaca nije prilagođena za iznošenje robe i siguran plasman poljoprivrednih proizvoda od strane žena, poljoprivrednih proizvođača. Naime, lokalna tržnica je mala i ima neriješen problem vode, koji dovodi u pitanje sigurnost hrane i sam plasman proizvoda. Pitanje manjka prostora je takođe od značaja s obzirom na činjenicu da na lokalnoj tržnici trenutno nema mjesta za zelenu pijacu i da se prednost daje prodavcima tekstilne robe, na uštrb lokalnog proizvođača. Učesnice fokus grupa smatraju da bi, u cilju poboljšanja položaja žene na selu, jedan od najbitnijih prioriteta općine trebao biti obezbjeđenje prostora i uslova (vode) za rad lokalne tržnice, te siguran plasman proizvoda lokalnih proizvođača, među kojima su u nesrazmjerno velikom broju upravo žene.

23,3% ispitanica, prostor za poboljšanje vidi u oblasti dostupnih programa poticaja, gdje u uslovima poziva i kriterijima odabira korisnika, posebnu pažnju treba staviti na podršku i promociju žene sa sela/ poduzetnice. Poželjni su i posebni programi poticaja upravo za žene na selu, koje pojednostavljenim uslovima i procedurama pristupa omogućiti što bolje efekte.

Potrebu za poboljšanjem u uslugama zdravstvene zaštite vidi 15,2% ispitanice, dok je socijalne zaštita prioritet za njih 17,1%. Poboljšanje u pristupu školama smatra potrebnim 6,7% ispitanica. Detaljniji osvrt na razmišljanja ispitanica vezana za ove usluge je dat u ranije elaboriranom pitanju (pitanje br. 12)

U analizi ovog pitanja, bitno je primijetiti da je čak 12,4% ispitanica navelo potrebu osiguranja vrtićke brige za djecu predškolske dobi, koja trenutno nije među uslugama dostupnim ženama u ruralnim sredinama. Briga o djeci spada u svakodnevne prioritetne poslove žene na selu, koji joj svojom svrhom i kontinuitetom angažmana, uzima značajan dio vremena i energije, ne ostavljajući prostora za neke druge mogućnosti kojima bi se žene iz ruralnih zajednica mogle posvetiti. Potreba za organizovanom brigom za djecu na nivou lokalne zajednice je većinom podvučena od strane mlađih, radno sposobnih i često obrazovanih žena, koje nisu u mogućnosti, niti bi željele kompromitirati ulogu majke u odnosu na potencijalnu ulogu zaposlenice, poduzetnice, i sl., koje uz adekvatnu podršku ne bi morale biti međusobno isključive.

„Žene na selu se ne mogu radno angažovati, niti mogu pokrenuti i voditi svoj biznis, ma koliko one to željele i imale uslove za to. Zato što im djeca nisu zbrinuta, mogućnosti koje bi doprinijele dobrobiti same žene, ali i cijele njene porodice, ostaju neostvarene ! ”.

Učesnica iz MZ Doborovci

Mogućnosti samozapošljavanja i pokretanja malog biznisa, nisu međutim ograničene samo neadekvatno riješenom brigom za djecu potencijalnih poduzetnica iz ruralnim sredina. Ključne prepreke u tom pogledu sagledane su analizom sljedećeg pitanja.

15. Ograničenja za samozapošljavanje/ pokretanje vlastitog posla

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Finansije	68	36,2%
Ideje	6	3,2%
Znanja i vještina	15	8,0%
Podrška porodice	30	15,9%
Rizici	22	11,7%
Plasman robe	47	25,0%
UKUPNO	188	100%

Rezultati analize upitnika, ali i detaljnijih razgovora sa učesnicama fokus grupa, pokazali su da među ispitanicama, bez obzira na MZ iz koje dolaze, postoji izražen interes za mogućnosti pokretanja vlastitog posla. Ipak, velika većina njih smatra da su prepreke njihovim potencijalnim inicijativama samozapošljavanja višestruke i neprevazilazive.

Najveći broj ispitanica, čak 36,2% njih, je navelo da je im je ključna prepreka u pokretanju vlastitih poslova upravo nedostatak finansija, dok je četvrtina njih (25%) u sličnim namjerama osujećeno realnim poteškoćama vezanim za plasman krajnjeg proizvoda. Iako je plasman proizvoda, praktičan problem s kojim se susreće velika većina proizvođača, učesnice fokus grupa su mišljenja da je on posebno težak izazov za individualnog poljoprivrednog proizvođača koji nije uključen ili udružen u neki vid organizovanog djelovanja (udruženja, zadruge, i sl.).

Za značajan broj ispitanica, njih 15,9%, jednu od najvećih, ako ne i ključnu prepreku u odlučivanju da se upuste u poduzetnički poduhvat čini nedostatak podrške porodice, koja je za njih ozbiljan demotivirajući faktor. Za 11,7% ispitanice presudna je činjenica da nisu spremne na rizike koje nosi pokretanje sopstvenog posla, dok je za 8% njih najveći problem ipak nedostatak znanja i vještina koje smatraju potrebnim za uspješnu realizaciju svojih ideja. Samo 3,2% ispitanice ima problem nedostatka ideja i, ne bi znale za što bi se opredijelile, čak i u idealnim uslovima.

Učesnice fokus grupa smatraju mogućnosti za samozapošljavanje jako važnim za sveukupno poboljšanje položaja i ekonomskog statusa žena na selu, te apeluju na općinu, lokalna udruženja, ali i zainteresovane donatore da ovo pitanje uzmu vrlo ozbiljno i povoljnijim poticajima, edukacijom pomogu realizaciju njihovih ideja, koje po riječima ispitanica mogu doprinijeti ne samo ženama poduzetnicama, već promociji cijele općine. Među poduzetničkim idejama koje su ispitanice navele kao vrijedne pažnje su: izrada i plasman tradicionalnog zemljanog posuda (MZ Malešići), izrada suvenira/ tradicionalni ručni rad (npr. gračanička kera), izrada tradicionalnog pekmeza, priprema i plasman zdrave zimnice, proizvodnja jagoda i kornišona (MZ Soko), pokretanje vrtića na selu, pokretanje ruralno-edukativnog centra, seoski turizam, itd.

16. Potrebe za usavršavanjem/obukama

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Poljoprivredne teme	53	23,1%
Ručni rad /zanati	60	26,0%
Informatička pismenost	15	6,5%
Aplikacije / projekti	19	8,3%
Pokretanje malih biznisa	29	12,6%
Opšta edukacija /Prava žena	51	22,2%
Drugo/navesti	3	1,3%
UKUPNO	230	100%

Rezultati analize pokazuju da su prilike za obuke i unapređenje konkretnih vještina, ali i opšteg znanja, dobrodošle i veoma vrednovane među učesnicama fokus grupa, koje vrlo dobro shvataju da je edukacija ključ za poboljšanje socio-ekonomskog položaja žene na selu, ali i razvoj i dalju perspektivu ruralne zajednice u cjelini.

Širok je dijapazon tema koje su ispitanice navele kao potrebnim i željenim fokusom daljih edukacija. Najveći broj njih (26%), je izrazilo interes za obuku u ručnom radu i tradicionalnim zanatima, dok je 23,1% navelo da bi im od koristi bile obuka u različitim poljoprivrednim temama (plastenička proizvodnja, uzgoj ljekovitog bilja, uzgoj i prerada voća i povrća, prerada mlijeka/ izrada autohtonih sireva). 12,6% ispitanica je izrazilo želju za obukom u pokretanju malih biznisa, dok je 8,3% njih tražilo edukaciju u pravilnoj pripremi za njih relevantnih aplikacija/ projekata i 6,5% smatra potrebnom edukaciju u informatičkoj pismenosti.

Svakako treba primijetiti da je čak 22,2% ispitanica reklo da im je potrebna opšta edukacija, posebno na temu prava žena. U ovoj, ali i ostalim ranije navedenim edukacijama, ispitanice vide značajnu ulogu lokalno aktivnih udruženja, koja su posljednjih godina, svojim djelovanjem, inicirala i osigurala povećan broj potrebnama-usmjerenih edukacija za žene u ruralnim sredinama. 1,3% ispitanica je izrazilo želju za 'drugim' vidovima edukacije, prvenstveno iskazujući interes za obuku iz sigurnosti hrane i standardizaciji proizvodnje i plasmana proizvoda.

U zaključku ovog pitanja treba pomenuti da su ispitanice kategorične u stavu da je edukacija korisna samo ako je primjenjiva, te da edukacija bez programa poticaja, te stručne podrške ka njenoj primjeni (tokom proizvodnje i plasmana) neće postići željeni efekat.

„Nama treba podrška u edukaciji, ali i u podsticajima, savjetima u proizvodnji i pomoć u plasmanu naše robe!“

Učesnica iz MZ Pribava

17. Stavovi ispitanica o vrednovanju uloge žene na selu

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da	9	9,5%
Samo djelimično	45	47,4%
Ne	41	43,1%
UKUPNO	95	100%

Analiza upitnika i razgovora vođenih u fokus grupama na temu stavova o vrednovanju uloge žene na selu, pokazala je da čak 43,1% ispitanica smatra da žena na selu nije adekvatno vrednovana, te da je, u svoj kompleksnosti i višeslojnosti svoje uloge 'uzeta zdravo za gotovo'. Dodatnih 38,5%

učesnica fokus grupa stava da je uloga žene na selu samo djelimično vrednovana, dok samo njih 9,5% misli se ulozi seoske žene daje vrijednost koju ona i zaslužuje.

„Možda bi zajednička odluka žena sa sela da, istovremeno i bar na jedan dan, stupe u kolektivni štrajk, pomogla svima da shvate šta sve ona čini za porodicu, za selo, za grad !!! ”.

Učesnica iz MZ Prijeko Brdo

Evidentno je da su učesnice pokazale visok nivo nezadovoljstva vrednovanjem uloge žene na selu, ali i svjesnosti da će se ta percepcija teško promijeniti bez vrlo aktivnog, ciljanog i dugoročnog podizanja svijesti kako njihovog neposrednog okruženja (prvenstveno supružnika, porodice, lokalne zajednice), tako i šire javnosti kojoj je položaj, potrebe, ali i značaj seoske žene za opstanak sela i ruralni razvoj u cjelini, nedovoljno poznat i na marginama razmišljanja i odlučivanja.

18. Prisutnost programa podrške ženama na selu

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da	3	3,2%
Da, ali rijetko	48	50,5%
Ne	27	28,4%
Ne znam	17	17,9%
UKUPNO	95	100%

Na pitanje o postojanju posebnih programa podrške za seoske žene u njihovim lokalnim zajednicama, samo je 3,2% učesnica fokus grupa dalo izričit pozitivan odgovor, dok je velika većina njih, čak 50,5% ispitanica, potvrdilo da takvi programi podrške postoje, ali su rijetki. Značajan je broj ispitanica, 28,4%, koje su izjavile da po njihovim saznanjima posebni programi podrške za ženu na selu ne postoje, čak 17,9% ne zna za njihovo postojanje.

Iako je i u ovom pitanju evidentan visok procenat tvrdnji, čak 46,3% ispitanica, da programi podrške posebno usmjereni prema ženama ne postoje ili pak nema saznanja o njihovoj realizaciji, ne smije se zanemariti ohrabrujuća činjenica da više od polovine učesnica fokus grupa, ukupno 53,7%, prepoznaje programe podrške posebno usmjerene prema ženama, iako rijetko realizirane u njihovim zajednicama.

I u ovom domenu, ispitanice vide ključnu pokretačku ulogu udruženja žena koje djeluju u njihovim zajednicama i aktivno rade na osnaživanju žena na selu, te pozivaju Općinu da uzme aktivniju ulogu u osiguravanju konkretnih, ka stvarnim potrebama usmjerenim, programima podrške ženama u seoskim zajednicama.

Učesnice fokus grupa su dale primjer stočarstva i mljekarstva kao vrlo razrađene grane poljoprivrede na području općine Gračanica sa velikim potencijalom, u koju su uključene većinom žene iz ruralnih zajednica. I značajan broj ispitanica ostvaruje prihod od skupljanja i predaje mlijeka lokalnoj mljekari.

Ispitanice vide veliku potencijal u ovom poslu, i uz prave poticaje/ programe podrške mogle bi ga poboljšati i dugoročno mu se posvetiti, na dobrobit i njihovih porodica, ali i lokalne privrede. Međutim, izrazile su veliku zabrinutost zbog uslova predaje mlijeka Gračanki, koja nema konkurencije na lokalnom tržištu. Nesigurno plaćanje, niska cijena po predatom litru, su razlozi

nezadovoljstva i zabrinutosti dobavljača, najčešće žena koje ne vide izlaz ili poboljšanje situacije bez uključivanja općine i njenih službi za razvoj i poljoprivredu.

19. Ocjena zadovoljavajućeg ekonomskog položaja žene na selu u odnosu na doprinos koji ima u vođenju domaćinstva i učešću u zajedničkim poljoprivrednim poslovima sa muškarcem

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da	3	3,2%
Djelimično odgovarajući	28	29,5%
Ne	49	51,5%
Ne znam	15	15,8%
UKUPNO	95	100%

Rezultati provedene analize dokumentuju da čak 51,5% učesnica fokus grupa smatra da je ekonomski položaj žene na selu u odnosu na doprinos koji daje u vođenju domaćinstva i učešću u zajedničkim poljoprivrednim poslovima sa muškarcem nezadovoljavajući, dok njih 29,5% isti smatra samo djelimično zadovoljavajućim, ali sa znatnim prostorom za poboljšanje.

Značajan je postotak i onih ispitanica koje nisu imale mišljenje o ovom pitanju, dok je njih samo 3,2% ocijenilo odgovarajućim ekonomski položaj žene u odnosu na doprinos koji daje u vođenju domaćinstvu i učešću u zajedničkim poljoprivrednim poslovima sa muškarcem.

21. Ocjena kvaliteta života za žene na selu

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Odličan	1	1,1%
Vrlo dobar	11	11,5%
Dobar	45	47,4%
Na granici lošeg	33	34,7%
Loš	5	5,3%
UKUPNO	95	100%

U okviru provedenog istraživanja, učesnice fokus grupa su imale priliku osvrnuti se na i dati svoj stav o precepiranom kvalitetu života za žene na selu, otkrivši da skoro polovina njih (47,4%) ocjenjuje život za žene na selu dobrim, dok ga čak 34,7% smatra na granici lošeg. Manji dio ispitanica, njih 11,5% je mišljenja da je kvalitet života za žene na selu vrlo dobar, a njih 5,3% ga smatraju lošim. Samo 1,2% ispitanica doživljava život žene na selu odličnim.

Navedeni podaci, kao i razgovori sa učesnicama fokus grupa naglašavaju potrebu za unaprijeđenjem evidentirane situacije, te sistematskim pristupom pitanjima razvoja ruralnih zajednica, u kojim poseban akcenat treba staviti na poboljšanje kvaliteta života žena na selu.

„Život žene na selu svodi se na rad, rad, rad....njeno mišljenje se nedovoljno ili nikako ne cijeni. Žena je dežurna radna snaga, dežurna medicinska sestra, ...dežurni krivac za sve. Čak i kad led uništi ljetinu, moj muž kaže...- Znao sam! Ti si kriva!“

Učesnica iz MZ Prijeko Brdo

22. Mogućnost izbora između života u selu ili u gradu, stavovi ispitanica o opciji koju bi izabrale u slučaju da su u prilici da biraju

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Grad	13	13,7%
Selo	65	68,4%
Ne znam	17	17,9%
UKUPNO	95	100%

Uprkos prilično negativnoj ocjeni kvaliteta života žene na selu, dokumentovanoj u prethodnom pitanju, učesnice fokus grupa su u nesrazmjerno velikoj većini, čak 68,4% njih, odlučne u tome da bi u slučaju date mogućnosti izbora između sela i grada, opet izabrale selo, dok ih je 13,7% stava da bi, kad bi mogle birati, izabrale život u gradu. Značajan procenat od čak 17,9% ispitanica nije sigurno za šta bi se odlučile. Dubljom diskusijom na ovu temu, ustanovljeno je da razlozi ovakvog izbora ispitanica tj, njihova čvrsta opredjeljenost za život na selu leži u njihovoj percepciji sela kao sigurnijeg okruženja sa puno potencijala u kojem žene, bez obzira na starosnu, obrazovnu ili neku drugu pozadinu, imaju mogućnost da svojim radom i trudom u poljoprivredi, te uz podršku blisko povezane i međusobno upućene zajednice, osiguraju opstanak porodice i kakvu takvu egzistenciju. Ispitanice su mišljene da je na selu, puno više stvari 'pod njihovom kontrolom', što ne bi bio slučaj u gradu. Većina njih je rekla da vidi grad kao puno nemilosrdnije okruženje gdje bi se teže snašle i gdje bi opstanak porodice i njih samih bio neizvjesniji. Izuzetak su mlade ispitanice, studentice ili žene sa visokim obrazovanjem, koje bi selo rado zamijenile za grad i koje svoju budućnost i perspektivu rijetko vide na selu.

23. Ocjena postojanja zadovoljavajućeg nivoa znanja među ženama na selu u oblasti brige i zaštite zdravlja, posebno kad je u pitanju reproduktivno zdravlje

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Zadovoljavajuće	41	43,2%
Nezadovoljavajuće	36	37,9%
Ne znam	18	18,9%
UKUPNO	95	100%

Na upit da li žene na selu imaju dovoljno znanja u oblasti brige i zaštite svoga zdravlja, posebno kad je u pitanju reproduktivno zdravlje, rezultati analize pokazali su da čak njih 43,2%, smatraju da je nivo tog znanja među ženama na selu zadovoljavajući. 37,9% učesnica grupa je mišljenja da žene na selu nemaju odgovarajući nivo znanja u oblasti brige za sopstveno zdravlje. Takođe je značajan podatak da je 18,9% odgovorilo da ne zna odgovor na ovo pitanje. Iz analize upitnika, ali i razgovora u fokus grupama primjećeno je da žene na selu vide ogroman napredak u ovoj oblasti, ali smatraju da i pored toga, na pitanju promocije i edukacije o brizi za zdravlje/reproduktivno zdravlje žene, treba kontinuirano raditi.

24. Potrebe za dodatnim edukacijama i informacijama za unapređenje zdravlja

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da	51	53,7%
Iako postoji zadovoljavajuće znanje, dodatna edukacija je uvijek dobra	29	30,5%
Ne	15	15,8%
UKUPNO	95	100%

Uprkos činjenici da je najveći broj ispitanica stava da žene na selu imaju zadovoljavajuće znanje o brizi o sopstvenom zdravlju, čak 84,2% misli da je u ovoj važnoj oblasti, dodatna edukacija uvek korisna i da je ženama iz ruralnih sredina treba obezbijediti. U tome vide važnu ulogu servisa primarne zdravstvene zaštite u njihovim zajednicama, koji osim pružanja redovnih zdravstvenih (kurativnih) usluga, imaju veliku ulogu u edukaciji i prevenciji bolesti. Ovo je posebno važno stoga što se žene iz ruralnih zajednica, zbog mnogobrojnih obaveza u domaćinstvu, obaveza brige o djeci, potrebe organizovanja i plaćanja prevoza, nerijetko tradicije, itd. slabije odlučuju na posjete ljekaru ukoliko to podrazumjeva odlazak u urbani centar. 15,8% ispitanica je mišljenja da je nivo znanja žena na selu toliko dobar da im dodatna edukacija nije potrebna.

25. Stavovi o prisustvu nasilje nad ženama u lokalnoj zajednici

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da	3	3,2%
Da, ali manje nego ranije	52	54,7%
Vrlo rijetko	37	38,9%
Ne	3	3,2%
UKUPNO	95	100%

Analiza stavova i diskusija provedenih sa učesnicama fokus grupa u pogledu pitanja nasilja nad ženama u porodici pokazuju da čak njih 57,9% smatra da je porodično nasilje nad ženama prisutno u njihovoj lokalnoj zajednici, iako je velika većina mišljenja da je prevalenca nasilja u porodici manja nego ranije. 38,9% ispitanica je mišljenja da je danas nasilje nad ženama u ruralnim sredinama vrlo rijetko, dok 3,2% njih misli da ova pojava danas više nije prisutna u njihovim zajednicama.

U daljoj diskusiji sa učesnicama na ovu temu, otkrila je vrlo visok nivo svjesnosti žena na selu o problematiki nasilja u porodici, te evidentne informisanosti o različitim pojavnim oblicima koje nasilje nad ženama može imati, uključujući i psihološko, emotivno, te ekonomsko nasilje.

U podizanju nivoa svijesti žena o ovom pitanju, veliki značaju su imala lokalna udruženja, mada ispitanice smatraju da i centar za socijalni rad treba uzeti puno aktivniju ulogu u rasvjetljavanju ove problematike i podizanju svijesti cijele zajednice o njenim posljedicama za pojedinca i zajednicu u cjelini, te osigurati bolje i brže servise podrške za žrtve nasilja.

26. Problem nasilja u porodici, posebno nasilja nad ženama je problem o kome treba govoriti ili je bolje ćutati

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da, treba govoriti o ovom problemu i tražiti načine za podršku ženama žrtvama nasilja	92	96,8%
Bolje je ćutati i nadati se da će porodica to sama riješiti	2	2,1%
Ne znam	1	1,1%
UKUPNO	95	100%

U skladu sa gornjim zapažanjima, analiza mišljenja i stavova ispitanica o tome da li o ovom pitanju treba javno govoriti ili ćutati i prepustiti porodici da ga sama rješava, pokazalo je da nesrazmjerno velika većina, čak 96,8% ispitanica smatra da o pitanju nasilja treba otvoreno govoriti, na njega javno upozoravati i tražiti načine da se žrtvama nasilja pruži pravovremena i adekvatna podrška.

Samo 2,1% ispitanica smatra da je pitanje nasilja u porodici treba ćutati, jer je to privatna stvar porodice, u koju se ne treba miješati, te da treba pustiti porodicu da ga sama rješava. 1,1% ispitanica je odgovorilo da ne zna šta bi odgovorilo na ovo pitanje.

Vrlo je ohrabrujuća činjenica da su skoro sve učesnice fokus grupa nedvojbeno prepoznale pitanje nasilja kao pojavu koja prevazilazi kapacitete i resurse porodice da se s njom efikasno suoči, te su kategoričnog stava da o ovom pitanju treba otvoreno razgovarati, iznalaziti pravovremena rješenja i efikasne mehanizme podrške za žrtvama ali i počiniocima nasilja, koje treba adekvatno kazniti, ali i omogućiti im dobre servise rehabilitacije.

Kao podsjetnik cijeloj zajednici, ali i odgovornim servisima i službama podrške, u prvom redu centru za socijalni rad, na to koliko je važno uključiti se, reagovati na vrijeme i osigurati neodložnu podršku žrtvi, učesnice grupa su navele primjer skorašnje tragedije mlade žene iz Gračanice koja je, kao žrtva opetovanog nasilja od strane supruga, za koje je znalo cijelo okruženje, usljed izostale reakcije i ne znajući kome da se obrati, oduzela sebi život, ostavivši iza sebe 2 male djece.

„Nasilje u porodici treba biti briga svih! Ne smije se više nikad dogoditi da žena koja trpi nasilje ne zna kome da se obrati za pomoć ili da trpi nasilje zbog sramote i straha da ga prijavi“!

Učesnica iz MZ Prijeko Brdo

Učesnice grupa su ukazale na potrebu podizanja svijesti muškaraca i zajednice u cjelini o neprihvatljivosti nasilja, te potrebu boljeg informisanja žena na selu o institucijama podrške i konkretnim koracima/ načinu traženja pomoći za žrtvu u slučajevima nasilja. U ovome vide urgentnu potrebu za uključivanje centara za socijalni rad na lokalnom nivou i njegovu aktivniju prisutnost direktno u seoskim zajednicama.

27. Spremnost ispitanica da se uključe u rad udruženja žena ili sličnih oblika organizovanja u cilju boljeg predstavljanja interesa i potreba žena

Odgovor	Frekvencija	Procenti
Da	70	73,7%
Vrlo vjerovatno	18	18,9%
Nisam sigurna	5	5,3%
Ne	2	2,1%
UKUPNO	95	100%

Analiza upitnika vezana za spremnost učesnica fokus grupa da se uključe u rad udruženja žena, formiranje solidarnih grupa ili sličnih oblika organizovanja u cilju boljeg predstavljanja interesa i potreba žena iz njihovih zajednica, pokazala je da je čak 73,7% ispitanica spremno da se uključe u ovakav vid djelovanja, dok je njih 18,9% potvrdilo veliku vjerovatnoću za isto. 5,3% ispitanica pak nije sigurno da li bi se odlučilo za uključivanje u neki udruženi vid djelovanja, dok je samo njih 2,1% izrazilo nespremnost za uključivanje u bilo kakav vid udruživanja, iz razloga što za isto nemaju vremena ili od njega ne vide nikakvu korist.

Ipak, značajno je da je čak 92,6% ispitanica pokazalo pozitivan stav prema i vide značaj i svrhu udruženog djelovanja žena na selu. I ne samo to. Većina njih, iz razgovora saznajemo, smatra da je samoorganizovanje i udruživanje ključ osnaživanja i boljitka žene na selu, te jedini put za zastupanje zajedničkih interesa i ujedinjeno djelovanje ka potrebnim promjenama na nivou zajednice, ali i društva. Jedino kroz samoorganizovanje i udruživanje, žene na selu mogu osigurati da se njihov glas čuje tamo gdje se donose odluke i jedino ujedinjene mogu učiniti sebe i svoje potrebe i interese vidljivim.

„Jedino ujedinjene žene mogu pomoći sebi i svoje potrebe i interese ostvariti! Organizovanju žena na selu treba dati svu potrebnu podršku“.

Učesnica iz MZ Dobrovci

Fokus grupe sa ženama

4.1. Zaključni nalazi provedenih fokus grupa

Analiza istraživanja urađenog u okviru fokus grupa i anketiranja prigodnog uzorka od 95 učesnica iz 9 ruralnih mjesnih zajednica općine Gračanica, daje sveobuhvatan uvid u socio-ekonomski položaj, potrebe, te stavove žena iz ruralnih zajednica o kvalitetu njihovog života na selu, kao i prioritetima za njegovo unapređenje.

Dok gornja analiza pruža detaljniji osvrt na percepciju i stavove učesnica u pogledu seta ključnih pitanja/ tema u nastavku su neki od najznačajnijih zaključaka.

Iako su, usljed niza analizom elaboriranih faktora, u životu žene na selu, njenom socio-ekonomskom statusu i ulozi u porodici i zajednici, primjetne pozitivne promjene i trendovi poboljšanja, analiza je pokazala da su žene sa sela i dalje prilično nezadovoljne ostvarenim progresom, te da vide ogroman prostor i potrebu za djelovanje i napredak u nekoliko ključnih oblasti.

Iz analize rezultata, može se zaključiti da:

- tradicionalna uloga, nedovoljno vrednovan položaj i nezadovoljavajući socio-ekonomski status i dalje karakteriše život velike većine žena u ruralnim zajednicama
- žene na selu su i dalje u značajnoj mjeri isključene iz društvenog i političkog života zajednice, kao i struktura i procesa donošenja odluka na nivou iste, te nemaju adekvatan pristup informacijama od značaja, čak i kad se najdirektnije tiču njih samih.
- isključenost i podređen položaj žena iz ruralnih zajednica je prisutan, i ukorjenjen, u samoj porodici, gdje velika većina njih ne učestvuje ravnopravno u odlučivanju od važnosti za porodicu, sa izuzetkom odluka koje se tiču direktno njihovog angažmana u vođenju domaćinstva, te izuzetkom mlađih i obrazovanijih porodica gdje su žene 'vidljivije' i ravnopravno dijele privilegiju i teret odlučivanja sa suprugom.
- U prevazilaženju njihove isključenosti, žene iz ruralnih zajednica su svjesne značaja samoorganizovanja i udruženog djelovanja i na isto se spremnije odlučuju mada, zbog brojnih obaveza, nedostatka vremena, izostanka podrške porodice, tradicije i stereotipa koji ženu smještaju isključivo u kuću i porodicu, najveći broj njih i dalje nije uključen u bilo kakav vid udruženog djelovanja žena na nivou zajednice. Žene iz zajednica u kojima su provedene fokus grupe, prepoznaju i cijene doprinos lokalnih udruženja koja rade u interesu žena na selu, ciljano tretirajući najveće probleme s kojima se one svakodnevno susreću – isključenost, neinformisanost i ekonomska ovisnost.
- Najveći broj žena sa sela su formalno nezaposlene i značajnim dijelom, nisu na evidencijama Biroa za zapošljavanje, te su nedovoljno vidljive kao primarni korisnici prava i mogućnosti, koje većinom ostvaruju preko supruga, uključujući i pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kao i poljoprivredne poticaje, kojima mogu pristupiti samo registrovane nositeljice/članice poljoprivrednog gazdinstva. Iako je prisutan pozitivan trend registracije nositeljica/članica poljoprivrednog gazdinstva, još uvijek je evidentna potreba za daleko većim učešćem žena u povlačenju sredstava poticaja, koji je trenutno na prilično niskom nivou.

- U isto vrijeme, žene sa sela su svakodnevno, višestruko i samostalno angažovane na mnogobrojnim 'neplaćenim' poslovima u domaćinstvu i na poljoprivrednom gazdinstvu. Njihov podrazumjevani i besplatni rad je nedovoljno vrednovan, a ostavlja im malo ili nimalo slobodnog vremena za neki drugi angažman ili interese van porodice.
- Primjetan je porast u broju i tematskom dijapazonu edukacija i obuka kojima su žene iz seoskih zajednica imale pristup posljednjih godina, prvenstveno zahvaljujući lokalno aktivnim udruženjima (Udruženje Gračaničko keranje). Učesnice prepoznaju i vrednuju značaj edukacija u osnaživanju žena i unapređenju njihovog socio-ekonomskog položaja, ali i ističu problem nedostatka mogućnosti primjene stečenih znanja i vještina.
- Kao prioritet, žene iz seoskih zajednica ističu potrebu za posebnim programima podrške, usmjerenim direktno na ženu. U tom pogledu, od ključne važnosti vide programe samozapošljavanja i to u sljedećim specifičnim inicijativama od potencijalne dobrobiti za njih i njihove porodice, ali i lokalnu privredu, u smislu diverzifikacije proizvoda i usluga u okviru lokalnog ruralnog razvoja: stari/ tradicionalni zanati (gračanička kera, grnčarija/izrada zemljanog posuđa, suveniri), autohtoni proizvodi (izrada i plasman tradicionalnog pekmeza, sireva, itd), organska hrana, seoski turizam, itd.
- Pitanje pristupa i kvaliteta usluga u zajednici se pokazalo od iznimnog značaja učesnicama fokus grupa, dok je detaljna diskusija na ovu temu, u ovisnosti od specifične mjesne zajednice, ukazala na konkretne potrebe i prostor za poboljšanje. Uopšteno gledajući, među uslugama zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, pristupa školama i prevoza, učesnice su identifikovale socijalnu zaštitu kao najmanje pristupačnu i pozvale na aktivnije pristustvo centra/ službi za socijalni rad u ruralnim zajednicama.
- Kad je u pitanju infrastruktura, učesnice grupa su se izjasnile da su većinom zadovoljne, s tim što su jednoglasno identifikovale neriješeni problem lokalne tržnice/ zelene pijace koja je ženi na selu neophodna za plasman poljoprivrednih proizvoda i ostvarivanje prihoda, koji joj daje koliko-toliku ekonomsku neovisnost. U pojedinim mjesnim zajednicama, neriješeno su pitanje vode, te kanalizacije i odlaganja otpada, dok je problem rasvjete takođe pomenut kao važan, sa aspekta bezbjednosti žena i mladih u ruralnim sredinama.
- Iako rijede, problem nasilja u porodici je i dalje prisutan u ruralnim zajednicama, a učesnice grupa su kategoričnog mišljenja da se o ovom problemu treba otvoreno govoriti, podizati svijest cijele zajednice o istom, te osigurati adekvatne, pravovremene i efikasne servise podrške za žene žrtve nasilja, koje se zbog neinformisanosti, straha i stida, još uvijek rijetko obraćaju za pomoć.
- Iako kvalitet svoga života na selu većinom ocjenjuju osrednje dobrim ili čak na granici lošeg, najveći broj žena je odlučan u odabiru sela u odnosu na grad, smatrajući da selu nudi ogroman potencijal, podršku uže zajednice, kao i izvjesniju budućnost od one koju bi one i njihova porodica mogle ostvariti u gradu.

**AKCIONI PLAN ZA UNAPREĐENJE POLOŽAJA ŽENE U RURALNIM
PODRUČJIMA OPĆINE GRAČANICA
ZA PERIOD 2014 - 2016**

Gračanica, oktobar 2013. godine

**Akcionni plan je razvijen u procesu konsultacija sa članovima
interresorne Savjetodavne grupe provedenih
u periodu septembar – oktobar 2013. godine**

**Konsultantice u procesu razvoja Akcionog plana
Indira Prljača i Dragana Bulić, Udruženje VESTA**

Konsultacije sa članovima interresorene Savjetodavne grupe

**AKCIONI PLAN RODNE RAVNOPRAVNOSTI SA FOKUSOM NA UNAPREĐENJA POLOŽAJA ŽENE U RURALNIM PODUČJIMA OPĆINE
GRAČANICA ZA PERIOD 2014 -2016**

**CILJ 1 : SVEOBUHVAATNA PODRŠKA EKONOMSKOM OSNAŽENJU I RAVNOPRAVNIJOJ PARTICIPACIJI ŽENA NA
TRŽIŠTU RADA**

Mjera	Aktivnost	Indikator	Vremenski okvir	Akteri / Odgovorni za realizaciju	Procjena sredstava / Izvori finansiranja
Promocija programa za poticaj poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju putem lokalnog, kantonalnog i federalnog budžeta	Provedene aktivnosti informisanja žena u ruralnim sredinama o mogućnostima korištenja poticajnih sredstava FMPŠV, Kantonalni i Općine	<p>Redovni pozivi PP na radio Gračanici za prijavu plana proizvodnje za narednu godinu /15.10. – 15.11. (2 puta dnevno)</p> <p>2 tematske emisije o mogućnostima korištenja poticaja u tekućoj godini, nakon objavljivanja pravilnika.</p> <p>Web stranica Općine-poziv i obavještenja o poticajima.</p> <p>500 kom informativnih afiša na šalterima Općine, UPPIT i ZZ Gračanka i direktne konsultacije u procesu pripreme aplikacija.</p> <p>Promovisan kriterij rodne ravnopravnosti u dodjeli sredstava</p>	Po objavljivanju poziva svake godine	Nadležna stručna služba Općine, UPPIT, ZZ Gračanka	Redovno finansiranje rada udruženja UPPIT i podrška stručnih službi Općine Gračanica, podrška ZZ Gračanka

<p>Sigurnost i bezbjednost hrane vrhunski prioritet u skladu sa domaćom legislativom i direktivama EU</p>	<p>Organizovana redovna edukacija o osnovama sigurnosti i bezbjednosti hrane</p> <p>Osiguravanje popratne infrastrukture kako bi lokalna tržnica obezbijedila osnovne zdravstveno-higijenske uslove za izlaganje i podaju proizvoda</p> <p>Obilježavanje prodajnih mjesta sa osnovnim informacijama o poljoprivrednom gazdinstvu</p>	<p>Serijal minimalno 3 godišnje edukativne radio emisije na temu sigurnost i bezbjednosti hrane</p> <p>Edukativni leci o osnovama sigurnosti i zdravstveno-higijenske ispravnosti hrane podijeljeni poljoprivrednim proizvođačima/proizvođačicama koji svoju robu izlažu i prodaju na lokalnoj tržnici</p> <p>Minimalno 50% prodajnih mjesta na lokalnoj tržnici obilježeno od strane registrovanih PG.</p>	<p>2014,2015,2016</p> <p>Do kraja 2014. godine</p> <p>Do kraja 2015 min. 50%, a do kraja 2016. obilježena sva prodajna mjesta</p>	<p>Nadležna služba Općine, JP Komus, koji upravlja lokalnom tržnicom</p>	<p>Finasijska podrška općine i JP Komus u osiguravanju potpunih higijenskih uvjeta i vodosnabdijevanja na lokalnoj tržnici</p>
<p>Zagovaranje za dosljedno provođenje Zakona o ravnopravnosti spolova i Gender akcionog plana prema višim nivoima u cilju ravnopravnijeg ekonomskog položaja žene sa sela</p>	<p>Provođenje preporuka UN CEDAW komiteta državi BiH i realizacija institucionalnih mjera podrške ženi sa sela od strane svih nivoa vlasti</p>	<p>Iniciranje ili učešće u minim. 2 inicijative Komisije za ravnopravnost spolova prema Komisiji za jednakopravnost spolova TK, Gender centru FBiH i drugim nivoima vlasti u pravcu provođenja Akcionog Plana RR, posebno usmjerenih na ženu u ruralnim područjima, u skladu sa nalazima i usvojenim dokumentima od strane Vlade FBiH. Informacija Komisije o povratnim informacijama o poduzetim akcijama.</p>	<p>2014. i 2015. i 2016.</p>	<p>Komisija za ravnopravnost spolova i nadležne službe Općine</p>	<p>Finansijska sredstava nisu potreba</p>

<p>Podrška učešću udruženja žena na sajamskim manifestacijama i obilježavanju 15. oktobra Međunarodnog dana žene sa sela</p>	<p>Učešće u organizaciji i izlaganju lokalnih proizvoda na sajmovima i prezentacija lokalnih proizvoda i tradicionalne ponude koju plasiraju žene iz ruralnih područja</p>	<p>Učešće žena na minimalno 2 sajma godišnje podržana iz budžeta Općine, nadležnog Kantonalnog ministarstva i sponzorskih sredstava</p> <p>Obilježavanje 15. oktobra – Međunarodnog dana žene sa sela prigodnim promocijama</p>	<p>April-maj 2014, 2015, 2016- Sajam poduzetništva i obrta; oktobar, 2014-2016 Izložba stočarstva</p> <p>oktobar 2014-2016</p>	<p>Udruženja žena , UPPIT, Gračaničko keranje, ZZ Gračanka i dr.</p>	<p>Finansijska podrška Općine i donatorska sredstava</p>
<p>Zagovaranje i zajedno sa drugim instancama vlasti obezbjeđenje sredstva za sufinansiranje penzionog i zdravstvenog osiguranja za poljoprivredne proizvođače kojima je osnovna djelatnost poljoprivreda</p>	<p>Pripreme zajedničkih inicijativa sa drugim općinama i nadležnim stručnim službama u cilju zagovaranja za poticaje samozapošljavanju nositelja/nositeljica poljoprivrednog gazdinstva</p> <p>Promovisane trenutne mogućnosti registracije obrta uz određene olakšice/ paušalne naknade</p>	<p>Minimalno 2 inicijative prema nadležnim višim instancama</p> <p>Evidencija o povratnim informacijama</p> <p>Prijedlog za izradu okvirnog finansijskog modela poticaja samozapošljavanju</p> <p>Obavijest na web portalu i radio promocija u okviru programa za poljoprivrednike i minimalno 500 info letaka</p>	<p>Početak 2014, do kraja 2016. godine</p>	<p>Stručne službe Općina, Kantonalno i Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i druga nadležna ministarstva; Gender centar FBiH</p>	<p>Općinski, Kantonalni i Federalni budžet</p>

CILJ 2: PROMOCIJA I OSIGURAVANJE MEHANIZAMA ZA RAVNOPRAVNJE UČEŠĆE OBA SPOLA U PROCESIMA I STRUKTURAMA ODLUČIVANJA LOKALNE ZAJEDNICE

Mjera	Aktivnost	Indikator	Vremenski okvir	Akteri /Odgovorni za realizaciju	Procjena sredstava /Izvori finansiranja
Promovirano ravnopravnije učešće žena u ruralnim područjima u procesima odlučivanja	Provođenje edukacija za žene u ruralnim područjima za političko djelovanje u izbornom procesu	Minimalno 1 edukativni seminar za žene iz ruralnih područja uz podršku uspješnih žena političarki	Najmanje 1 x godišnje u svim MZ	Političke partije u saradnji sa OCD, Udruženje mladih ANEA	Finansijski i resursi političkih partija i projekti finansirani od strane lokalne zajednice, lokalnih i međunarodnih organizacija i institucija
	Obezbjeđena veća vidljivost žena iz ruralnih područja i njihov ukupan doprinos razvoju zajednice kroz promotivne aktivnosti	Aktivnosti političkih partija za povećanje učešća žena u radu MZ (trenutno od 233 vijećnika u 23 MZ, 10 su žene, a od 23 predsjednika, 1 je žena), promocija Izbornog zakona i Zakona o ravnopravnosti spolova BiH	Od 2014.g. do kraja 2016. g.	Političke partije, Komisija za jednakopravnost spolova Općine i NOV	
	Promocija Izbornog zakona i Zakona o ravnopravnosti spolova				
	Podržano organizovano djelovanje i formiranje udruženja žena (i/ili sekcija postojećih udruženja) u cilju zastupanja zajedničkih interesa na nivou MZ	Minimalno jedno novo udruženje ili sekcija postojećeg, organizovano na godišnjem nivou uz podršku postojećih udruženja, međunarodnih projekata i općine Gračanica	U kontinuitetu od 2014. godine	MZ i Općina Gračanica (djelomično ustupanje prostora MZ), etablirana udruženja i međunarodne organizacije	Lokalno sufinansiranje i projekti lokalnih i međunarodnih organizacija

**CILJ 3: POBOLJŠANJE KVALITETA PRISTUPA SERVISIMA I INFRASTRUKTURI ZA ŽENE U RURALNIM PODRUČJIMA
OPĆINE GRAČANICA**

Mjera	Aktivnost	Indikator	Vremenski okvir	Akteri /Odgovorni za realizaciju	Procjena sredstava /Izvori finansiranja
Rješavanje pitanja vodosnabdijevanja i sanitacije otpadnih voda kroz projekat financiran od strane EIB	Redovne aktivnosti nadležnih službi Općine, posebno usmjerene prema MZ koje su suočene sa ozbiljnim problemima vodosnabdijevanje i sanitacije	U odnosu na trenutno stanje osigurati minimalne uvjete redovnog snabdijevanja dovoljnim količinama pitke vode i sanitacija otpadnih voda u svim MZ do kraja 2016. godine	Naredne 3 godine	Nadležne općinske službe, strukture MZ, građani, JP Komunalac	Općinski budžet, participacija građana, kreditna zaduženja, JP Komus
Podizanje nivoa svijesti i znanja o vrijednostima pravilnog upravljanja otpadom	Edukacija i realizacija oglednih primjera upravljanja organskim otpadom (2 domaćinstava po MZ);	2 panel diskusije na ovu temu godišnje Iniciranje i provođenje projekta upravljanja org. otpadom sa 42 ogledna primjera u 21 ruralnoj MZ.	Naredne 3 godine	Poljoprivredni zavod, JP Komus i Općina, komunalna inspekcija i komunalni redari; relevantna udruženja	
Rješavanje pitanja organizovanog odzova smeća i odlaganja otpada iz svih MZ	Stvoreni uvjeti za proizvodnju zdravstveno ispravne hrane, uklanjanjem i pravilnim odlaganjem otpada Osiguravanje infrastrukture za odvoz smeća i odlaganje otpada	Pokrivenost organizovanim odvozom smeća većine ili svih MZ do kraja 2016. (trenutno je organizovan odzov smeća u 9 MZ). Programi infrastrukturni programi Općine Gračanica	Do kraja 2016.	JP Komus i Općina, komunalna inspekcija i komunalni redari;	

Osiguravanje redovnih autobuskih linija u MZ koje nisu kvalitetno pokriveno prevozom	Pokrenuta inicijativa za pokrivanje neredovnih autobuskih linija u saradnji sa predstavnicima MZ i privatnim prevoznicima	Osigurane redovne autobuske linije u svim MZ do kraja 2016. godine	do kraja 2016. godine	Nadležne općinske službe, strukture MZ i privatni prevoznici	Uslugu prevoza plaćaju građani
Unapređenje sigurnosti i bezbjednosti kroz pokrivanje uličnom rasvjetom svih MZ	Aktivnosti nadležnih općinskih službi	Većina MZ pokrivena uličnom rasvjetom	Do kraja 2016, unapređena ulična rasvjeta u najvećem broju MZ i aktivnosti nastavljene i u narednom periodu	Nadležne općinske službe predstavnici MZ i Elektroprivreda	Općina i građani
Poboljšan pristup uslugama Centra za socijalni rad	Minimalno 1 puta godišnje sastanci u MZ sa predstavnicama Centra za socijalni rad i predstavljanje usluga Centra i direktna diskusija sa ženama u pitanjima od specifičnog interesa, kao što je pitanje upoznavanja sa mehanizmima zaštite žene žrtve nasilja; prava na porodiljsku naknadu i drugih	Obavijest u svim MZ o održavanju sastanka sa predstavnicama Centra za socijalni rad Minimalno po 1 sastanka u 22 MZ tokom godine	Svake godine u skladu sa planom Centra	Centar za socijalni rad i predstavnici MZ	Redovno finansiranje rada Centra za socijalni rad
Promocija zdravlja i brige o zdravlju	Provođenje informativnih aktivnosti od strane Doma zdravlja i	Info-edukativne emisije na radio Gračanici u saradnji sa Domom zdravlja U saradnji sa porodičnim	Periodično tokom tri godine	Nadležne službe Općine i Dom zdravlja Gračanica	Dom zdravlja Gračanica i finansiranje kroz projekte promocije

	područnih ambulanti u pravcu unapređenja zdravlja, posebno reproduktivnog zdravlja i prevencije drugih bolesti	ambulantama organizirani INFO dani u svim MZ na temu promocije reproduktivnog zdravlja i zaštite zdravlja žene			zdravlja koje provode druge ustanove i organizacije
Osiguran odgovarajući predškolski odgoj ili pripreme radionice za djecu u ruralnim područjima kako bi se dovela u ravnopravan položaj sa djecom u gradu, što bi bilo od značajne pomoći posebno mlađim ženama u ruralnim područjima. (problem istaknut kao jedan od prioriteta u okviru provedenih fokus grupa među mlađim ženama)	Pokrenuti inicijativu organizovanog predškolskog obrazovanja po mogućnosti u istom kapacitetu kao u gradu, a u slučaju da nije izvodljivo, obezbijediti realizaciju pripremnih radionica za svu djecu predškolskog uzrasta iz ruralnih zajednica u cilju bolje pripreme za školu.	Prijedlog inicijative MZ-e u saradnji sa službom Općine prema nadležnim institucijama Predškolski program ili pripreme radionica organizovane u svim MZ do kraja 2015. godine	Do kraja 2014. godine 2014-2016.	MZ, nadležna služba Općine, nadležno kantonalno ministarstvo i PPZ.	Budžet kantona uz podršku Općine Gračanica u kapacitetu koji je moguć
Podrška Udruženjima žena, mladih i drugim razvojnim udruženjima koja u okviru svojih programa podrške	Podrška sufinansiranju rada i /ili projekta Udruženja građana koji doprinose osnaživanju i organizovanom djelovanju žena u	Ravnopravnije učešće u raspodjeli sredstava i podrška udruženjima koja podržavaju ruralne zajednice Puna provedba kriterija rodne ravnopravnosti pri dodjeli sredstava iz budžeta	Svake godine (april) pri objavi javnih poziva za sufinansiranje rada i projekta Udruženja	Komisija za ocjenu projekta po ustanovljenim kriterijima	Budžet Općine i sredstava po pozivima za projekt od strane međunarodnih organizacija i domaćih institucija

ruralnom razvoju provode inforamtivno-edukativne programe u oblasti ljudskih ženskih prava i sloboda, informatičke pismenosti i druge aktivnosti za koje žene u ruralnim područjima iskažu interes	ruralnim zajednicama				
Veće uključivanje mladih žena i djevojaka u sportske, kulturne i druge događaje i akcije razvoja lokalne zajednice i unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima	Potpuno provođenje Strategije za mlade u svim dijelovima općine Gračanica i osiguravanje ravnopravnog učešća i benefita i za muškarce i za žene/mladiće i djevojke	Broj akcija provedenih u kojim su učešće uzele i mlade djevojke	2014-2016. godina	Omladinska organizacija ANEA i drugi zainteresirani akteri	Budžet Općine i projekti udruženja/donatori

CILJ 4: USPOSTAVLJENI INSTITUCIONALNI MEHANIZMI PROVEDBE AKCIONOG PLANA

Mjera	Aktivnost	Indikator	Vremenski okvir	Akteri /Odgovorni za realizaciju	Procjena sredstava /Izvori finansiranja
Montoring i evaluacija efekata realizacije Akcionog plana od strane nadležne službe	Provođenje monitoringa mjera i priprema godišnjih izvještaja o provedbi Akcionog plana uključujući i korespondirajuće budžetske alokacije	Odluka o imenovanju komisije za M&E Izvještaj o provedbi Akcionog plana	Decembar 2014, 2015, 2016	Nadležna služba uz podršku Komisije za ravnopravnost polova Općine Gračanica	Dodatna sredstva nisu potrebna
U okviru trenutne sistematizacije/ dodjela dodatnog referata u cilju praćenja dinamike provođenja i implementacije ZORS BiH i GAP BiH.	Inicirana izmjena i dopuna sistematizacije u organima uprave od strane nadležne službe Općinskog načelnika u cilju dodjele referata za rodnu ravnopravnost	Uspostavljen gender mehanizam u Općinskoj upravi u skladu sa odredbama ZORS-a Odluka /Izjava Općinskog načelnika	2014. godina	Općinski načelnik i nadležne službe	Dodatna sredstva nisu potrebna